

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ ANA BİLİM DALI
ÇALIŞMA EKONOMİSİ BİLİM DALI

JOHN RAWLS'UN ADALET TEORİSİ PERSPEKTİFİNDEN
VATANDAŞLIK GELİRİ VE TÜRKİYE'DE
UYGULANABİLİRLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Gülnihal TUNCEL

KOCAELİ 2023

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ ANA BİLİM DALI
ÇALIŞMA EKONOMİSİ BİLİM DALI

JOHN RAWLS'UN ADALET TEORİSİ PERSPEKTİFİNDEN
VATANDAŞLIK GELİRİ VE TÜRKİYE'DE
UYGULANABİLİRLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Gülnihal TUNCEL

Doç. Dr. Gökçe CEREV

KOCAELİ 2023

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ ANA BİLİM DALI
ÇALIŞMA EKONOMİSİ BİLİM DALI

JOHN RAWLS'UN ADALET TEORİSİ PERSPEKTİFİNDEN
VATANDAŞLIK GELİRİ VE TÜRKİYE'DE
UYGULANABİLİRLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tezi Hazırlayan: Gülnihal TUNCEL

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 06/06/2023-16

Jüri Başkanı: Prof. Dr. Sayım YORGUN

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Gökçe CEREV

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Doğa Başar SARIPEK

KOCAELİ 2023

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
SİMGE VE KISALTMALAR.....	IV
ŞEKİL, TABLO, GRAFİK, RESİM VB.....	V
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. JOHN RAWLS'UN ADALET ANLAYIŞI VE ALTERNATİF EŞİTLİK VE ADALET YAKLAŞIMLARI.....	3
1.1. GENEL ADALET ANLAYIŞI VE AMACI.....	3
1.2. ADALET DUYGUSU VE İYİ DÜZENLENMİŞ TOPLUM ANLAYIŞI...4	
1.3. HAKKANİYET OLARAK ADALET VE ADALETİN DEĞERİ.....7	
1.4. ADİL TOPLUM ANLAYIŞI DOĞRULTUSUNDA EŞİTLİĞİN TEMELLERİ.....9	
1.5. ADALET VE ÖZGÜRLÜK İLİŞKİSİ.....10	
1.6. SOSYAL ADALET ANLAYIŞI VE SOSYAL ADALETE YÖNELİK ELEŞTİRİLER.....12	
1.7. JOHN RAWLS'UN ADALET ANLAYIŞINA GENEL BİR BAKIŞ.....16	
1.7.1. John Rawls Adaletinin İki İlkesi.....18	
1.7.1.1. Birinci İlke: Temel Hak ve Özgürlüklerin Herkese Eşit Dağıtılması.....19	
1.7.1.2. İkinci İlke: Sosyal ve Ekonomik Eşitsizliklerin Kabul Edilebilir Olma Şartları.....20	
1.7.2. Adil Fırsat Eşitliği ve Fark İlkesi.....21	
1.8. FIRSAT EŞİTLİĞİ VE SONUÇLARDA EŞİTLİĞİN İLİŞKİSİ.....23	
1.9. THOMAS HOBBS'UN EŞİTLİK YAKLAŞIMI.....25	
1.10. JOHN LOCKE'UN HAK ETMENİN TEMELİNDE EMEK YAKLAŞIMI.....28	
1.11. JOHN STUART MİLL'İN ADALET YAKLAŞIMI.....30	
1.12. KARL MARX'İN ADALET YAKLAŞIMI.....33	
1.13. RONALD DWORKİN'İN ADALET YAKLAŞIMI.....35	
1.14. AMARTYA SEN'İN ADALET YAKLAŞIMI.....38	
1.15. ROBERT NOZİCK'İN ADALET YAKLAŞIMI.....40	

İKİNCİ BÖLÜM

2. VATANDAŞLIK KAVRAMI VE VATANDAŞLIK GELİRİ UYGULAMASI.....	45
2.1. VATANDAŞLIK KAVRAMI.....	45

2.2. VATANDAŞLIK GELİRİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ.....	47
2.3. VATANDAŞLIK GELİRİNİN UYGULANMASININ BAŞLICA AMAÇLARI.....	52
2.3.1. Yoksullukla Mücadele.....	52
2.3.2. Gelir Eşitsizliğinin Azaltılması.....	54
2.3.3. İşsizlikle Mücadele.....	56
2.3.4. Toplumsal Eşitliğin Sağlanması.....	57
2.3.5. Toplumsal Kimlik ve Aidiyet Geliştirme Mekanizması.....	58
2.4. VATANDAŞLIK GELİRİ UYGULAMASINDA ÖRNEK ÜLKELER....	60
2.4.1. Kanada Örneği.....	60
2.4.2. Finlandiya Örneği	61
2.4.3. Alaska Örneği	63
2.4.4. Fransa Örneği	64
2.4.5. İspanya Örneği	65
2.4.6. Almanya Örneği	66
2.4.7. Danimarka Örneği	68
2.5. VATANDAŞLIK GELİRİNİN UYGULANABİLİRLİĞİ İLE İLGİLİ ELEŞTİRİLER.....	69
2.6. VATANDAŞLIK GELİRİNİN EŞİTLİK VE ADALET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. VATANDAŞLIK GELİRİ UYGULAMASININ JOHN RAWLS'UN ADALET TEORİSİ VE TÜRKİYE'DE UYGULANABİLİRLİĞİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ	76
3.1. RAWLS'UN ADALET ANLAYIŞI VE VATANDAŞLIK GELİRİ.....	76
3.2. RAWLS'UN EŞİTLİK ANLAYIŞI VE VATANDAŞLIK GELİRİ.....	77
3.3. HAKKANİYET OLARAK ADALET VE VATANDAŞLIK GELİRİ.....	78
3.4. RAWLS'UN ADİL TOPLUM ANLAYIŞI VE VATANDAŞLIK GELİRİ.....	79
3.5. RAWLS ADALETİNİN İKİ İLKESİ DOĞRULTUSUNDA VATANDAŞLIK GELİRİ.....	80
3.6. ADİL FIRSAT EŞİTLİĞİ VE VATANDAŞLIK GELİRİ.....	81
3.7. RAWLS'UN ADALET TEORİSİ VE VATANDAŞLIK GELİRİNİN ÖRTÜŞEN YÖNLERİ.....	82
3.8. RAWLS'UN ADALET TEORİSİ VE VATANDAŞLIK GELİRİNİN ÇELİŞEN YÖNLERİ.....	84
3.9. TÜRKİYE'DE SOSYAL YARDIM UYGULAMALARI.....	85
3.10. TÜRKİYE'DE SOSYAL HARCAMA UYGULAMALARI.....	87
3.11. TÜRKİYE'DE YOKSULLUK GÖSTERGELERİ.....	90
3.12. TÜRKİYE'DE İŞGÜCÜ PİYASASI GÖSTERGELERİ.....	94
3.13. TÜRKİYE'NİN DOĞAL KAYNAKLARI VE REZERVLERİ.....	96

3.14. VATANDAŞLIK GELİRİNİN UYGULANABİLİRLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	100
---	------------

SONUÇ	102
KAYNAKÇA.....	106
ÖZGEÇMİŞ.....	121

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın her aşamasında büyük bir özveri ile yakından ilgilenen, bana yol gösteren ve çok kıymetli katkılarını sunan değerli hocalarım Doç. Dr. Gökçe CEREV ve Doç. Dr. Doğa Başar SARIİPEK'e en içten duygularımla teşekkür ederim. Tezin değerlendirilmesi aşamasında katkıları ile tezin daha iyi olmasını sağlayan kıymetli hocam Prof. Dr. Sayım YORGUN'a ayrıca şükranlarımı sunarım.

Hayatımın her aşamasında olduğu gibi yüksek lisans sürecinde de hiçbir desteğini ve fedakârlığını benden esirgemeyen, bugünlere gelmemde ki emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim kıymetli aileme de sonsuz teşekkür ederim.

Gülnihal TUNCEL
Kocaeli, Haziran 2023

ÖZET

John Rawls adaletin toplumdaki bütün bireyler arasındaki dengeyi sağladığını, adil toplum düzenine ulaşabilmek için eşit hak ve fırsatlara sahip olunması gerektiğini ifade etmektedir. Rawls'un adalet anlayışının temelinde gelir dağılımının dengelenmesi yer almaktadır. Adil bir dağılımın yapılması gerektiğine dikkat çekmekte, eşit özgürlüklerin sağlanabilmesi için ekonomik ve sosyal düzenlemelerin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bir toplumda dağıtılan imkânların ırk, din, dil, renk ve cinsiyet ayrımı yapılmadan özellikle de alt gelir gruplarında yaşayanların öncelikli olacağı şekilde herkese eşit ve adil dağılımın yapılması gerektiğini savunmaktadır. Bu noktada Rawls'un adalet anlayışı ile vatandaşlık geliri paralel amaçlar içermektedir.

Vatandaşlık gelinde, vatandaş olma koşulu dışında herhangi bir şart belirtilmemekte ve bireylere düzenli olarak maddi gelir sağlanması sayesinde ekonomik güvenliğin oluşmasına yardımcı olmaktadır. Vatandaşlık geliri yeni bir fikir değildir. Uzun yıllar boyunca farklı ifadelerde kullanılan vatandaşlık geliri yıllar içerisinde çeşitli sebeplerden dolayı sürekli olarak tartışma konusu haline gelmiştir. Günümüzde birçok ülkede pilot uygulama olarak hayata geçirilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, John Rawls'un sosyal adalet kapsamındaki önemli teorilerinden biri olan adalet teorisi çerçevesinde, günümüz şartlarında vatandaşlık gelirinin uygulanabilirliğini incelemektir. Çalışmada birincil kaynaklardan elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda, vatandaşlık gelirini günümüz şartlarıyla uygulamak için Rawls'un adalet teorisinin bir kapı araladığı ve teorik çerçevede uygulanabilirliğinin mümkün olduğu ancak Türkiye'nin nüfusunun ve yoksulluk oranının yüksek olmasından dolayı günümüz şartlarında uygulanmasının mümkün olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: John Rawls, Adalet, Sosyal Adalet, Vatandaşlık Geliri

ABSTRACT

John Rawls states that justice provides the balance between all individuals in society and that equal rights and opportunities must be had in order to reach a just society order. The basis of Rawls' understanding of justice is the balancing of income distribution. It draws attention to the need for a fair distribution and emphasises the importance of economic and social arrangements in order to ensure equal freedoms. He argues that the opportunities distributed in a society should be distributed equally and fairly to everyone, without discrimination based on race, religion, language, color, and gender, with priority given to those living especially in lower income groups. At this point, Rawls' understanding of justice and citizenship income contain parallel purposes.

In the case of citizenship income, there are no conditions other than the condition of being a citizen and it helps to create economic security by providing regular financial income to individuals. Citizenship income is not a new idea. Citizenship income, which has been used in different expressions for many years, has become a constant subject of discussion for various reasons over the years. Today, it has been implemented as a pilot application in many countries.

The aim of this study is to examine the applicability of citizenship income in today's conditions within the framework of the theory of justice, which is one of John Rawls' important theories within the scope of social justice. In the study, the data obtained from primary sources were evaluated using the descriptive analysis method. As a result of the study, it has been determined that Rawls' theory of justice opens a door in order to apply the citizenship income with today's conditions and it is possible to applied in the theoretical framework, but it is not possible to apply it in today's conditions due to the high population and poverty rate of Turkey.

Keywords: John Rawls, Justice, Social Justice, Citizenship Income

SİMGE VE KISALTMALAR

BIEN: Avrupa Temel Gelir Ağı
EITC: Kazanılmış Gelir Vergisi Kredisı
GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
OECD: Ekonomik İşbirliğı ve Kalkınma Örgütü
TDK: Türk Dil Kurumu
TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TABLÖLAR VE GRAFİKLER

	Sayfa
TABLO 1: Türkiye'nin Sosyal Koruma İstatistikleri.....	87
TABLO 2: Türkiye'de Sosyal Harcamaların GSYİH Göstergesi.....	88
TABLO 3: Türkiye'de Sosyal Koruma Harcamalarının GSYİH Göstergesi.....	89
TABLO 4: Türkiye'de Kişi Başına GSYİH.....	91
TABLO 5: Türkiye'de Yıllık Nüfus Artış Hızı.....	92
TABLO 6: Türkiye'de Nüfusun Eğitim Durumu.....	92
TABLO 7: Türkiye'de Yoksulluk Göstergesi (Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Medyan Gelirinin %60 Kriterine Göre).....	93
TABLO 8: 2023 Şubat Ayı Temel İşgücü Göstergeleri.....	94
TABLO 9: Sektörlere Göre İstihdam Edilenler.....	95
TABLO 10: Eğitim Durumlarına Göre İstihdam Göstergeleri.....	95
TABLO 11: Katı Yakıtların Satılabilir Üretim ve Teslimat Miktarları.....	98
TABLO 12: 2015-2019 Yıllarında Türkiye'de Petrol ve Doğal Gaz Üretim Miktarları.....	99
GRAFİK 1: Türkiye'de Gelir Dağılımı/ Gini Katsayısı.....	91
GRAFİK 2: Türkiye'de Birincil Enerji Arzı.....	97

GİRİŞ

Sosyal adalet, toplumun ihtiyaçlarına yönelik eşit haklara ve fırsatlara sahip olmalarını amaçlar ve başlıca hedefleri arasında düşük gelirli bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması ilkesi yer alır. Bütün bireylerin dil, din, ırk, cinsiyet gibi durumlardan bağımsız olarak eşit imkânlarla sahip olacakları hakkaniyetli bir toplumsal düzen oluşturulmaya çalışılır. Rawls sosyal adaletin oluşturulmasında ki temel amacın toplumdaki herkese eşit hakların temin edilerek faydaların adil bir şekilde dağılımının yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Sosyal kurumların ilk öncelikleri arasında adaletin olmasının gerekliliğini belirtmiş ve her zaman adil bir toplum düzeni arayışı içerisinde olmuştur.

Rawls sosyal adaletin modernleşmiş halini “*A Theory of Justice (Bir Adalet Teorisi)*” adlı eserinde toplumsal yapının temel taşı olarak ifade etmektedir. Bireylerin farklı koşul ve imkânlarda doğup bu süreçte hayatlarını idame ettirmelerinden dolayı birçok eşitsizliğin meydana geldiğini açıklamaktadır. Rawls sosyal adaletin belirtilen çerçevede iyileştirici etkilerinin olduğunu ve adil fırsat eşitliği ile özgürlüğün gerçekleşebilmesinde de fayda sunacağını savunmaktadır. Adalet anlayışının temelinde özgürlük ve adil gelir dağılımı yer almaktadır. Özgürlüğü ve eşitliği sağlam bir zemin üzerinde kurmayı başaran toplumlar, sosyal adaletin ve toplumsal düzenin oluşmasını da sağlamış olacaklardır.

Rawls’un adalet anlayışı ile benzer birçok amaç barındıran vatandaşlık geliri ise toplumdaki bütün insanların temel ihtiyaçlarının karşılanarak düzenli bir gelirin temin edilmesini hedeflemektedir. Vatandaşlık geliri, bir ülkede yaşayan bütün bireylerin herhangi bir gelir testi ya da koşul belirtilmeden sadece ikamet ediyor olmalarının yeterli olduğu uygulamadır. Makul düzeyde düzenli olarak gelir elde edilmesini sağlamak ve vatandaşların zengin veya fakir olduklarına, çalışıp çalışmadıklarına bakılmaksızın herkese eşit tutarda ödenen ek gelir şeklinde ifade edilmektedir. Uzun yıllar boyunca yoğun bir şekilde tartışma konusu olan vatandaşlık geliri günümüzde istenilen düzeyde toplumsal alanlarda uygulanamamaktadır.

Vatandaşlık geliri uygulaması ile Rawls’un adalet anlayışı arasındaki güçlü ilişki oldukça dikkate değerdir. Benzer birçok amaç barındırmasının yanı sıra beraberinde uygulanma aşamasında da paralel durumlar yer almaktadır. Bütün vatandaşların haklarının gözetilerek temin edilecek yardımların, eşit bir şekilde

dağıtılması ve özgürlüğün sağlanabilmesi noktasında vatandaşlık geliri önemli paya sahiptir. Rawls'un bahsetmiş olduğu gibi vatandaşların eşit hak ve fırsatlara sahip olmaları gerektiği, sosyal kurumların da önceliğinin adalet ve eşitlik olmasının şart olduğu bir toplum düzeninde, vatandaşlık gelirinin uygulanması hedeflenen beklentilerin karşılanabilmesi için yeterlidir. Zengin ile fakir arasındaki eşitsizliklerin çığ gibi büyüdüğü günümüz dünyasında ortaya çıkan eşitsizlikleri ortadan kaldırmak veya minimum seviyeye indirmek için ülke sermayesinin belirli bir kısmının bu kapsamda değerlendirilmesi gerekmektedir.

Çalışma toplam da üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde John Rawls'un adalet anlayışı ile alternatif eşitlik ve adalet yaklaşımları açıklanacaktır. Ardından genel adalet anlayışı ile Rawls'un adalet anlayışı çerçevesinde yer alan farklı görüşler ve kavramlar artı ve eksi yönleri ile verilip fırsat eşitliği ve sonuçlarda eşitliğin ilişkisi de karşılaştırmaları olarak incelenecektir. Son olarak da alternatif eşitlik ve adalet yaklaşımları üzerine önemli çalışmaları olan araştırmacıların adalet yaklaşımları ele alınacaktır.

İkinci bölümde, vatandaşlık kavramı ve vatandaşlık geliri uygulaması ele alınacaktır. Vatandaşlık geliri kavramının ne olduğu, tarihsel gelişimi, uygulanmasındaki başlıca amaçların ne olduğu, uygulama örnekleri, uygulanabilirliği üzerine yapılan olumlu ve olumsuz eleştiriler belirtilecek ve son olarak da vatandaşlık gelirinin eşitlik ve adalet üzerindeki etkileri değerlendirilecektir.

Üçüncü bölümde, vatandaşlık geliri uygulamasının John Rawls'un adalet teorisi ve Türkiye'de uygulanabilirliği açısından değerlendirilmesi güncel veriler üzerinden açıklanacaktır. Vatandaşlık geliri uygulamasının Rawls'un adalet teorisi ile örtüşen ve çelişen yönlerinden bahsedilerek genel adalet yaklaşımları ile karşılaştırmalı olarak benzer ve farklı yönleri açıklanacaktır. Devamında ise Türkiye'de vatandaşlık gelirinin uygulanabilirliği değerlendirilecektir. İlk olarak Türkiye'nin güncel sosyoekonomik durumu detaylı şekilde incelenerek vatandaşlık gelirine olan ihtiyacın durumu belirlenecektir. Son olarak, sonuç kısmında ise literatürden elde edilen bilgiler ve sayısal veriler ile birlikte Rawls'un adalet teorisi perspektifinden vatandaşlık geliri ve Türkiye'de hayata geçirilmesine ilişkin değerlendirmeler yapılarak, önerilerde bulunulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. JOHN RAWLS'UN ADALET ANLAYIŞI VE ALTERNATİF EŞİTLİK VE ADALET YAKLAŞIMLARI

John Rawls'un adalet yaklaşımlarının incelenerek diğer önemli araştırmacıların adalet yaklaşımları arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi konunun genel çerçeveden artıları ve eksileri ile karşılaştırılabilmesi açısından önemli olmaktadır.

1.1. GENEL ADALET ANLAYIŞI VE AMACI

Sosyal adalet kavramı, toplumun gereksinimlerine yönelik eşit haklara ve fırsatlara sahip olmaları gerektiğini vurgular ve özellikle düşük gelir seviyesindeki yoksul kesimin ihtiyaçları üzerine odaklanarak adil bir dağılımın yapılmasını sağlar (Ho, 2011: 2-4). Sosyal adalet zamana, koşullara, kültürlere ve insanların bakış açılarına göre değişkenlik gösteren göreceli bir kavramdır. Toplumun sosyal işbirliğinde fırsatların, fayda ve sorumluluklarının eşit dağılımını temin etmektedir. John Bordley Rawls¹, sosyal adaletin oluşturulmasında ki temel amacın, toplumda eşit hakların sağlanarak faydaların hakkaniyetli bir şekilde dağılımının yapılmasının zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Rawls her zaman adil bir toplum düzeni arayışında olmuş ve adaletin sosyal kurumların öncelikli hedefleri olması gerektiğini savunmuştur. Rawls'un aramakta olduğu adil toplum düzeni, bireylerin kendi fikir ve kararları ile birlikte sosyal eşitlik ve adalete sahip olabilecekleri bir dengenin oluşturulması şeklindedir. Eğer bireyler kendi koşulları hakkında bilgiye sahip değillerse bu

¹ John Bordley Rawls, 1921 yılında ABD'nin Maryland eyaletindeki Baltimore şehrinde dünyaya gelmiştir. 1946 yılında Princeton Üniversitesinde yüksek lisans eğitimi almıştır. Doktorasını ise Ahlak Metodoloji üzerine yaptığı çalışmasıyla 1950 yılında tamamlamıştır. Eğitimi bittikten sonra çeşitli üniversitelerde akademisyenlik yapmıştır (Pogge, 2007: 4-9). 1971 yılında “*Bir Adalet Teorisi*” adlı kitabını yazmıştır. Bu kitap çağdaş bir sosyal sözleşme teorisidir. Onun teorisi, toplumdaki değerlerin paylaştırılmasında, gelir ve refahla kısıtlanmamış aksine eşitlik ve özgürlük gibi anlamlı değerler ile oluşturulmuş olması onu diğer araştırmacılardan ayırmaktadır. Adalet üzerine yazmış olduğu bu kitabı, faydacılık kuramının anayasal demokrasi kurumlarında yetersiz olmasından dolayı bu duruma bir çözüm olarak yazılmış olduğu kabul edilmektedir (Coşar, 2020: 5). Rawls, 2002 yılında ise Lexington'da yaşamını yitirmiştir.

durumda kendi özgür kararları ile yapacakları bir seçimi değil aksine çoğunluğun lehine olan ilkeleri seçmek zorunda kalacaklarını ifade etmektedir (Rawls, 1971: 60).

Rawls, adaletin çoğunluğun lehine olacak bir şekilde işlemeyeceğini ve hatta bu noktada istenilen şeylerin zorla yaptırılmasına izin vermeyeceğini vurgulamaktadır. Adalet kapsamında korunmakta olan hakların, sosyal çıkarlar ile birlikte kullanılmaması ve siyasal işlemlere konu olmaması gerekmektedir. Toplumların neyin adil olduğu neyin gayri adil olduğu konusunda bilgi sahibi olması o toplumun iyi düzenlenmiş bir toplum olduğunu göstereceği gibi aynı zamanda hangi ilkelerin daha adil olduğu konusunda fikir ayrılığı yaşadıkları da görülmektedir. Rawls, eğer bir adaletsizlik varsa bu adaletsizliğin tek bir durumda kabul edilebileceğini ve bu durumun da daha büyük bir adaletsizlikten kaçınmak için uygun görülebileceğini ifade etmektedir. Adaletin, çeşitli hedeflere ve amaçlara sahip olan insanlar arasında dağıtılması yakın bir arkadaşlık bağının da oluşmasını sağlayacaktır (Rawls, 1971: 3-33).

Rawls, toplumun temel yapısı ile adalet kavramının önemli bir bütünlüğe sahip olduğunu ve toplumda adil bir dağılımın sağlanabilmesi için de bu bütünlüğü koruyabilen bir sistemin olması gerektiğini ileri sürmektedir (Alvi ve Rafique, 2021: 39-42). Rawls, adaletin aynı zamanda toplumdaki bütün bireyler arasındaki dengeyi sağladığını ve bu dengenin sürekli olarak sağlanabilmesi için de kişisel ve ortak çıkarlar arasındaki ayrımın doğru yapılması gerektiğini, bu ayrımın yapılabilmesi sonucunda da adaletin sağlanabileceğini savunmaktadır (Said ve Nurhayati, 2021: 30-32). Rawls, adalet kavramının belirli ilkeler ve teklifler ile birlikte oluşamayacağını bunun aksine birçok düşüncenin adalet kavramını ortak bir kararla onaylaması ve dengeli bir bakış açısıyla makul bir düzeye getirmesi gerektiğini ifade etmektedir (Rawls, 1971: 50).

1.2. ADALET DUYGUSU VE İYİ DÜZENLENMİŞ TOPLUM ANLAYIŞI

Rawls'un adalet duygusunun oluşmasında ki başlıca nedenlerden biri doğup büyüdüğü yer ve ailesi olmuştur. Babası Baltimore'un saygın avukatlarından biriydi, annesi ise Kadın Seçmenler Topluluğu'nda başkanlık yapmaktaydı. Ailesinin bu mesleklere sahip olması onun çocukluğundan itibaren adalet duygusunun oluşmasında

ki önemli sebeplerden birini oluştuyordu. Ayrıca yaşadığı yerdeki nüfusun neredeyse yarısını siyahi insanların oluşturması ve siyahi insanların farklı koşullarda yaşamaları ve ayrı okullara gitmek zorunda olmaları gibi yapılan ayrımcılıklar onun küçük yaşlarda dikkatini çekmeye başlamıştı. Rawls ailesinin maddi durumu iyi olduğundan dolayı iyi koşullarda büyüüp, yaşadığı yerdeki en iyi okullarda okurken diğer insanların onunla aynı hayatı yaşayamaması ve aynı okullarda okuyamaması da dikkatini çekmişti. Yaşamış olduğu bu olaylar gerçekler ile yüzleşmesini sağlamış ve adalet duygusunun şekillenmesinde etkili olmuştur. Adalet duygusunun oluşmasında ki bir diğer önemli gelişme ise ailesi ile birlikte yazları tatil yapmak için gitmiş oldukları Brooklyn köyünde gördüğü farklı hayat şartları olmuştur. Küçük bir köy olan Brooklyn'de yıl boyunca yaşayan ve çoğunlukla balıkçılık ya da bekçilik yapan beyaz insanların kötü hayat koşullarında yoksullukla mücadele ettiklerini görmesi ve kendi yaşıtındaki çocukların eğitim imkânlarının ve yaşam beklentilerinin kendisi ile aynı olmaması onu çocuk yaşlarda derinden etkilemiştir. Çocukluk deneyimleri ona adaletsizliğin nasıl bir şey olduğunu çok küçük yaşlarda öğretti (Pogge, 2007: 6-10).

Yaşamış olduğu olaylar, adalet duygusunun oluşmasını sağlamış, adalet konusu ile ilgilenmesinin ve bu doğrultuda araştırmalar ve çalışmalar yapmasının başlıca nedeni olmuştur. Adalet üzerine yapmış olduğu çalışmalarındaki birinci önceliği, bir toplumdaki bireylerin demokratik düzen içerisinde eşit özgürlük ve saygı çerçevesinde yaşamalarını sağlamaktır. Rawls bu düzen içerisinde yaşayan bireylerin adalet duygusuna sahip olabileceğini açıklamaktadır. Adalet duygusuna sahip olan bireylerin yaşadıkları toplumun adalet anlayışını daha iyi anlayabileceklerini ve bu doğrultuda hayatlarını devam ettirebileceklerini belirtmiştir. Bu duyguya sahip olan bireyler, sahip olmayanların aksine adalete uygun hakkaniyetli karar verebilme imkânına sahiptirler. Bu durum da adalet duygusunun, bireylerin adil olanı ayırt ederek kolaylıkla seçebilme imkânı tanıyabileceği söylenebilir. Rawls bireylerin adalet duygusunun sadece adalete göre değil aynı zamanda onların adalet adına hareket etme istekleriyle de ilişkili olduğunu savunmaktadır (Rawls, 1971: 483-484). Adalet duygusunun oluşmasında ve sürekliliğinin sağlanmasında bireylerin içerisinde yaşadıkları toplum oldukça hayatidir. Özellikle de iyi düzenlenmiş toplum olması o toplumdaki bireylerin adalet duygusunun oluşmasında, yasalara ve ilkelere sürekli olarak bağlı kalmalarında dikkate değer bir etkidir.

Rawls'un iyi düzenlenmiş toplum olarak ifade ettiği toplum, bireylerin özgür kişiler olduğu ve eşit haklara sahip olduğu demokratik bir toplum düzenidir. İyi düzenlenmiş toplum içerisindeki tüm bireyler aynı adalet anlayışını onaylamaktadır. Bu toplumdaki tüm bireylerde yoğun bir adalet duygusu hâkimdir. Tüm bireylerin adaletin ilkelerini bilmeleri ve adaletin kendilerinden istediklerini itiraz etmeden özgürce kabul etmeleri beklenir. İyi düzenlenmiş toplumlarda farklı anlayışlara da yer vardır. Bu durum aynı zamanda toplum düzeninde çoğulculuğun da önemli bir yerinin olduğunu göstermektedir. Çoğulculuğun olması ve farklı anlayışların aynı anda bu düzende yer alabilmesi demokratik yapının özelliğini yansıtmaktadır (Freeman, 2003: 5-283).

Rawls'un "*Bir Adalet Teorisi*" adlı kitabındaki "Otorite Ahlakı" kısmında belirtmiş olduğu ebeveyn ve çocuk örneğinde, adalet duygusu ve iyi düzenlenmiş toplum anlayışının aynı paralelde ve birbiriyle bağlantılı şekilde ilerlediğini gösterir. Rawls bu kısımda iyi toplum düzeni olarak ebeveynlerden bahsetmektedir. Ebeveynler çocuklarına sevgi gösterdiklerinde bu sevginin bir süre sonra çocuklarda da başlayacağını ve daha sonra da ebeveynlerine karşı güven duygusuna dönüşeceğini ifade etmektedir. Çocukların ebeveynlerine ve çevrelerine güven duymaya başladıkça onlara karşı olan bağlılıkları da artmaya başlayacaktır. Çocuklar belli bir olgunluğa erişip ve karşılaştıkları olayları anlayacak yaşa gelinceye kadar kendi düşüncelerini ve eleştirilerini söyleyebilme imkânları olmayacaktır. Bu durumda eğer ebeveynlerini seviyorlarsa onların kurallarına uyacak ve onlara bağlı kalacaklardır. Eğer kuralların dışına çıkarlarsa da ebeveynlerinin yargılamalarını kabul edeceklerdir. Zamanla yargılamaları sorgulayıp ihlal etmeye başladıkça aslında onlar için oluşturulan kuralların keyfi olduğunu fark edip sınırları aşmayı isteyeceklerdir. Ancak belirtilen durumda ise eğer çocuklar ebeveynleri seviyorlarsa bir süre sonra davranışlarının yanlış olduğunu anlayarak suçluluk duyup vazgeçme eğilimde bulunacaklardır (Rawls, 1971: 493-497).

Rawls'un bu örneği üzerine yapabileceğimiz çıkarım ise bireylerin ait oldukları toplumda eğer iyi bir düzen oluşturulmuşsa bireyler zamanla o toplumu sevmeye başlayacak ve bu sevgide bir süre sonra bağlılığını ve adalet duygusunu artıracaktır. Artan adalet duygusu ve bağlılık sayesinde bireyler toplumda uygulanan adalet ilkelerine ve kurallarına bağlı kalacak ve yargılamaları onaylayacaklardır. Adalet

duygusu ve toplumuna olan sevgisi fazla olan bireyler, Rawls'un vermiş olduğu çocuk örneğindeki gibi bir itaatsizlik ve kuralları ihlal etme durumunda suçluluk hissedip bağılılığını devam ettirerek hatalarından vazgeçeceklerdir. Bu durumda ise iyi düzenlenmiş toplumun adalet duygusunu artırdığı gözlemlenmekte ve her iki kavramın birbiriyle bağlantılı olduğu görülmektedir.

1.3. HAKKANIYET OLARAK ADALET VE ADALETİN DEĞERİ

Rawls adalet ilkelerinin, toplumdaki rasyonel ve eşit temel haklara sahip olan bireyler tarafından benimsendiğini ve ilkelerin hükümet biçimlerini kesin olarak belirlediğini ifade etmektedir. Adalet ilkelerinin bu şekilde uygulanmasını ise “hakkaniyet olarak adalet (Justice as Fairness)” şeklinde adlandırmıştır. Hakkaniyet olarak adalet ilkelerinin uygulandığı özgür toplumlarda, siyasi ve sosyal kurumların adil bir düzen sağlaması gerekmektedir. Herkesin yararına olan ortak ilkelerin olması gerektiği fikriyle hareket edilmektedir. Toplumun temel yapısına uygulanan ve mevcut istekler ile menfaatler üzerine oluşturulan hakkaniyet olarak adalet kavramı, toplumdaki sosyal gelişmelerin sıralanabilmesi için de gereklidir (Rawls, 1971: 40-290). Rawls'un adalet düşüncesi, geri plana atılmış bireylerin istismar edilmelerinin engellenmeye çalışılması ve toplumsal birliğin oluşmasına yardımcı olunması gerektiği şeklindedir. Bütün bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanabilmesi ve insana yakışır bir yaşam sürdürebilmeleri için hakkaniyet olarak adalet önemlidir. Bireylerin böyle bir hayat şartlarında yaşayabilmeleri için de adil bir ekonomik sistem içerisinde özgür birer vatandaş olmaları gerekir (Ramizer, 2018: 121-124).

Rawls, temel kurumlara özgürlüğün ve eşitliğin nasıl uygulanabileceği konusunda adalet ilkelerinin rehberlik edebileceğini ifade etmektedir. İyi düzenlenmiş toplumda hakkaniyet olarak adaletin, bireyler tarafından kabul edildiğinde aynı zamanda özerkliğin öneminin de anlaşılabilceğini vurgulamaktadır. Sosyal işbirliğinin, özgürlüğün ve eşit haklara sahip olan bireylerin olduğu bir toplum anlayışı, hakkaniyet olarak adaletin meydana gelmesini sağlayan temel kriterleri oluşturmaktadır (Rawls, 1985: 223-231). Rawls bireylerin çıkar çatışmalarının ve birbirleriyle çelişen konuların olması durumunda adalet kavramını birbirlerine empoze etmeye başlayacaklarını ifade etmektedir. Bu şekilde oluşan durumlar ve uygulamalar

sonucunda ise adalet ile ilgili sorunlar meydana gelecektir (Rawls, 1958: 164). Düzenli bir toplum oluşturulabilmesi için herkesin ortak yararının sağlandığı ve çıkar çatışmaların yaşanmadığı düzenin oluşturulması gerektiğini bu düzenin sağlanabilmesi için de kamu adalet anlayışının etkin şekilde uygulanması gerektiğini ifade etmektedir (Schaefer, 1943: 9-12).

Bireylerin hakkaniyet olarak adaleti anlayabilmeleri için adil olan ile adil olmayan arasındaki ayrımı iyi bir şekilde yapabilmeleri ve ortak karar ile birlikte bir toplumun nasıl kurulduğu konusunda hem fikir olabilmeleri gerekir. Bu durumun temel nedeni ise özgür ve eşit haklara sahip olan bireylerin hakkaniyet olarak adalet ilkelerinin uygulanabilmesi için ortak karar doğrultusunda hareket etmeleri ve tüm bireylerin adaletin değerinin ne olduğunu bilmelerinin gerekli olması şeklindedir. Toplumdaki bütün bireyler çoğunlukla özgürlük, barınma ve beslenme gibi benzer şeyler talep ederler. Fakat adil bir şekilde hareket edilmediği ve bu doğrultuda dağılımın sağlanamadığı durumlarda ise bireyler arasında anlaşmazlıklar ve kavgalar başlayabilir. Böyle bir sonuç yaşanmaması için adaletin ilkeleri doğrultusunda yapılan düzenlemeler de bu durumda kurtarıcıdır (Rawls, 1971: 543-617). Rawls bireylere sağlanan adaletin onların faydalarına olacak şekilde dengeyi sağlaması ve keyfi ayrımları ortadan kaldırması gerektiğini açıklamıştır. Bir toplum içerisinde birçok çeşitli sosyal konum bulunmaktadır. Bu şekilde farklı sosyal konumlara sahip olan bireyler de değişik yaşam beklentilerine sahiptir. Farklı yaşam beklentileri olan bireylere sağlanan imkânların eşit olabilmesi için Rawls, sağlanan ekonomik ve sosyal koşulların insanların yaşamlarındaki beklentilerini karşılayacak şekilde uygulanması gerektiğini belirtmiştir (Schaefer, 1943: 11-13).

Hakkaniyet olarak adaletin sağlanabildiği iyi düzenlenmiş toplumlarda sosyal işbirliği de önemli olmaktadır. İyi düzenlenmiş toplumlardaki kurumların adil bir amaç doğrultusunda elde etmiş oldukları başarı aslında toplumun bütün vatandaşlarının ortak çıkarları ve menfaatleri çerçevesinde şekillenmektedir. Bu duruma örnek olarak, oyuncuların oyunlarını yürütürken iyi ve güvenilir oyun sergilemeleri ve ortak kararları paylaşmaları gibi iyi düzenlenmiş bir toplumda da bireyler adalet ilkelerinin sınırları kapsamında ortak amaçlarını gerçekleştirirler. İyi düzenlenmiş toplumdaki bireyler birçok şeyden daha fazla adil hareket etmeyi isterler ve bu isteklerini de kendi menfaatlerini dikkate alarak yerine getirirler. Ayrıca bireylerde gelişen adalet

duyguları ise adalet ilkeleri kapsamında hareket edilerek adaletin değerinin şekillenmesine de neden olur. Bireylerde oluşan adil hareket etme düşüncesi ve sosyal birlik fikrinin sağlanması ile birlikte hakkaniyet olarak adalet makul bir anlayış olarak ortaya çıkar (Rawls, 1971: 543-617).

Hakkaniyet olarak adalet ve adaletin değeri bu durumda da görüldüğü gibi aslında birbirlerini şekillendiren ve etkileyen iki kavramdır. İyi düzenlenmiş toplumlarda eğer bireyler hakkaniyet olarak adaleti çok iyi anlayıp, beklenti ve düzenlemeler içerisinde olurlarsa adaletin değeri de ortaya çıkarak gelişmeye başlar ve hakkaniyetli bir toplum düzeni sağlanmış olur. Oluşan hakkaniyetli toplum düzeni sayesinde tüm bireyler insana yakışır hayat yaşayarak temel ihtiyaç sıkıntıları yaşamadan beklentilerini karşılamış olur. Bu şekilde oluşturulan sistemde adil ve eşit dağılım da önemlidir.

1.4. ADİL TOPLUM ANLAYIŞI DOĞRULTUSUNDA EŞİTLİĞİN TEMELLERİ

İyi düzenlenmiş bir toplum düzeninin oluşmasında, kurumların ilk önceliği adil bir sistem içerisinde adaletin ilkelerini yerine getirmek olmalıdır. Adalet ilkelerinin yerine getirilmesi, farklı amaç ve menfaatlere sahip olan bireyler arasında ortak bir bağ oluşturarak işbirliğini sağlar (Scanlon, 1999: 54-55). Bu doğrultuda oluşturulan adil toplum düzeninde ise adalet ve iyi kavramları bir arada uyum içerisinde kalır ve adil toplum anlayışının temelleri atılmış olur. Adil toplum anlayışının olduğu toplumlardaki bireyler eşit ve özgür kişilerden oluşur ve hakkaniyet olarak adaletin ilkelerine göre hareket ederler (Fleischacker, 2013: 210-211). İyi düzenlenmiş toplum içerisinde adalet kavramı, genel düzeyde her şeyi kapsayan bir toplum anlayışını değil, adil toplum anlayışının yalnızca bir parçasını oluşturmaktadır (Rawls, 1958: 164).

Adil toplum düzeninde bireylere sunulan temel özgürlükler ve haklar adalet kapsamında koruma altına alınır. Adil toplum düzeniyle oluşturulan toplumda istikrarlı düzen sağlanır ve bireyler adil olan ile adil olmayan arasındaki ayrımı iyi bir şekilde yapabilir. Adil toplum anlayışında temel alınan eşitlik kavramı sadece adil dağılımı amaçlamaz aynı zamanda toplumdaki dezavantajlı grupta olan bireylerinde eşitsizliğini giderecek yol izlemeye çalışır (Rawls, 1971: 57). Rawls adil toplum

anlayışına sahip olan bireylerin adalet hissine sahip olduklarını da ifade etmektedir. Adalet hissine sahip olan bireyler adil davranışlar gerçekleştirmeye daha çok eğilimlidir (Weithman, 2009: 118). Adil bir toplum anlayışının temellerinin bu doğrultuda sağlam atılabilmesi için bireyler arasındaki eşitliğin sağlanması oldukça önemli olmaktadır.

Adil toplum anlayışının iskeletini adalet, özgürlük ve eşitlik kavramları oluşturmaktadır. Rawls, eşitlik ve özgürlük arasında bir köprü kurularak adaletin anlaşılabilirliğini, “başlangıç durumu” ilkesi ile bireylerin eşit şanslara sahip olabileceklerini düşünmekte ve bütün bireylere eşit temel hakların adalet ilkelerinin sınırları içerisinde temin edilmesinin gerekli olduğunu ifade etmektedir (Rawls, 1971: 535).

Rawls bir toplumda dağıtılan malların eşit paylaşılmasının aksine mevcut eşitsizliklerin herkesin yararına olacak şekilde düzenlenmesi gerektiğini açıklamaktadır. Rawls’un buradaki amacı ise bir toplumdaki az avantaja sahip bireylerin de diğer grupta olan bireyler gibi avantajlı olmalarına imkân tanımadır (Schmidtz, 2010: 246). Adil bir toplum anlayışı oluşturulup eşitliğin meydana gelmesi toplumlar için oldukça önemlidir. Bir toplumda eşitlik sağlanamazsa bu durumda meydana gelen eşitsizlik birçok problemi de beraberinde getirir. Örneğin; suç oranlarında ve hapisanedeki kişi sayısındaki artış, eğitim düzeylerindeki düşüş ve yaşam beklentilerinin düşük olması gibi olumsuz birçok durumun ortaya çıkmasına neden olur. İlk başlarda sosyal adalet sorunu şeklinde başlayan problemler beraberinde ekonomi, siyasi, eğitim gibi birçok alana da yayılmaya başlar (Fudge, 2013: 24-25). Bu problemlerin oluşmaması için adil toplum anlayışının oluşturulup eşitliğin sağlanması gerekir. Adil toplum anlayışının temellerinin atılmaya başlaması ile aslında eşitliğinde tohumları ekilmiş olur. Bu yüzden de bu iki kavram birbirlerinden ayrı düşünülemez. Adil toplum anlayışının meydana gelmesi ve eşitliğin sağlanmasında ise adalet ve özgürlüğün ilişkisi temel kriterdir.

1.5. ADALET VE ÖZGÜRLÜK İLİŞKİSİ

Rawls’un adalet düşüncesinin temelinde eşitlik ve özerklik düşüncesi yer almaktadır. Rawls’un özerklik düşüncesi aynı zamanda özgürlüğü de içerisine

almaktadır. Bunun nedeni özerklik düşüncesinden bahsederken aslında özgür olmayı kastediyor olmasından kaynaklanmaktadır. Adaletin daha büyük bir çıkara sahip olan insanlar tarafından özgürlüğü göz ardı edilebilecekleri düşüncesine karşı olduğunu ifade etmektedir. Bireylerin temel özgürlüklerinin ve adalet tarafından korunan haklarının siyasal işleyişte ve sosyal çıkarlarda asla konu olamayacağını da vurgulamaktadır. Adaleti eşit ve özgür bireyler arasında adil bir iş bölümü olarak ifade etmektedir. Rawls için adalet her şeyden üstündür (Rawls, 1971: 57). İnsanlara sağlanan geçim imkânlarının sadece onların yoksulluk ve hastalıktan ölmelerini engellemesi için yapılması gerektiğinden bahsetmemektedir. Rawls'un belirtmek istediği insanlara sağlanan temel ihtiyaçların yanı sıra onların temel haklardan ve özgürlüklerden de yararlanmaları gerektiğidir (Freeman, 2007: 263-269).

Toplumdaki bütün bireylerin eşit özgürlük sisteminden yararlanabilmeleri zorunlu olmaktadır. Rawls ise herkesin bu sistemden faydalanabileceği, eşit haklar ve özgürlükleri sağlayan toplum düzeni kurmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda sağlanan adalet ve adil hak dağılımıysa toplumsal ve ekonomik eşitsizlikleri azaltmaya yönelik olmalıdır (Arnhart, 2011: 355). Adaletin ve özgürlüğün olduğu toplumlarda bireyler çeşitli dünya görüşlerine sahip olup farklı dinlere inanabileceklerdir. Aynı zamanda değişik yaşam tarzları belirleyip doğru ve yanlış kavramlar arasındaki ayrımı daha iyi yapabileceklerdir (Ramizer, 2018: 121-124). Rawls adaletin yalnızca özgürlükler için değil bunun dışında kamu düzeninin korunması için de gerekli olduğunu belirtmiştir. Bir toplumda eğer kamu düzeni olmazsa o toplumun eşit özgürlük hakkına sahip olmasının mümkün olamayacağını ifade etmektedir (Lessnoff, 1971: 63-67). Toplum içerisinde uygulanmakta olan kamu düzeni, işleyişin daha sağlıklı bir şekilde yürütülmesi ve sistemin doğru ilkeler doğrultusunda şekillenebilmesi için oldukça önemli olmaktadır. Bütün bireylerin eşit özgürlük hakkına sahip olması noktasında da bu düzenin sağlam temeller üzerinde kurulması gerekmektedir. Bu kapsamda Rawls'un kamu düzeni için bahsetmiş olduğu gereklilik dikkate değerdir.

Eşit özgürlükler tüm bireyler için aynı iken özgürlüğün değeri bireylerde değişkenlik gösterebilmektedir. Örneğin; otorite sahibi ve refah düzeyi yüksek olan insanlar ile bu imkânları olmayan düşük gelirli insanların ihtiyaçlarının farklılık gösterebileceği gibi özgürlüklerinin değerinde de farklılık olabileceği görülmektedir.

Rawls bu durum karşısında, en az avantajlı olanların düşük özgürlük değerlerini artırıp avantajlı olan insanlarla aynı seviyeye getirmek için uğraşmıştır. Böylece eşit özgürlüğün herkes tarafından paylaştırılmasını sağlamıştır. Rawls'un buradaki amacı ile sosyal adaleti uygulamasındaki amacı aslında aynı doğrultudadır. Bir toplum içerisindeki bireylerin özgürlüklerini koruyan adil anayasa anlayışı mevcut ise bu anlayıştan yararlananlar da özgürlükler temelinde eşit haklara sahiptir. Bu doğrultuda oluşturulan bir düzendeki bireyler de bir süre sonra anayasaya itaat etmeye başlar. Adil bir düzen içerisinde adil anayasa inşa etmek için temel amaç bireylerin eşit özgürlüklerinin sağlanmasıdır. Bireylerin eşit özgürlüğü aynı zamanda kurumlar tarafından sağlanan hak ve görevlerin bütününe kapsamaktadır (Rawls, 1971: 232-268).

Belirtilen açıklamalar doğrultusunda adalet ve özgürlük arasındaki ilişkinin önemli olduğu belirlenmiştir. Adalet kavramı ile özgürlük kavramının uygulanmasında elde edilen faydalar paraleldir. Çünkü bir toplumda adalet olduğu sürece özgürlük olabilir. Bu durum bir toplumdaki özgür bireylerin adalet duygularını olumlu yönde geliştirebileceği gibi aynı zamanda adaletin ilkelerini de sorgulamadan uygulamalarına neden olur. İyi düzenlenmiş toplum içerisinde adalet ve özgürlük kavramlarının makul düzeyde uygulanabilmesi o toplumun sürekliliğini de sağlamaktadır. Genel olarak bakıldığında ise adalet ile özgürlüğün birbirini tamamlayan iki kavram olduğu tespit edilmiştir.

1.6. SOSYAL ADALET ANLAYIŞI VE SOSYAL ADALETE YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Sosyal adalet; insanların cinsiyet, kültür, din, dil, ırk gibi değerlerini ayırt etmeksizin ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan, fiziksel ve psikolojik olarak güvende olmalarını sağlayan, üretimin ve dağıtımın adil şekillenmesini hedefleyen bir kavramdır (Hage, Ring ve Lantz, 2011: 2795). TDK'da sosyal adalet kavramı; *“toplumun değişik kesimlerinde hayat standardı, gelir düzeyi vb. bir takım ölçütlerin fırsat eşitliği çerçevesinde dikkate alınmasıyla sosyal alanda sağlanan denge durumu”*, şeklinde tanımlanır (TDK, 2022). Sosyal adalet kavramının kapsam alanının geniş olması literatürde farklı tanımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sosyal

adalet toplumlarında ortaya çıkabilecek herhangi bir soruna karşı çözüm odaklı yollar oluşturarak sorunları çözmeye yardımcı olur.

17. ve 18. Yüzyıllarda toplumun geneline hâkim olan sınıfsal ayrımcılık ortadan kalkmaya başlamış ve bireysel eşitlikle adalet yaklaşımları gelişme göstermiştir. Sanayi devrimi sonrasında Avrupa’da eşitlikçi toplumların oluşturulması amaçlanarak insan emeğine kapitalist sömürü karşısında çare bulmaya yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda önemli role sahip olan sivil hareketlerin faaliyetleri sonucunda sosyal adalet kavramı herkes tarafından bilinen bir kavram haline gelmiştir. Sanayileşmenin başlaması ile birlikte ortaya çıkan işçi sınıfının kötüye giden hayat mücadelesi ve kitlelerin fakirleşmesi gibi olumsuz gelişmeler sonucunda bu kavramın önemi daha da belirginleşmiştir. Yaşanan olumsuz gelişmelerden etkilenenlerden biri olan J. Stuart Mill, emek karşılığı yapılan her işin sonunda elde edilen çıktılarının sadece sermaye sahiplerinin hakkı olmadığını bu çıktılarının bir payının çalışanlara da dağıtılması gerektiğini savunmuştur. Aynı zamanda J. Stuart Mill üretimden elde edilen payın adil bir şekilde paylaştırılmasının ve eşitliğe dayalı sendikal birliklerin kurulmasının önemli olduğunu da belirtmiştir (Mill, 1965: 450).

Toplumdaki sosyal adaletsizlikler tarih öncesi dönemlerde de görülmekteydi. Ancak kapitalist sistemin ortaya çıkmasıyla birlikte sosyal ve ekonomik eşitsizlikler artarak toplumdaki sosyal adaletsizlikler daha yaygın hale gelmiştir. Kapitalist sistemin piyasa mekanizmasını kullanması ve ekonomik işleyişe odaklanması sosyal adaletsizliklerin artmasında ki önemli nedenlerden biri olmuştur. Kapitalist sistem adil paylaşımı çok fazla önemsememektedir. Bu nedenle piyasada eşit bir dengenin sağlanamaması ve eşit çalışma koşullarını oluşturamaması sosyal adalet ile ilgili çözüm arayışlarını artırmıştır. Sosyal adalet tartışmaları ve çözüm arayışları 19. Yüzyılda da devam etmiştir. 19. Yüzyılda sosyal adalet sınıf temelli ele alınmış ve etkisini sürdürmeye devam eden olumsuz koşullardan dolayı toplumsal hareketler etkisini sürdürmüştür. Özellikle dönemin önemli gelişmelerinden biri olan Çartist hareketleri² ve çalışanların hak arayışlarının politik çerçevede sürdürülmesi sosyal adaletin önemini belirgin hale getirmiştir (Cebe, 2020: 10-11).

² Çartist Hareketi; 1830’ lu yıllarda Büyük Britanya’da ortaya çıkan önemli bir kitle hareketidir. Londra İşçiler Derneği (London Workingmen’s Association) tarafından oluşturulmuştur. Bu hareketin oluşturulmasındaki temel amaç demokratik seçim sistemini ortaya çıkarmaktır (Tilly, 2004: 46).

Sosyal adaletin kapsadığı alan 20. Yüzyılın başlarında daha fazla genişlemeye başlamış ve sosyal sınıf, ırk, cinsiyet ve eşitsizliğin nedenleri gibi sosyal hayatın diğer konularını da içerisine almıştır (Prakash, 2021: 2-3). Mal ve hizmetlerin eşit dağılımının sağlanması yoluyla ortak yararın oluşturulması amaçlanmaktadır (Sadeghi ve Price, 2007: 4). Bu doğrultuda yapılacak tanım ise toplumdaki fırsatlar, imkânlar, ödüller ve sorumluluklar ile bağlantılı sosyal malların ve temel ihtiyaçların (gelir, barınma, gıda, sağlık, eğitim vd.) eşit dağılımının olması gerektiği şeklindedir. 20. Yüzyılın ortalarında ise “Sosyal Adalet Yasası’nın” yazarı olan Peder William J. Ferree sosyal adaleti toplumdaki her insanın ahlaki olarak ortak olana bakmakla yükümlü olduğu görev şeklinde değerlendirmiştir (Hudson, 2013: 432).

Sosyal adalet üzerine yapılmış önemli çalışmalardan biri olan Rawls’un “*Bir Adalet Teorisi*” adlı eserindeki “hakkaniyet olarak adalet” bölümünde Rawls, sosyal adaletin önemini açık bir şekilde açıklamaktadır. Rawls adil bir dağılımın, tarafsızlığın güvence altına alınarak oluşturulabileceğini ve kuralların biçimlendirilmesiyle gerçekleştirilebileceğini öne sürmektedir (Barak, 1999: 4-5). Kavramın tanımının oldukça fazla çeşitlilik göstermesi ve çoğu bilim alanını etkilemesi beraberinde birçok eleştirinin yapılmasına neden olmuştur. Bu kavram üzerine yapılan eleştiri ve tartışmalardan ilki “adalet” kavramı ile “sosyal adalet” kavramının ayrıştığı önemli noktalar üzerinedir. Sosyal adalet araştırmacılarından biri olan Hayek bu nitelendirmenin adalet kavramını ciddi bir şekilde devre dışı bıraktığını savunmaktadır. Yapılan tanımlarda adaletten genel olarak ne kastedildiği net bir şekilde belirtilerek başlanması gerektiği açıklanmıştır. “Adalet” ve “Sosyal Adalet” kavramlarının farklılığını belirtmek için yapılan tanımlar ise hukuki adaletin bir dizi kamu kurallarının yaratılması yoluyla ceza ve tazminatla ilgili olduğu şeklindeki sosyal adaletin ise toplum içerisindeki kaynakların tahsisi ile ilgili olduğu şeklindedir (King, 2012: 465-466).

Belirtilen kavram üzerine yapılan bir başka eleştiri Miller tarafından yapılmıştır. Miller sosyal adaleti mülkiyet sistemlerinden, kamu kuruluşlarından vb. büyük sosyal kurumlardan kaynaklandığı için toplum genelinde faydaların ve külfetlerin dağılımına yönelik bir endişe olduğunu açıklamaktadır (Miller, 1976: 22). Bir diğer eleştiri de Barry’e aittir. Barry sosyal adalet için şunu sormakta, “Neden sosyal adalet teorisi üretelim?” bu durum karşılığında da hem olumsuz hem de olumlu

eleştirisi vardır. Olumsuz eleştirisi, yoksul ülkelerde insanların ve çocukların yetersiz beslenme yüzünden ve ucuz halk sağlığı tedavileriyle önlemeye çalıştıkları hastalıklardan öldüğü bir dünyada yanlış giden şeylerin olduğunu vurgulamakta ve aslında durum bu şekilde devam ederken sosyal adalet teorisine ihtiyaç olmadığını açıklamaktadır. Barry'nin yapmış olduğu olumlu eleştiri ise sosyal adaletin bir noktada da ihtiyacımızın olabileceğidir. Ayrıca Barry doğru cevapları almak istiyorsak doğru bir sosyal adalet teorisine ihtiyacımızın olduğunu da ifade etmektedir (Hodgson ve Watts, 2017: 114-130). Barry'nin sosyal adalet üzerine olan düşüncesi çelişkili olmaktadır. Sosyal adalete hem ihtiyacın olmadığını söylemesi hem de doğru bir uygulamaya ihtiyacımızın olacağını belirtmesi bu belirsizliği göstermektedir. Toplumlarda meydana gelen sorunlara karşı iyileştirici politikalar uygulanmasını sağlayan sosyal politikaya devamlı olarak ihtiyaç olduğu belirgin bir şekilde görülmektedir.

Bir diğer eleştiri ise Houtman tarafından yapılmıştır. Houtman sosyal adalet arayışının insanların yasal olarak yaşayabilecekleri yaşam tarzının belirlenmesini kısıtlamakla kalmayacağını aynı zamanda özel hayatlarını da tehlikeye atacağını öne sürmektedir. Sosyal adalet kapsamındaki doğrulanmış bilginin, bürokratik gereksinim yoluyla ve insanların pasif duruşuyla, otoriter ve insanlık dışı baskılara maruz bırakılarak özgürlüklerini rahatlıkla ellerinden alabileceğini ifade etmektedir. Houtman bu durumda oluşacak olayların aslında sosyal adaletin karanlık yüzünü oluşturduğunu ve aynı zamanda hükümetlerin, vatandaşların kontrolünü ve disiplinini sağlamalarını kolaylaştırması, vatandaşların ülkesine bağlılıklarını ve özgürlüklerini tehdit edip zedeleyeceğini vurgulamaktadır (Houtman, 2021: 170-173). 1990'lı yıllardan günümüze kadar ki süreç itibarıyla sosyal adalet üzerindeki tartışmalar bireyselleşme, demografik değişim ve dönüşümlerin tahakkümü altında olan zengin ve fakir insanlar arasındaki farkların belirgin şekilde büyümeye başlaması ile birlikte sosyal demokratik devletlerin gündeminde tartışılmaya devam eden bir konudur (Merkel, 2005: 59).

1.7. JOHN RAWLS'UN ADALET ANLAYIŞINA GENEL BİR BAKIŞ

Rawls 1971 yılında yayınlamış olduğu “*Bir Adalet Teorisi*” adlı kitabında sosyal adalet kavramını farklı açılardan ele almış olup aynı zamanda birçok bilim alanında da önemli gelişmelerin meydana gelmesine neden olmuştur. Bireylerin kendi menfaatlerini koruyarak ortak çıkarlar doğrultusunda hareket etmelerini sağlayacak koşullar üzerinde araştırmalar yapmış ve faydacılığa bir seçenek olan sosyal sözleşmeden yararlanmıştır. Ancak onun faydalandığı sosyal sözleşme, belirli bir hükümet biçimi kurulduktan sonra hak ve görevlerle sosyal faydaların dağılımını belirleyen ilkelere göre oluşturulması gerekmektedir. Toplumun temel yapısının oluşturulmasında adalet önemli role sahiptir. Rawls’ta bu doğrultuda düşünceye sahip olmakta ve adaletin sosyal kurumların işleyişinde önemli bir yerinin olduğunu da ifade etmektedir. Rawls’un adalet anlayışında keyfî ayrımlara yer yoktur (Freeman, 2003: 139).

Bireylerin çeşitli koşullarda doğup büyümeleri aslında birçoğunun hayatında çoğu eşitsizliği de beraberinde getirmektedir. Bu eşitsizliklerin oluşması durumunda sosyal adalet toplumsal ihtiyaçlar kapsamında nesnel bir yol izleyerek eşitsizliklerin giderilmesine yardımcı olmaktadır (Barry, 2000: 150). Rawls istikrarlı şekilde sürdürülebilen toplumsal düzenin sağlanmasıyla birlikte oluşabilecek bir adalet anlayışı aramaktadır (Pogge, 2007: 39-40). Rawls’un aslında savunduğu düşünce, bütün vatandaşların mevcut işleyişin gerçekte nasıl işlediğini görmelerini sağlayarak istedikleri adil düzenin nasıl olması gerektiğine ilişkin karşılaştırmalar yapabilmeleri, önceki ve sonraki düzen arasında hangisini tercih etmeleri gerektiğini kendi özgür ve bireysel düşünceleri ile belirlemeleri gerektiği şeklindedir (Frazer, 2007: 757). Ülkelerin mevcut yasaları ve kurumları, kendi vatandaşları için adil olmayan bir düzeni sağlıyor ise reforme edilmesi veya kaldırılması gerekmektedir. Adalet teorisi toplumdaki adalet duygusunu canlı tutmalı, bireylerin eşit hak ve imkânlarla sahip olacakları şekilde işleyişini sürdürmelidir. Rawls bu doğrultuda insanlar arasındaki eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasına, eşit hak ve imkânlarla sahip olmalarına yönelik çalışmalar yapmıştır (Terjomurti ve Sukarmi, 2020: 195-196). Bireylerin kendi özgür kararlarını verebilmeleri demokratik ve özgür bir toplumsal düzenin sağlanması için oldukça önemlidir. Rawls’un belirtmiş olduğu durum bu noktada oldukça dikkate

değerdir. İnsanların iyi ile kötü arasındaki ayrımı doğru bir şekilde yapılabilmesi, kendi geleceklerinin şekillenmesinde ve gelecek nesillere istenilen düzeyde bir miras bırakılmasında belirleyici olacaktır.

Rawls'un sosyal adalet üzerinde benimsemiş olduğu fikir ve anlayışına yönelik birçok eleştiri bulunmaktadır. Bu eleştirilerden birisini Mandle yapmıştır. Mandle, Rawls'un anlayışına göre organize edilen bir toplumun, temel yapısındaki faydacı anlayışla örgütlenen toplumdan daha adil ve istikrarlı olabileceği düşüncesine karşılık, "Bu anlayış diğer anlayışlardan nasıl üstün olacak ve biz bu durumu nasıl anlayabiliriz?" sorusunu sormaktadır. Rawls'un bu soruya karşılık vermiş olduğu cevap ise adalet kavramının doğru şekilde aktarıldığında denge durumunda olacağını ve bu doğrultuda anlayabileceğimiz şeklindedir. Mandle ise Rawls'un açıklamasına ek olarak, düşüncelerimizin karmaşık olduğunu ve bazı konulardaki fikirlerimizin tutarlı olmadığını düşünmektedir. Aslında Mandle'nin düşüncesi, Rawls'un orijinal pozisyonunun bu belirsizliklere aynı zamanda yardımcı olabileceği ve adalet ilkesindeki açıklamalarının kafa karışıklığını ortadan kaldıracağı şeklindedir. Rawls'a yönelik diğer eleştiriye de Sandel yapmıştır. Sandel, Rawls'un savunduğu adalet anlayışında toplumu göz ardı etmiş olduğunu ve benimsemiş olduğu düşüncenin bireylerin soyutlanmasına neden olduğunu açıklamıştır. Sandel aslında bir topluluğa katılmanın ve o topluluğa entegre olmanın asli değerlerin ihmal edilmesine neden olacağını düşünmektedir. Sandel'in düşüncesine karşılık Walzer ise benimsenecek asli değerlerin hangisinin olabileceği kararını toplumun vermesi gerektiğini ifade etmektedir (Mandle, 2009: 172-179).

İki düşünürün de eleştirisi aslında bir noktada Rawls'un hakkaniyet olarak adalet anlayışı üzerinde kesişmektedir. Sandel hakkaniyet olarak adaletin bireylerin entegre olduğu topluluklardaki özdeşleşme iyiliğini göz ardı ettiğini savunurken Walzer ise adalet teorisinin belirli herhangi bir iyiliği zorla kabul ettirilmesi gerektiğini reddetmiştir. Belirtilen durumun yerine toplulukların kendi özgür iradeleriyle belirli değerleri onaylayıp karar vermeleri gerektiğini açıklamaktadır. Sandel'in düşüncesi ise Rawls'un hakkaniyet olarak adaletinin toplumu büyük ölçüde göz ardı ettiği şeklindedir. Sandel orijinal pozisyon için de eleştiride bulunmaktadır. Sandel orijinal pozisyonun işlerliğinin sağlanabilmesi için bireylerin engellenmemesi gerektiğini ve

amaçlardan bağımsız bir şekilde hakkaniyet olarak adaletin uygulanması gerektiğini belirtmiştir (Sandel, 1984: 81-96).

Yapılan eleştirilerden bir diğeri ise Nozick'ten gelmektedir. Nozick ise Rawls'un eşitliğini eleştirmekte ve Nozick'in ifade ettiği şekliyle basmakalıp dağıtımcı adalet ilkesini benimsemesini garipsememektedir. Dağıtımcı adalet ilkesini benimseyenlerin aslında kendileri ve tarihleri hakkındaki bilgilerden yoksun olan rasyonel insanlar olduğunu öne sürmektedir. Bu durumdan yapılacak çıkarım ise Rawls ve Nozick arasındaki yaşanan uyuşmazlığın nedeni, eşitlik ve özgürlük arasında hangisinin daha önemli ve baskın olduğu şeklinde değildir. Aksine kurumların ve bireylerin amaçları ve yetkileri doğrultusunda nasıl adil bir düzenin ve işleyişin sağlanabileceği ile ilgilidir (Nozick, 1968: 183-224).

1.7.1. John Rawls Adaletinin İki İlkesi

Rawls herkese fayda sağlayacak şekilde düzenlenmesi gereken sosyal ve ekonomik fırsatların uygulanması gerektiğini savunmaktadır. Rawls'un ilkeleri oluşturmasının başlıca amacı, toplumun temel yapısının düzenlenmesine katkıda bulunmaktır (Arneson, 2009: 9). Adalet ilkeleri herkese eşit özgürlüğün sağlanmasını ve mevcut kaynakların sosyal konumdaki farklılıklar dikkate alınarak özellikle de toplumun yoksul kesimindeki gruplara maksimum seviyede dağıtılmasını amaçlamaktadır (Freeman, 2003: 200). Bireylerin zengin veya fakir bir ailede doğmaları, belli bir yeteneğe sahip olmaları ya da olmamaları, kadın veya erkek olmaları, herhangi bir ırkın üyesi olarak doğmalarının kendi seçimleri olmadığı gibi bu doğrultuda sağlanan hakların da yalnızca şanslı statüde olan gruplara sağlanmaması gerekmektedir. Örneğin; bir kuruma iş başvurusu yapan adayın kadın ve fakir olduğu için işe kabul edilmemesi, bir diğer adayın ise istenilen şartları sağlamadığı için işe alınması asla bir neden olarak kabul edilemez. Rawls bu şekildeki durumun sosyal eşitsizlik olduğunu ifade etmekte ve adaletin ilkeleri ile bu eşitsizlikleri düzeltmeyi hedeflemektedir.

Rawls adalet ilkelerini iki şekilde açıklamaktadır. Birinci adalet ilkesi, temel hak ve özgürlüklerin herkese eşit dağıtılması şeklindeyken ikinci adalet ilkesi ise sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin kabul edilebilir olma şartları şeklindedir. Adaletin

ilkeleri temel yapının farklı aşamaları için önemlidir. Adaletin her iki ilkesi de sadece hak ve özgürlük kavramları ile değil bunun yanı sıra eşitlik kavramıyla da ilgilidir (Rawls, 1993: 38).

1.7.1.1. Birinci İlke: Temel Hak ve Özgürlüklerin Herkese Eşit Dağıtılması

Rawls'un birinci ilkesindeki özgürlük kavramı geniş çaplı olan temel özgürlükler sistemi için eşit haklara sahip olmayı gerektirmektedir (Alexander, 1986: 203-204). Birinci ilkede bütün vatandaşlara eşit özgürlük imkânlarının sunulması ve herkesin eşit haklara sahip olması gerektiği ifade edilmektedir. Ancak daha önce de bahsedildiği gibi herkes aynı eşit özgürlüğe sahip olsa bile özgürlüğün değeri herkeste aynı olmamaktadır. Örneğin; bazı insanların imkânları daha iyi olurken bazı insanların yoksulluk ve fakirlik içerisinde yaşadığı için bu imkânlarla sahip olamaması adaletin değerinin herkeste aynı olmadığını göstermektedir (Rawls, 1971: 90).

Toplumun alt sınıflarında yer alan ve dezavantajlı grupta olan insanların temel özgürlüklerinden faydalanabilme ve beklentilerini karşılayabilme ihtimalleri daha fazla kısıtlandığı görülmektedir. Rawls'un birinci ilkesi toplumun siyasi düzenine uygulanır ve toplumun üyelerinin temel hak ve özgürlüklerini hangi düzeyde güvence altına alması gerektiğini belirler. İlkelerini açıklarken önemli olan hak ve özgürlükleri ifade etmeye çalışmaktadır. Açıkladığı özgürlüklerin bazıları ise siyasi özgürlük, düşünce özgürlüğü, siyasi konuşma özgürlüğü, işbirliği özgürlüğü, mülkiyet hakkı ve oy kullanma özgürlüğü ve kamuya açıklama hakkı şeklinde olmaktadır. Birinci ilkesinde oluşturmuş olduğu temel hak ve özgürlükler listesinde her bir toplumun kendisine özgü şartları içerecek şekilde uygulanmasının gerekmediğini aksine her bir toplum için aynı adalet ilkeleri oluşturulması gerektiğini ifade etmektedir. Toplumlarda adalet duygusunun gelişebilmesi ve makul ölçüde uygulanmasının sağlanabilmesi için bireylerin siyasi hayata katılabilmesi ve fikirlerini özgürce ifade edebilmesi zorunlu olmaktadır. Aynı zamanda vatandaşların bireysel özgürlüğü ile hukuk özgürlüğü, diğer tüm temel özgürlüklerde olduğu gibi güvence altına alınabilmesi için desteklenerek onaylanmalıdır. Birinci ilkede toplumun kültür ve koşulları dikkate alınarak temel hak ve özgürlüklerin belirlenmesi gerektiğini ve bu

durum sonucunda herkesin ortak çıkarının korunması gerektiği belirtilmektedir (Pogge, 2007: 82-95).

Rawls'un temel özgürlük anlayışından kastettiği, kişi anlayışı ile ilgili olmakta ve bu kişileri özgür ve eşit bireyler içermektedir (Brighhouse, 2014: 81). Rawls'un anlayışına göre eşit hakların ve özgürlüklerin değeri, toplumdaki bireyler arasında siyasi ve ekonomik eşitsizlikler olduğu müddetçe birçok problemlerle karşı karşıya kalacaktır. İkinci ilke eşitsizlikleri herkesin yararına olacak şekilde düzenlemeyi amaçlamakta ve bu durumun düzeltilebilmesine imkân tanımaktadır. Rawls'un her iki ilkesi de karşılaştırıldığında, ikinci ilkenin birinci ilkeyi korumaya yönelik olduğu söylenebilir.

1.7.1.2. İkinci İlke: Sosyal ve Ekonomik Eşitsizliklerin Kabul Edilebilir Olma Şartları

Rawls'un ikinci adalet ilkesinde, sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin herkese fayda sağlayabileceği şekilde olması beklenir ve herkese açık olabilecek görevlerle bağlantılı şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Rawls bu ilkede iki önemli kavram üzerinde durmaktadır. İki önemli kavram ise “*herkesin avantajı*” ve “*herkese açık olma*” şeklindedir. Kavramların toplumun temel yapısında, hak ve ödevlerin uygulanmasında kullanılabileceği gibi aynı zamanda sosyal ve ekonomik imkânların dağılımında da kullanılabileceğini açıklamaktadır. Rawls'un herkese açık olma ifadesi belirsizdir. Çünkü insanların tercih edebilecekleri pozisyonların herkese açık olacağı tam olarak belirtilmemektedir. Bu kavramlar ile ifade etmek istediği tercih edilecek konumların adaletli bir şekilde oluşturulan rekabet ortamı içerisinde ve liyakatin çıktısı olarak elde edilmesi gerektiği şeklindedir. Herkese fayda sağlayan bir eşit düzen oluşturulmadıkça ve liyakate dayalı herkese açık şartlar olmadıkça adaletsiz bir düzen olacağını söyleyebiliriz (Lessnoff, 1971: 63-72).

İkinci ilke adil gelir dağılımının sağlanmasında yetkili olan kurumların ve bu dağılımda sorumlu olan yetkililerin görevlerini düzenlemektedir (Rawls, 1971: 90). Rawls'un ikinci ilkesi aynı zamanda farklılık ilkesi olarak da bilinmektedir ve bu ilke toplumsal kurumların düzenlenmesini ve yürütülmesini sağlayan kurallara uygulanmaktadır (Hodgson ve Lynelle, 2017: 114-130). Farklılık ilkesi, gelir

dağılımındaki eşitsizliklerin ortadan kaldırılarak toplumlardaki dezavantajlı grupta olan insanların hak ve özgürlüklerine eşit şekilde sahip olabilecekleri bir hayatlarının olmasını amaçlamaktadır. Bu durumda sağlanan eşit imkânlar aslında herkesin zengin olması veya herkesin aynı refah düzeyine sahip olmasını gerektirmemektedir. Adil şekilde dağıtılmayan işlerin ve pozisyonların adil fırsat eşitliği ile birlikte tekrar düzenleme yapılarak herkese eşit şekilde dağılımın yapılması gerekir. Bireylerin maddi imkânı, yaşadığı yer ve büyüme şartları ne olursa olsun istediği pozisyona gelebilmek için eşit şanslara sahip olmalılardır. İyi iş imkanlarına ve ödüllendirici işlere başvurmak için adayların yetiştiği koşullar temel kriter olmamalıdır. Ancak gelişmişlik seviyesi çok iyi olan ve adil fırsat eşitliğine ulaşan toplumlarda bile ekonomik eşitsizliklerin olduğu görülmektedir (Cohen, 2004: 114-115).

Rawls “cehalet perdesinin ardındaki” insanların, adil bir toplumsal düzen sağlandığını düşündükleri için bu ilkeleri kabul edeceklerini iddia etmektedir. Rawls’un adalet ilkeleri bir gün perde kalktığında vatandaşların hayattaki yerlerini bilmeden nasıl bir toplumda yaşamayı tercih edeceklerine, kendi özel koşulları ve sosyal ve ekonomik durumları doğrultusunda hangi toplumda yaşamak isteyeceklerine karar verebilmelerini sağlamayı amaçlamaktadır (Hodgson ve Lynelle, 2017: 114-130). Eşitsizlik fırsatının, düşük imkânlarla sahip olan insanların olanaklarını iyileştirmesi gerektiğini ve makul harcamaların bu durumda olanakları dengelemeye yönelik olması gerektiğini ifade etmektedir (Rawls, 1971: 332).

1.7.2. Adil Fırsat Eşitliği ve Fark İlkesi

Adil fırsat eşitliği, toplum içerisindeki vasıflı veya vasıfsız fark etmeksizin herkesin açık kariyer, mevki ve pozisyonlara ulaşabilmelerinin gerektiğini savunmakta ve bu dağılımın herkese eşit şekilde yapılmasına engel olan durumları düzeltmeyi amaçlamaktadır (Freeman, 2003: 89). Aynı zamanda bireylere sağlanan kariyer imkânlarına herkesin erişiminin eşit şanslar doğrultusunda sahip olmasını sağlamaya çalışmaktadır. Rawls adil fırsat eşitliğinin benzer yeteneklere ve motivasyona sahip olan insanların hangi şartlara ve imkânlarla sahip olurlarsa olsunlar eşit bir kariyer olanaklarına sahip olmaları gerektiğini ifade etmektedir. Toplumdaki belirli grupta olan insanların büyük çoğunluğunun durumunu iyileştirmek için toplumun dışında tutulmasının yanlış olduğunu ve belirli pozisyonlara ulaşabilmelerinin gerektiğini

düşünmektedir. Çünkü bu şekilde erişimleri engellenen gruplar arasından da yetenekli ve iyi motivasyona sahip insanlar çıkabileceğini savunmaktadır. Adil fırsat eşitliği ilkesi herkese açık olmayan ve adil bir şekilde dağılımın yapılmadığı durumlara karşıdır (Rawls, 1971: 73-114; Brighhouse, 2014: 67).

Rawls bir toplumdaki tüm bireylerin eşit şartlar altında yarışması gerektiğini savunmaktadır. İnsanların sahip olmak istedikleri pozisyonlara başvurabilmeleri için sadece başvurma haklarının değil aynı zamanda bu pozisyonlara sahip olabilmek için eşit olanaklarda da rekabet etmeleri gerekir (Pogge, 2007: 121). Bu şekilde oluşturulan adil düzendeki imkânlar ile birlikte bireylerin talep ettikleri kariyer ve fırsatların dağılımı ve elde edecekleri kazançlardaki şans faktörü ortadan kalkmış olacak ve eşit haklar doğrultusunda imkânlar sunulmuş olacaktır. Adil fırsat eşitliği bu durumda meydana gelen toplumsal eşitsizliği düzeltmeye çalışıyor olsa da aslında yaşanan birçok eşitsizliklerde de yetersiz kalmaktadır. Bu noktada ise Rawls'un fark ilkesi kurtarıcıdır. Rawls fark ilkesi ile toplumlarda yaşanan eşitsizliklerin nasıl değerlendirilmesi gerektiğini belirtir (Sandel, 2015: 216-217).

Fark ilkesinde servet ve gelir eşitsizliği eğer herkesin yararına ve özellikle de toplumdaki dezavantajlı grupta olan insanların faydasına olacaksa bu durumda izin verilebileceği ifade edilmektedir (Lessnoff, 1971: 69-70). Bu ilke toplumdaki tüm bireylerin eşit sosyal ve ekonomik haklardan yararlanmalarını hedeflemekte ve bu doğrultuda düzenlemeler yapılması gerektiğini belirtmektedir (Freeman, 2003: 202-206). Ortaya çıkacak herhangi bir sosyal eşitsizlik durumunda, maddi imkânlarının ne olduğuna bakılmaksızın her zaman ilk önce toplumun alt sınıflarına bakılması gerektiğini ve yaşam boyu beklentilerinin karşılanmasını sağlayacak şekilde düzenlemelerin yapılması gerektiğini düşünmektedir (Waldron, 1986: 23).

Rawls alt sınıflarda bulunan bireylerin durumlarını her ne kadar iyileştirmek için düzenlemeler yapılsa da eğer bireylerin kazançları olmazsa fark ilkesi açısından da kazançları olmayacağını ve bu durumun hiçbir şeyi makul düzeyde düzeltemeyeceğini vurgulamaktadır. Adil fırsat eşitliğini farklılık ilkesine göre daha öncelikli olduğunu savunmakta ve adil fırsat eşitliği gerçekleşikten sonra fark ilkesinin gerçekleştirilebileceğini ifade etmektedir (Rawls, 1971: 90-104). Bu durumun temel nedeni ise adil fırsat eşitliğinin gelir ve servetteki kazanımları fırsat eşitliğinden üstün tutmamasının aksine sosyal ve ekonomik eşitsizliklerde adil fırsat eşitliğinin

herkese açık pozisyon oluşturmasını sağlayarak daha az imkânlar sahip olan insanların fırsatlarını artırmaya yönelik hedefler belirlemesidir (Alexander, 1986: 203-204). Aynı zamanda adil fırsat eşitliği ve fark ilkesi birbirlerini tamamlayan iki ilke olmakta ve toplumun alt sınıfında yer alan dezavantajlı gruptaki insanların yararlanabilecekleri şekilde uygulamaların yapılmasını amaçlamaktadır (Lovett, 2011: 46). Rawls'un adil fırsat eşitliği ilkesi geniş kapsamlı bir ilke olarak kabul edilmekte ancak fark ilkesinin sonuçlarda eşitlik kapsamındaki uygulamalarının pozitif ayrımcılığa neden olması da bu noktada önemlidir. Rawls'un dūřüncesine karşılık birçok tartışma da bulunmaktadır. Aslında onun fark ilkesinin toplumsal yapı içerisinde belli sūreler ile birçok kurum tarafından kabul gōrmesi adaletsizliğin azaltılması ve önlenmesi amacıyla uygun olacaktır (Rawls, 1971: 132).

Her iki ilkenin de çok önemli ve belirleyici olduğu gōr÷lmektedir. Belirtilen ilkelerden özellikle de fark ilkesinin reddedilmesi sonucunda adil fırsat eşitliği tek başına liyakatin üştün olduğu bir yönetim biçimine dōnūřecek ve řans faktōr÷ ortadan kalkarak tekrardan eşitsizliği artıracaktır. Bu durumda her ikisinin de birbirini tamamlayıcı özelliği önemlidir.

1.8. FIRSAT EŞİTLİğİ VE SONUÇLARDA EŞİTLİğİN İLİŞKİSİ

Fırsat eşitliği kavramı, bir toplumdaki bireylere sağlanan imkân ve olanaklara dil, din, ırk, cinsiyet, siyasi gōr÷ř ve benzeri durumlarda ayırım yapılmaksızın bireylerin eşit bir şekilde erişebilmelerinin sağlanmasıdır. Bu kavram doğrultusunda yalnızca uygulama anında adil olunması değil aynı zamanda da bireylerin eşit şanslara sahip olmalarının sağlanması hedeflenmektedir (Yaish, 2001: 4722). Benzer yeteneklere sahip olan bireyler aynı zamanda benzer yaşam beklentilerini de talep edebilmektedir. Ancak bir bireyin diğer bireyler kadar yeteneklerini geliştirecek imkânlar ve koşullara sahip olamaması durumunda eşitlik sağlanamaz ve bu şekilde meydana gelen gelişmelerde fırsat eşitliğini değil, fırsat eşitsizliğinin oluşmasına neden olmaktadır. Arneson, fırsat eşitliğinin adil şekilde uygulanabilmesi için benzer yeteneklere ve beklentilere sahip olan bireylerin oluşan bu farklı durum ortadan kaldırılarak eşit şartlar altında değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Arneson, 1999: 78).

Fırsat eşitliğinde bireyler arasındaki fırsatların eşitlenmesi amaçlandığı gibi aynı zamanda da eşit yeteneklere sahip olan bireylerin de ayrımcılığa uğramamaları beklenmektedir. Bu kavramın temelinde aslında eşitlik ilkesi yer almaktadır (Moellendorf, 2006: 301-303). Farklı iki kişinin aynı işi yapmaları veya benzer hedeflere ulaşma noktasında engellerle karşı karşıya kalmaları durumunda bu süreçte eşit olanaklarla engellerden kurtulabilmelerinin sağlanması ile fırsat eşitliği meydana gelmektedir. Aynı zamanda bu kişilerin yaşadıkları toplum içerisindeki yasaklar ve engeller kişilerin amaçları ve eylemleri karşısında bir engel oluşturmuyorsa bu durum fırsat eşitliğinin ortaya çıkmasına olanak sağlamış olacaktır (Campbell, 1975: 51-53).

Kişilere sağlanan iş, eğitim ve sağlık gibi belirli alanlara erişimlerin adil dağılımını hedeflemesi doğrultusunda fırsat eşitliği, dağıtım adaletinin de genel popüler bir ilkesini oluşturmaktadır. Bu noktada Rawls'un adil fırsat eşitliği ilkesi ile kesiştiği önemli çıktılar da yer almaktadır. Rawls'un adil fırsat eşitliği ilkesinde, yetenek ve becerileri benzer seviyelerde olan kişilerin aynı zamanda benzer koşullarda yaşam imkânlarına sahip olmaları gerektiği yer almaktadır. Rawls'un adalet teorisinin sadece bir kısmını oluşturan adil fırsat eşitliği, diğer ilkelerinden biri olan özgürlük ve farklılık ilkesi ile beraber değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu değerlendirme ile birlikte fırsat eşitliğinin daha genel ve kapsamlı ilke olduğu görülmektedir (Lægaard, 2022: 1-4).

Rawls adil fırsat eşitliği ilkesinde toplumdaki bireylerin becerilerini kullanmaları için farklı beklentilere sahip olduklarını ve sosyal koşulların mevcut yaşam şanslarına etki edecek faktörleri tarafsızlaştırmayı amaçladığını ifade etmektedir (Rawls, 1971: 64). Rawls'un bu noktada fırsat eşitliği temelinde tartışmış olduğu konu ise toplumdaki temel kurumların mallarını en alt seviyedeki bireylerde dâhil olmak üzere eşit bir şekilde dağılımının yapılması gerektiği fakat mallara erişimle ilgili ortaya çıkan ayrıcalıklı konumlardan ise herkesin aynı doğrultuda ulaşabilmesini reddetmesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Burada önemli olan asıl kriter ise bireylere sağlanan imkânların dağılımında ahlaki açıdan keyfi durumların oluşmasına engel olunması ve yeteneklere göre fırsat eşitliğinin uygulanmasıdır (Moellendorf, 2006: 304-306).

Sonuçların eşitliğinde ise adil dağılımın sağlanamaması sonucu ortaya çıkan eşitsizliklerin meydana getireceği çıktılarından bireylerin sorumlu olmadığı

belirtilmektedir. Sonuç eşitliği ile fırsat eşitliği karıştırılmaması gereken iki önemli yaklaşımdır. Sonuç eşitliğini benimseyenler geleneksel kapsamda sol siyaset felsefesi ile aralarında bağlantı kurulurken fırsat eşitliğini benimseyenler ise muhafazakâr siyaset felsefesi ile ilişkilendirilmiştir. Sonuçların eşitliğinde bireylerin beklentilerinin karşılanabilmesi için tedbirli davranışların oluşmaması veya herhangi birinin beklentisinin bir diğerinin beklentisinin üzerine çıkaracak eylemlerin meydana gelmesi kabul edilemez. Fırsatların eşitliğinde ise herkesin aynı sonuçlara ulaşabilmesi noktasında bireysel tercihleri etkili olabilmektedir. Sonuçlarda eşitlik yapılacak herhangi bir dağılım sırasında bireylere adil muamele edilmesi gerektiğine odaklanmaktadır. Fırsat eşitliğinde ise bu dağılım sırasında bireylerin yetenek ve performanslarına göre eşit olmaları gerektiği açıklanmaktadır (Roemer, 2008: 1-8).

Her iki eşitlik kavramı da eşitlik politikalarını amaçlıyor olsa da birbirleri ile çelişen birçok noktası bulunmaktadır. Fırsat eşitliğinde, liberal düşüncenin benimsendiği toplumlarda mal ve değerlere layık olduğunu ispatlayamayan kişilerin adil olmayan bir dağılımla karşı karşıya kalmaları durumunda yeniden dağılımın yapılması gerektiği belirtilmektedir. Aynı zamanda Birleşik Krallık, Kanada ve Amerika Birleşik Devleti'nde liberal düşüncenin hâkim olması, bireyci vatandaşlık modellerinin olması sonucu fırsat eşitliğinin desteklendiği görülürken Almanya'daki ortak vatandaşlık modelleri ve İspanya'da ki korporatist modeller³ kapsamında ise sonuçlarda eşitlik yaklaşımı desteklenmektedir (Klauser ve Maier, 2001; Krook vd., 2006: 96-102).

1.9. THOMAS HOBBS'UN EŞİTLİK YAKLAŞIMI

Thomas Hobbes⁴ modern çağ içerisinde büyük izler bırakmış önemli bir araştırmacıdır. Yaşadığı dönem içerisinde dini ve siyasi açıdan çalkantılı bir süreç

³ Korporatist model; 19. Yüzyılda yoğun olarak kullanılmaya başlanmış ve liberal kapitalizm ile sosyalizme yönelik karşıt görüşe sahip olan Roma Katolik Kilisesi tarafından ortaya çıkarılmıştır (Pinto, 2012: 121). Bu modele göre çalışanlar ve işverenler bir bütünün parçasını oluşturmaktadır (Morck ve Yeung, 2010: 1). Birinci Dünya Savaşı'nın gelişiminde önemli rol oynamıştır (Berend, 2011: 125).

⁴ Thomas Hobbes 1588'de İngiltere'nin Malmesbury kentinde dünyaya gelmiştir. Fakir bir ailenin çocuğu olan Hobbes eğitimini bir din adamı olan babası tarafından almıştır. Üniversite eğitimini Oxford'da tamamladıktan sonra özel öğretmenlik yaparak geçimini sağlamıştır. 1610 yılından 1637 yılına kadar çeşitli ülkelere seyahatler yaparak kendisini birçok bilim dalında geliştirme fırsatı elde etmiştir. Ancak en çok ilgilendiği bilim dalı felsefe olmuştur. Hobbes yaşadığı dönem içerisindeki siyasi karışıklıkları ve savaşları konu alan birkaç çalışma yazmıştır. Bu çalışmalardan birkaçı "Elements of

hâkim olmuştur. İngiltere'nin iç ve dış karışıklığı ile mutlak otorite beklentisi, mezhepler arasında yaşanan anlaşmazlıklar, devletin yönetim aşamasında otorite boşluklarının meydana geldiği bir dönem yaşanmıştır. Hobbes'un yaşamış olduğu bu dönemdeki karışık olaylar onun siyaset kuramının gelişiminde önemli etkilerini ortaya çıkarmıştır (Arnhart, 2011: 193).

Hobbes'un yaşamış olduğu dönem içerisinde siyasi anlamda zıt görüşlerin ve coşkulu tartışmaların yaşandığı bir dönemdir. Bu tartışmalardan biri de “*Putney Tartışmaları*” yani resmi olarak kaydedilen ismi ile “*Halk Mutabakatı*” isimli metin olmaktadır. 1647 yılında uzun süre devam eden tartışmaların metnini Sir William Clarke şifreli şekilde kaleme almıştır. Tartışmalar metninin asıl konusunu askerler ile halk arasında yaşanan olaylar ve doğa hukuku, beşeri hukuk ve ilahi hukuk doğrultusunda şekillenen görüşler oluşturmaktadır. Bu tartışmaların dikkate değer kısmı ise seçime aday olan temsilcilerin seçme hakkı olduğu şeklindedir. Bunun önemli olmasındaki temel neden ise herhangi bir mülk sahibi olmayanlara seçme hakkı verilmemesidir. Yaşanan bu durum dönem içerisindeki eşitsiz ve adaletsiz sistemi belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır (Kishlansky, 2017: 52).

Hobbes'un yaşamış olduğu süreç içerisindeki bir diğer önemli olay ise “*Rönesans Dönemi (Renaissance Period)*” olmuştur. Bilim, sanat, kültür ve benzeri alanlarda önemli değişimlerin yaşandığı ve tarihte önemli yeniliklere imza atan bir süreci oluşturmaktadır. Sadece bilim alanında değil aynı zamanda felsefe akımları üzerinde de etkili olan Rönesans dönemi beraberinde birçok araştırmacının çalışmalarında da belirgin izler bırakmıştır. Hobbes'da bu araştırmacılardan biri olmaktadır. Hobbes'un önemli eserlerinden biri olan “*Leviathan*” dönemin izlerini taşımaktadır (Cassier, 1984: 167). Hobbes, *Leviathan* eserinde bireysel özgürlük ve siyasi otoriteyi birleştirmek istemiş ve bu kapsamda adalet ve eşitlik kavramlarına vurgu yapmıştır (Arnhart, 2011: 195).

Hobbes'un adalet anlayışının temelinde doğa durumunun egemenliği altında olan gerçek ve farazi şartların takdir edilmesi yer almaktadır. İnsanların mental ve fiziksel olarak yeteneklerinin doğa tarafından eşitlendiğini ifade etmektedir. Hobbes'a göre ortaya çıkan bu eşitlik durumu bütün insanların amaçlarına ulaşmak için aynı

Law, Natural and Politic (Doğal ve Siyasal Yasaların Öğeleri) ve *Leviathan*” oluşturmaktadır. Hobbes 1679 yılında 91 yaşındayken hayatını kaybetmiştir (Koçdemir, 2010: 14-17).

doğrultuda şansa sahip olmalarını sağlayacaktır. Ancak herkesin eşit imkânlarda ve koşullarda yaşamaması bu durumda zayıf olanların yaşamlarını, özgürlükleriyle mal varlıklarını tehlikeye atma riskini de beraberinde getirecektir. Hobbes doğa hakkının insanların özgürlüğünü oluşturduğunu ve doğanın başlıca yasasının barışı bulmaya çalışmak olduğunu vurgulamaktadır (Ogo ve Olusanjo, 2014: 55-56).

Hobbes bütün insanların eşit haklara sahip olduğunu, kendi hayatlarını koruyabilmek için bazı kötü suçlara başvurabilme ihtimallerinin olabileceğini ifade etmektedir. Adil olan bireylerin, adil davranışlarda bulunması gerektiğini ve adaletsiz davranışlarda bulunan bireylerin ise barışı sağlamak gibi bir tutumlarının olmadığını, bu doğrultuda da insanların cezalandırılması gerektiğini belirtmektedir. Hobbes'un oluşturmuş olduğu adalet teorilerindeki asıl amaç adaletsizliği önlemek, kanun ve düzenin oluşturulması için insanların özgürlüklerinden belirli çerçevede feragat etmelerini sağlamaktır (Srivastava, 2021: 5077-5080).

Hobbes ve Rawls'un adalet anlayışları arasında benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Hobbes toplumsal ilişkilerde barışın sağlanabilmesi için insanlar arasında bir sözleşme yapılması gerektiğini düşünmektedir. Bu sözleşmenin oluşturmuş olduğu doğa durumu doğrultusunda var olabileceğini ve insanların da bu kapsamda özgür olabileceğini açıklamaktadır. Rawls'un bahsetmiş olduğu toplumsal sözleşme ise nispeten farklıdır. Rawls bütünüyle teorik çerçeveden duruma yaklaşmaktadır. Rawls'un benimsemiş olduğu sözleşme orijinal konum doğrultusunda şekillenmektedir. Rawls orijinal konumda insanların yaşadıkları toplumdaki kurum ve kuralları seçmekte özgür olması gerektiğini belirtmektedir. İnsanlar yaşayabilmek için adalet ilkelerini seçmeli ve toplumdaki diğer insanlarla etkileşimdeyken hareketlerini ve fikirlerini bu ilkeler doğrultusunda şekillendirmelidir. Hobbes bahsetmiş olduğu sözleşmede de insanların hepsinin eşit olması gerektiğini ifade etmektedir. Hobbes'un düşüncesi ile Rawls'un düşüncesi paralel olmaktadır. Hobbes'un doğa durumunda bahsetmiş olduğu eşitlik ile Rawls'un eşitlik düşüncesi benzerdir (Gill, 1987: 7-11).

Hobbes'un bahsetmiş olduğu doğa durumundaki insanlar bencil ve kötü duygulara sahiptirler. Rawls'un toplumsal sözleşme kapsamında ifade etmiş olduğu insanlar ise kendilerine ve çevrelerindekiilere zarar vermelerini engelleyecek etik davranışlar sergilemektedir. Rawls adil toplumun oluşturulabilmesi için adalet ilkelerinin rasyonel bireyler tarafından benimsenmesi gerektiğini savunmaktadır

(Rawls, 1971: 45). Hobbes'un düşüncesine göre adalet karşılıklı çıkar ilişkisi sonucunda oluşmaktadır. Bu düşünce ile Hobbes adaletin işlevinin temelinde egoist olan bireylerin bir arada iyi geçinebilmelerinin sağlanması için sosyal aygıtların önemli olduğunu vurgulamaktadır (Nielsen, 1996: 86-87). Rawls ise bütün insanların bir iyilik anlayışının ve adalet duygusunun olduğunu kendi tutkuları tarafından yönetilmediklerini açıklamaktadır. İnsanların adalet duygusuna sahip olduklarında kendi çıkarlarını çok fazla dikkate almayacaklarına inanmaktadır (Gill, 1987: 10-13).

1.10. JOHN LOCKE'UN HAK ETMENİN TEMELİNDE EMEK YAKLAŞIMI

John Locke⁵, 17. Yüzyılın önemli araştırmacılarından biri olmaktadır. Locke'un yaşamış olduğu süreç, Hobbes ile aynı paralelde ilerlediği gibi benzer olayların etkisinde de kalmıştır. Rönesans hareketlerinin meydana getirdiği yeni insan ve toplum anlayışı etkilerinin devam etmesi, değişen tarihsel ve sosyal şartların dönemin araştırmacılarını etkisi altına alması, yeni siyasi, toplumsal ilişkilerin oluşması, feodal yapı kapsamında sınıfsal yapının şekillenmesi Locke'un döneminde yaşanan önemli gelişmelerden birkaçını oluşturmaktadır. Locke'un etkisi altında kaldığı bir diğer önemli olay ise çocukluğunda maruz kaldığı İngiltere'deki iç savaş olmuştur. Locke, yaşanan bu olaylar karşısında daima meşruiyetin, mülkiyetin, özgürlüğün, adaletin ve eşitliğin tarafında bulunmuştur (Locke, 2007: 99).

Locke'un yaşamış olduğu dönemde meydana gelen bir diğer olay ise İngiltere'nin iç karışıklığı nedeniyle ortaya çıkan devrimlerdir. Adaletsizliğin ve eşitsizliğin hâkim olduğu dönemin etkisinde kalan Locke'un çalışmalarında yansımaları görüldüğü gibi aynı zamanda da 18. Yüzyılın önemli olaylarından biri olan Aydınlanma Çağına'da büyük bir miras bırakmıştır. Locke "*Hükümet Üstünde*" adlı eseriyle dönemin izlerini ve karışıklığının bir kısmını kaleme almıştır. Bu eserinde mutlak monarşiyi reddetmiş

⁵ John Locke, 1632 yılında İngiltere'nin Wrington kentinde doğmuştur. Orta sınıflı bir aileye sahip olan Locke küçük yaşlarda annesini kaybetmiştir. Çocukluğu ile ilgili pek bilgi bilinmeyen Locke, on dört yaşındayken Westminster School okulunda okumaya başlamıştır. Bu okuldaki eğitimi boyunca altı farklı dil öğrenmiş ve bu gelişimi sayesinde Oxford'ta Christ Church okulunda eğitimine devam etmiştir. Locke yoğun bir şekilde tıp alanında ilgiliyken aynı zamanda 1656 yılında Edebiyat Fakültesinden mezun olmuştur. 1656-1658 yılında master yapmış ve 1675 yılında ise tıp diplomasını almıştır. Astım hastalığına yakalanarak hastalığın ilerlemesi sonucu 1704 yılında vefat etmiştir (Dunn, 2001: 147-149).

ve kraliyet rejimine karşı çıkmanın yasalara uygun olduğuna değinmiştir (Dienstag, 1996: 991; Henry, 1999: 613; Dunn, 2011: 34). Locke'un adalet ile eşitlik anlayışı bu olaylar çerçevesinde şekillenmiş ve yasamanın, yürütmenin, federatif yapının, adaleti ve özgürlüğü koruduğu sürece meşru olacağını açıklamıştır (Bouillon, 1998: 41).

Önemli sözleşme kuramcılarında biri olan Locke, Thomas Hobbes gibi doğa durumu kapsamında çalışmalarını sürdürmüştür. Ancak Locke Hobbes'un doğa durumu yaklaşımının tersine doğa durumunda kabul edilen bir yasanın var olduğunu belirtmektedir. Locke için doğa durumu insanların sahip oldukları metallerde ve davranışlarda özgür olması demektir. Locke bir toplum içerisindeki bireylerin birbirlerinden daha fazla yetki hakkına sahip olmadıklarını, sağlanan yetki ve yönetimin herkese karşılıklı olarak eşit bir şekilde sağlanması gerektiğini düşünmektedir (Locke, 2011: 29).

Locke'un doğa yasasını kullanmasındaki bir diğer amaç ise ahlak kuramının üzerinde nesnel evrensel bir temel oluşturmaktır. Locke'un doğa yasasında bütün insanlar eşit ve özgürdür. Bütün insanlar aynı yasa ve doğa yasası kapsamında hareket etmek zorundadır. Eşit temel sorumlulukları, yükümlülükleri ve doğa yasasını yürütme yetkisine sahiptirler. Locke'un adalet teorisi doğal hukuk çerçevesinde yer almakta ve onunla sınırlı kalmaktadır. Locke pozitif hukuk ile doğa yasası arasında ortaya çıkan farklılıklara da değinmektedir. Locke için adalet aynı zamanda mülkiyet şeklinde de olmaktadır. İnsanların sahip olduğu mülkiyete karşı yapılacak saldırının veya ihlalin ortaya çıkması ile birlikte adaletsizliğin meydana geleceğini bu durumda mülkiyet olmadığı zaman adaletsizliğinde olmayacağını açıklamaktadır (Gardner, 1992: 356).

Locke mülkiyet hakkının insanlara adil şekilde uygulanabilmesi doğrultusunda yoksulluğun azaltılabileceğini belirtmektedir. Yoksulların iyi yaşayabilecekleri bir toplumun oluşturulması için mülkiyet hakkının gerekli olması ve bu ekseninde yardımların uygulanması dağıtımcı adalet açısından da önemli bir faktördür (Fleischacker, 2013: 76). Locke bütün insanların eşit yaratıldığını ve kimsenin kimseden üstün olmadığını söyler (Locke, 2011: 30).

Locke mülkiyet hakkının emekle kazanıldığını, insanların kendi emekleri ile çalışıp kazandıkları metallerde haklarının olduğunu ve bu hakların sadece çalışıp kazanana ait olduğunu belirtmektedir. Mülkiyet hakkının temel kuralının ise emek

verip çalışarak kazanılabileceğini ve isteyenlerin sadece ihtiyaçları kadarına sahip olabileceklerini ifade etmektedir. Ancak elde edilen metallerin tüketimden fazla olması ise doğa yasasına aykırı bir durum olacağını belirtmektedir (Locke, 2011: 24-30). Locke için adalet aynı zamanda telafi edici veya cezalandırıcı gibi ilkeleri de içermektedir. Onarım ve kısıtlama gibi telafi edici hakların ise insanların kendilerini korumak için temel haklar kapsamında yer aldığını açıklamaktadır (Gardner, 1992: 356).

Locke ve Rawls arasındaki karşılaştırmaya bakıldığında zaman her ikisi arasında belirgin farklılıklar olduğu görülmektedir. Locke ve Rawls rasyonalite konusu üzerinde durmasına rağmen Locke'un rasyonalite kullanımı ve çalışmalarında vurguladığı akıl ile farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Locke insan haklarını tanıtabilmek ve doğal hukuku anlayabilmek için aklın kullanımını bilgiye ve öğrenmeye dayalı bir kapasite olarak görmektedir. Rawls üzerinde durmuş olduğu rasyonalite konusunda ise rasyonellik ve malullüğün ideal vatandaşlığın niteliği olduğunu belirtmektedir. Rawls için adalet insanların kararları doğrultusunda şekillenen ve onlar tarafından oluşturulan ahlaki bir varlık şeklindedir. Bu yüzden Rawls, Locke'un aksine var olan şeylerin gerçek haliyle gösterilmesinde akli kullanmasına gerek olmadığını belirtmektedir. Locke ve Rawls'un eşitlik anlayışında da farklılıklar olduğu görülmektedir. Locke'un eşitlik anlayışı bütün insanların doğa yasası kapsamında eşit olması gerektiği şeklindedir (Pan, 2020: 150-152). Rawls ise eşitlik ve özgürlük arasında bağlantı kurarak adaletin anlaşılabilirliğini ve eşitliğin temellerinin belirlenmesinde de başlangıç durumu ilkesinin önemli olduğunu açıklamaktadır (Rawls, 1971: 535). Bu çerçevede her iki araştırmacının da eşitlik anlayışını farklı noktalarda ele aldıkları belirlenmiştir.

1.11. JOHN STUART MİLL'İN ADALET YAKLAŞIMI

John Stuart Mill⁶, 19. Yüzyılda yaşamış liberal bir araştırmacı ve filozoftur. Mill'in yaşamış olduğu dönem içerisindeki önemli olaylardan biri 18. Yüzyılda ortaya çıkan

⁶ John Stuart Mill, 1806 yılında Pentonville'de doğmuştur. Dokuz çocuklu bir ailenin çocuğu olan Mill, hayatı boyunca okula gitmemiş, ailesi tarafından eğitilmiştir. Mill on iki yaşındayken iktisat, mantık ve matematik alanlarıyla ilgilenmeye başlamıştır. Babası tarafından katı bir eğitim şekliyle eğitilen Mill, hukuk alanına yönelerek çalışmalarını bu doğrultuda yürütmüştür. 1822-1825 yılları arasında

ve 19. Yüzyılda da dünyanın geniş alanına etkisi yayılan Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi'dir. Her iki devrim de hem iki farklı yerde hem de bağımsız iki farklı değişime sebep olmuş olsa da dünya üzerinde önemli bir boyutta yenilik getirmiştir. Bu yenilikler sosyal, siyasal ve ekonomik açıdan Avrupa'nın gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Aynı zamanda iki önemli gelişme sadece Avrupa'nın gelişimini sağlamakla kalmamış beraberinde dünya üzerindeki birçok devlete de hızla yansiyarak dikkate değer gelişmelerin öncüsü haline gelmiştir (Hobsbawm, 2003: 10).

Mill'in yaşamış olduğu dönemde sanayinin hızla gelişmesi ile birlikte sermaye ve işgücü yeni bir form kazanmış iş olanaklarının kentlerde çoğalmaya başlaması doğrultusunda kırdan-kente nüfus kaymaları yaygınlaşmıştır. Kentlerdeki nüfus artışının devam etmesi beraberinde karışıklıkların yaşanmasına neden olmuş ve yaşanan bu gelişmeler Mill ve dönemin diğer araştırmacılarının çalışmalarına konu olmuştur. Bu dönemde sınıfsal yapıda oluşan dengesizlik, sosyal dengelerde meydana gelen değişimler, çalışanların kötü koşullarda çalıştırılması, kadın ve çocuk çalışanların adil olmayan ücret karşılığında elverişsiz koşullarda çalıştırılmak zorunda bırakılmaları gibi sorunlar akabinde sosyal ve siyasi hak arama isteklerini ortaya çıkarmıştır (Canfora, 2010: 79).

19. yüzyılda yaşanmış diğer önemli olay ise Çartizm Hareketi olmuştur. Bu hareket ile seçim sistemi üzerinde bazı düzenlemeler yapılması hedeflenmiştir. Çartist Hareketinde aynı zamanda büyük ölçüde üzerinde durulan konular arasında demokrasi, çalışan hakları, fiziksel koşullarının düzeltilmesi ile eşitliğin sağlanması yer almaktadır (Black, 2015: 154). Mill'in yaşamış olduğu dönemin temel sorunları arasında kadınların geri planda bırakılarak oy kullanma haklarına sahip olamamaları ve erkeklere kıyasla daha kötü muameleler görmeleri bulunmakta ve bu durum onun ilgilendiği önemli konular arasında konumlandırılmaktadır. Diğer araştırmacıların yaşamış olduğu dönemlere benzer olarak Mill'in yaşamış olduğu dönemde de adaletsiz ve eşitsiz bir işleyiş hâkimdir. Mill'de sürecin olumsuz yansımalarına "*Hürriyet Üstüne*" adlı kitabında yer vermiş, adalet, eşitlik ve özgürlük konularını belirgin bir şekilde tasvir etmiştir (Mill, 2009: 1182).

"Faydacılar Derneği" adında bir grup oluşturmuştur. 1873 yılında ise Mill ölmüştür. Ölümünden sonra birçok eseri kızı Harriet Taylor vasıtasıyla yayımlanmıştır (Capaldi, 2011: 1-165).

Mill liberal adalet teorisini benimsemektedir. Liberal adalet teorisinin oluşturulabilmesi için öznellik, objektiflik ve uyarlanabilir evrim kriterlerinin sağlanması gerektiğini açıklamıştır. Mill öznellik ile adalet kurallarının büyük ölçüde toplumun beklentileriyle aynı doğrultuda ilerlemesi gerektiğini belirtmektedir. Objektifliğin zıt kutupta yer alan çıkarları uzlaşmacı bir yola doğru ilerletebilmek ve çeşitli kurumların adilliğini belirleyebilmek için gerekli olduğunu anlatmaktadır. Son olarak uyarlanabilir evrimde ise adaletin sağlanabilmesi için gerekli olan kuralların, bireysel menfaatlerin ve kurumlardaki değişimlerin zamanla gelişimine karşı esnek olması gerektiğini belirtmektedir. Liberal adalet teorisinin öznel ve nesnel dengenin oluşturulup sürdürülebilirliğinin sağlanması, bireysel özgürlük ile toplumsal düzen arasında olumsuz durumların meydana gelmemesi için önemlidir (Clark ve Elliott, 2001: 468-472).

Mill adalet teorisinde adil olan ile adil olmayan kavramlarını irdelemeye çalışmakta ve yasal hak ile ahlaki hak farklılıklarını ortaya koymaktadır. Hak dağılımında herkese eşit olunması gerektiğini belirtmekte ancak sosyal faydayı olumsuz etkileyecek durumun meydana gelmesine karşın sınırlandırılabilceğini açıklamaktadır (Mill, 2001: 44-60). Mill fayda ilkesini kabul etmekte ve bu ilkenin ahlaki değerlendirme için de bir zemin hazırladığını belirtmektedir. Faydanın adaletin önemli bir ölçütü olduğunu ifade etmektedir. Adaletin sosyal faydanın gelişimini toplumdaki bireylerin beceri ve yeteneklerinin bireysel çıkarlarının korunarak sağlanabileceğini düşünmektedir. Toplumsal faydanın sağlanabilmesi için de adaletin bireysel yeteneklere de yönelmesi ile meydana geleceğini açıklamıştır (Clark ve Elliott, 2001: 475).

Bu noktada Mill'in de Rawls gibi faydacı adalete ve adil dağılıma önem verdiği görülmektedir. Rawls faydacılığın toplumun refahını ele alma doğrultusunda önemli olduğunu ancak refahın insanlar arasında dağılımında bireyselliğin faydacılık açısından öneminin olmadığını ifade etmektedir (Rawls, 1971: 26). Bu noktada Mill'de Rawls ile aynı düşünceyi paylaşmakta, sağlanacak faydanın toplumdaki tüm bireyler dikkate alınarak paylaştırılması gerektiğini, bireysellikten uzak olduğunu belirten bir ifade ile açıklamaktadır. Her iki araştırmacının ortak yönü olduğu gibi çelişen düşünceleri de olmaktadır. Bu düşüncelerden biri de Mill'e göre adalet toplumun geneline faydalı olması gerekmektedir. Rawls'a göre adalet ise toplumun alt

gelir gruplarında yer alan yoksul insanlara her zaman ilk önceliğin tanınması gerektiği şeklindedir.

1.12. KARL MARX'IN ADALET YAKLAŞIMI

Komünizmin önemli temsilcilerinden biri olan Karl Marx'da 19. Yüzyılda yaşamış dikkate değer bir araştırmacıdır. 19. Yüzyılda yaşamış olmasından dolayı diğer araştırmacılarla benzer gelişmelerin içerisinde kalmış ve Marx'da tıpkı diğerleri gibi dönemin karmaşıklığına karşılıksız kalamayarak çalışmalarında bu gelişmelere yer vermiştir. Özellikle sanayi devriminin beraberinde getirmiş olduğu kapitalist sistemi ve çalışanların emeğinin sömürülmesinden dolayı ortaya çıkan adaletsiz düzene karşı bir tutum sergilemiştir. Marx'a⁷ göre sınıflar arasında sürekli olarak bir çatışma hâkim olmaktadır. Bu çatışmanın başlıca ana karakterlerini ise burjuva sınıfı ve proletarya sınıfı oluşturmaktadır. Adaletsizliğe belirgin şekilde maruz kalan sınıf ise proletarya sınıfı olmuştur. Marx yaşanan adaletsizliğin ortadan kalkması için yeni bir toplum düzenine geçilmesi gerektiğini savunmuştur (Abramson, 2012: 388-392).

Marx'a göre sınıf çatışmasının olmadığı bir toplum içerisinde özgürlüğün garanti altına alınabileceği gibi aynı zamanda toplumsal ve siyasal eşitsizliğin engellenebileceği adil düzen sağlanmış olacaktır (Arnhart, 2013: 272). Marx'ın yaşamış olduğu dönemde de meydana gelen bu olaylar adaletsiz ve eşit olmayan toplum düzeninin devam ettiğini göstermektedir. Bu noktada Marx adalet ve eşitlik kavramları üzerinde ciddi şekilde yoğunlaşmıştır. Marx'ın belirtmiş olduğu sınıf çatışması bir toplumun temel yapısını etkileyen önemli bir etken olmaktadır. Bu noktada Marx'ın devamlı olarak vurguladığı adaletin ve eşitliğin dikkate alınarak adil düzenin oluşturulabilmesi düşüncesi oldukça dikkate değerdir.

Marx adalet kavramını ortaya konan emeğin üretim biçimleri içerisindeki fonksiyonları kapsamında incelemektedir. Küçük çaplı bir grup içindeki insanların refah ve zenginlik içerisinde yaşadığını ama aynı zamanda sayıları zamanla daha çok

⁷ Karl Marx 5 Mayıs 1818 yılında Almanya'nın Rhine Eyaletinde doğmuştur. Trier'de ortaöğretimini, Bonn ve Berlin'de üniversitesini tamamlamış, tarih ve felsefe ile ilgilenmiştir. 1841'de "Demokritos'un ve Epikuros'un Doğa Felsefelerinin Farklılıkları" adlı konu üzerine doktorasını yapmıştır. 19. Yüzyılda yaşayan önemli filozoflardan biri olan Marx, politik ekonomist ve en önemli devrimcidir. Aynı zamanda da Komünizmin de kuramsal kurucusu olmaktadır. 1883 yılında Plöreziye ve Bronşit hastalığından dolayı hayatını kaybetmiştir (Saatçioğlu ve Ukray, 2018: 9-15).

artan yoksul gruptaki insanların ise zengin insanların sahip olduğu refaha erişebilmek için kötü koşullarda emek vermek zorunda kaldıklarını ifade etmektedir. Zor şartlar altında çalışan yoksul grupların kapitalizm ile birlikte emeklerinin de sömürülmeye başladığını ve sermaye tarafından el konuluyor olduğundan bahsetmektedir. Marx ortaya çıkan kapitalist toplumun adaletsizliği de beraberinde getirdiğini vurgulamaktadır (Wood, 1972: 244-246).

Marx kapitalizmin üretim ilişkilerindeki yerini vurgulayarak ortaya çıkan dağıtımdaki adaletsizliği devamlı olarak eleştirmiştir. Çalışanların ortaya koymuş oldukları emeğin karşılığını eşit bir ücret şeklinde alamamaları ve bunun aksine temel ihtiyaçlarını bile karşılayacak düzeyde olmamasının temel nedeninin kapitalizm olduğunu açıklamaktadır. Meydana gelen kayıp değerden faydalanan asıl grup ise sermaye sahibi olmaktadır. Marx üretim araçlarının dağıtımdaki adaleti teminat altına alacağını ve aynı zamanda çalışanlar ile işverenler arasındaki ilişkiyi de dengeleyeceğini belirtmektedir (Wei, 2008: 473-477).

Marx adalet ve sosyal adalet kavramlarının oluşumunda rasyonelliğin önemli bir yeri olduğunu ancak bu durumun süreklilik göstermediğini düşünmektedir. Marx’a göre adalet ve sosyal adalet kavramlarının oluşumunda rasyonelliğe bir alternatif olarak aynı zamanda toplumsal değerler ve diğer önemli normlarda yer almaktadır. Bu doğrultuda Marx’ın düşüncesi bir toplumda oluşturulan adaletin temelleri belirli duygular doğrultusunda atılırsa o zaman bu toplumda baskı, şiddet ve bireylerde oluşacak her türlü yabancılaşmadan uzak tutacağı şeklinde olmaktadır. Marx sosyal adaletin, adaletsizlik ile karşı karşıya kalan grupların kontrolünü sağladığını ve tüm bireylerin yaşamlarını siyasi, ekonomik, sosyal ve daha birçok konuyu ideolojik çerçevede belirleyen bir adalet olduğunu ifade etmektedir (Arifin ve Yuniar, 2021: 9-10).

Marx ile Rawls arasında da bir takım farklılıklar bulunmaktadır. Marx’ın düşüncesine göre üretim araçları sahiplerinin kapitalist sömürüye neden olduklarını, metalara sahip olmayanların ise başkalarının kontrolü doğrultusunda çalıştırılmak zorunda kalacağını veya köleleştirileceklerini ifade etmektedir. Marx’ın bu düşüncesi doğrultusunda ise Rawls, bir toplum içerisinde ortaya çıkan farklılıkların temel nedeninin zengin ile fakir arasındaki dağıtım türünden kaynaklandığını belirtmektedir. Marx’ın ifadesine göre zengin ile fakir arasındaki farkın üretim araçlarının ve

sahiplerinin elde etmiş olduğu güç doğrultusunda meydana gelmekte ve bu kapsamda oluşan sınıfsal fark ile ortaya çıkmadadır. Rawls'un ortaya çıkan farkın dağıtım türünden dolayı gerçekleştiği ifadesine karşılık, Marx ise dağıtımcı adaletin toplumlar için önemli olduğunu, garanti altına alınması gerektiğini ve bunun da üretim araçlarının kamu maliyeti doğrultusunda gerçekleşebileceğini açıklamaktadır (Xiaoping, 2015: 4-6).

Marx'ın dağıtımcı adaleti bir noktada eleştirdiği de görülmektedir. Örneğin; kapitalizmin dağıtım adaletsizliğine neden olduğunu savunarak bu çerçevede eleştirilerde bulunmaktadır. Rawls zengin ile fakir arasındaki farklılığı dağıtımcı adalet üzerinden vurgulamakta ve kapitalizm ile arasında zıtlıklar olduğu görüşünü benimsememektedir. Marx ve Rawls'un ortak düşüncede birleştiği bir konu ise ortaya çıkan toplumsal farklılıkların adil hak dağılımı ve eşit olmayan dağıtımcı adalet arasındaki zıtlıkların olabileceği doğrultusundadır (Xiaopin, 2008: 863-865).

1.13. RONALD DWORKİN'İN ADALET YAKLAŞIMI

Ronald Dworkin'in⁸ yaşamış olduğu 20. Yüzyıl içerisindeki önemli olaylardan biri Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı'dır. Savaşın beraberinde getirmiş olduğu ekonomik, sosyal ve politik ilişkilerdeki dengesizlik, dönemin çalkantılı durumunu belirgin şekilde ortaya koymaktadır. Aynı zamanda Avrupa'da kayda değer siyasal partilerin meşruiyetlerini kaybetme riskiyle karşı karşıya kalmaları bu karışıklığın göstergesidir. Amerika'da da benzer olarak ortaya çıkan yeni sosyal gelişmeler eski teorik yaklaşımlara nazaran hemen benimsenmesi noktasında karışıklıklara neden olmuştur (Cohen vd. 1999: 131).

20. yüzyılda yaşanan bir diğer gelişme ise savaş, kıtlık, işgücü talebinde artış, teknolojik gelişim, küreselleşme vb. gibi nedenlerden dolayı gelişmiş ülkelere doğru yapılan göçlerdir. Artan bu yoğun göç furyası beraberinde farklı etnik ve kültürel kimliklerini koruma eğiliminde olan gruplar arasında yer edinme sorunlarını ortaya

⁸ Ronald Dworkin 1931'de Amerika Birleşik Devletlerinde, Massachusetts'te dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini halk okulunda tamamladıktan sonra başarılı bir öğrenci olmasından dolayı birçok kolejde ortaöğrenimini tamamlamıştır. Harvard ve Oxford Üniversitelerinde hukuk eğitimi aldıktan sonra Yale Üniversitesi'nde Yüksek Lisansını tamamlamıştır. Hukuk alanında birçok önemli çalışmayı ortaya koyan Dworkin, 2013 yılında Lösemi hastalığına yakalanmış ve Londra'da vefat etmiştir (Fried, 2013: 16).

çıkarmaya başlaması ile birlikte zamanla bu durumda iç karışıklıkları beraberinde getirmiştir (Held vd. 1984: 35). Bunun yanı sıra İkinci Dünya Savaşı'nın ardından gelişen sanayileşmenin beraberinde getirdiği işgücü açığı bu göçlerin temel kaynağını oluşturmaya devam etmiştir (Albert, 1992: 13).

Dworkin'de diğer araştırmacılar gibi yaşamış olduğu dönem içerisindeki gelişmelere kayıtsız kalamamış ve çalışmalarında büyük ölçüde bu gelişmelere yer vermiştir. Araştırmacıların özellikle eşitlik ve adalet konuları üzerine olan bakış açılarının gelişimini sağlayan olaylar, Dworkin'in de adalet ve eşitlik düşüncesinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Dworkin ilk olarak yaşadığı dönemin demokrasi sistemini eleştirmiştir. Ona göre demokrasi, siyasi güç kapsamında belirlenmemeli aksine bu belirleyici karara toplumdaki vatandaşlar doğrultusunda varılmalıdır. Bu noktada oluşturulacak demokrasi sisteminin, insanların kendilerini özgürce ifade edebileceği ve özgürlüklerini koruyabileceği, adaletli ve eşitliğe yönelik bir düzen olarak kurulacağını ifade etmektedir (Dworkin, 2002: 185).

Dworkin dağıtımcı adaleti kabul etmektedir. Adaletin ahlaki ve politik haklar doğrultusunda doğru bir çözüm bulmak için bir aracı rolünün olduğunu ifade etmektedir. Dworkin doğal model ve yasal model olmak üzere iki adalet modelini belirtmektedir. Her iki adalet modelinin ortaya çıkış şekli birbirinden farklı olmaktadır. Doğal modelin ortaya çıkış şekli insanların fizik kurallarını keşfetmesiyle ortaya çıkarken yasal modeller ise elde edilen bilgilerin istenilen düzeyde şekillendirilerek genel kuramın şart koşulan özelliğine benzetilmesi ile meydana gelmiştir. Dworkin, adalet teorisini oluşturmak için yalnızca mevzuata bağlı olunmaması gerektiğini beraberinde toplumsal hayat içerisindeki ilkelere de bağlı olunması gerektiğini ifade etmektedir. Bu doğrultuda meydana gelen çıktıların ise adaleti oluşturduğunu belirtmektedir. Ortaya çıkarılacak herhangi bir yasanın adaletle uygunluğunun belirlenebilmesi için adaletin değeri üzerinden yapılması gerektiğini vurgulamaktadır (Dworkin, 2013: 121). Dworkin'in kabul etmiş olduğu adalet teorisi görüldüğü gibi tamamen kişiye odaklı olmakta ve mevzuat ile yasaları en son aşamada dikkate almaktadır. Ancak her iki durumun dengeli bir şekilde yürütülmesi bu noktada daha önemli olmaktadır. Bir tarafın fazla ağırlıklı olması diğer tarafta birçok sorunun ortaya çıkmasına neden olur ve istenmeyen sorunlar ortaya çıkmaya başlar. Bu yüzden

hem mevzuata uyulmalı hem de toplumsal hayat içerisindeki ilkeler dikkate alınmalıdır.

Dworkin adalet teorisini yapısalcı model⁹ ile bütünleştirmektedir. Adalet teorisini evrensel ilkelerle ve önsezilerle ilişkilendirmekten çok gerçek olayları dikkate almıştır. Aynı zamanda eşitlik ve dağıtımcı adalet konuları üzerinde de yoğunlaşmıştır (Brown, 2009: 4). Adaletin değerinin iki şekilde ölçülebileceğini ifade etmektedir. Bunlar, kaynakların toplum aracılığıyla eşit kullanımı ve alt tabakada olanlar ile kaynak erişimi yetersiz olan insanların da eşit dağılımdan yararlanmalarına kolaylık sağlanması ile oluşturulabileceği şeklindedir. Dworkin'in buradaki temel amacı herkesin adil bir şekilde temel ihtiyaçlarının karşılanabilmesidir. Adalet teorisinde bireyselliği dikkate alarak kişisel tercihlerin konu alındığı noktaları tartışmaktadır. Bu noktada Dworkin ve Rawls'un adalet teorilerinde farklılıklar olmaktadır. Dworkin kişisel tercihlere öncelik vermeyen refah sistemine karşı olmaktadır Rawls, kişisel tercihleri çok önemsemez toplumdaki özellikle alt gelir grubundaki yoksul insanlara öncelik vermektedir (Mahfud, 2019: 387-393).

Dworkin, Rawls'un dağıtımcı adaleti yanlış anladığını iddia etmektedir. İnsanların çoğu yapılacak bir dağıtımdan yararlanmayı hak etmiyor olsalar dahi bu dağılımın yapılması gerektiğini ifade etmektedir (Dworkin, 1981: 185-246). Dworkin'in teorisindeki önemli bir diğer nokta insanların farklı seçimlerde bulunması sonucunda gelir ve servet eşitsizliğinin oluşmasının adil olduğu şeklindedir. Fakat bu farklı seçimlerin zor şartlarla mücadele sonucunda ortaya çıkması ve herkesin aynı eşit hakka sahip olmamasını adaletsiz bir durum olduğunu vurgulamaktadır. Bu noktada aslında Rawls ile paralel düşünceye sahip oldukları görülmektedir. Dworkin Rawls gibi insanların yoksul bir ailede kısıt imkânlarla dünyaya gelmesini, doğuştan yetenekli olması ya da sonradan yetenekli olmasını, fiziksel ve zihinsel engelleri olarak doğmaları gibi birçok nedenin hak dağılımında önemli bir ölçüt olduğunu ve bu doğrultuda bir dağılım yapılmazsa adaletsizliğin oluşacağını belirtmektedir (Hoven ve Weckert, 2008: 376). Dworkin'in burada kabul ettiği durum aslında Rawls'un

⁹ Yapısalcılık; yapı kavramı ile ilişkilendirilerek ortaya çıkarılmış ve belirli bir sistem ve onun kollarıyla etkileşimini araştırarak bir yaklaşım olmaktadır. Bu sistemin kolları, sosyal yapı içerisinde birbirlerinden farklı işlevleri sağlar. Fakat ortaya çıkacak herhangi bir değişimde birbirlerini etkileyebilirler. Yapısalcı modelin temelinde dil bilimini oluşturan çalışmalar da yer almaktadır ve sosyal yapı faaliyetleri gelişiminde önemli bir role sahiptir (Yücel, 2005; Harkin, 2009).

yeteneklere karşı duyarsız olmasıydı. Dworkin farklı dağılımların ve makul uygulamaların yapılmasıyla birlikte yeteneklerin de adil dağılımda dikkate alınabileceğini düşünmektedir (Kymlicka, 2016: 105). Rawls, Dworkin'in aksine yeteneklerin dağılımda yer almasını istememiş bu nedenle hak etme kavramını sosyal adalet içerisinde kullanmaktan kaçınmıştır (Barry, 2000: 150).

1.14. AMARTYA SEN'İN ADALET YAKLAŞIMI

Amartya Sen'de¹⁰ 20. Yüzyılda yaşamış bir araştırmacıdır. Dworkin'in yaşamış olduğu süreçteki benzer olaylara tanıklık eden Sen'in çalışmalarında da dönemin izleri görülmektedir. Sen'in yaşamış olduğu dönem de birçok ülkede totaliter rejimler ortaya çıkmıştır. Bu rejimler toplumlardaki demokratik süreci olumsuz etkileyerek temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına neden olmuştur (Honer vd. 2003: 415). 20. Yüzyılda dikkat çeken diğer gelişme ise bireysel haklar ve görevler kapsamındaki uyumsuzlukların üzerinde oldukça fazla durulmuş olmasıdır. Bu dönemde sosyal adalet kavramı da daha fazla gelişerek oldukça dikkat çekmeye başlamıştır. Sosyal adaletin gelişimindeki önemli nedenlerden biri ise hızla değişen ekonomik, sosyal ve politik yapının beraberinde meydana getirdiği olumsuz etkilerin birçoğundan kaynaklı olmasıdır.

Sen bu süreçteki dezavantajlı grupların korunmasına öncelik vererek belirtilen doğrultuda çalışmalarını devam ettirmiştir. Sen'in adalete olan bakışı ve yaklaşımı artan adaletsiz gelişmelerden etkilenerek şekillenmiş ve adaletin yeniden kazanıldığı adil toplumun, adil sistemin oluşması üzerine çalışmalar ortaya koymuştur. Sadece adalet kapsamında değil aynı zamanda eşitliği de savunan Sen özellikle ekonomik çerçevede sağlanabilecek eşitlik anlayışının gelir dağılımındaki eşitsizliklerin bitmesi durumunda sağlanabileceğini belirtmektedir (Sen, 2000: 108).

Sen 20. Yüzyılda adaletin artık küresel boyutta olduğunu ve bu süreçte dayanışmanın artırılması gerektiğini savunmaktadır. Salgın hastalıkların, uluslararası

¹⁰ Amartya Sen, 1933 yılında Hindistan'da doğmuştur. Thomas W. Lamont Üniversitesi Profesörü ve Harvard Üniversitesi'nde Ekonomi ve Felsefe Profesörüdür. Yüksek Lisansını 2004 yılında Cambridge Trinity Koleji'nde tamamlamıştır. Harvard Society of Fellows'da da kıdemli araştırmacılar arasında yer almaktadır. Birçok bilim alanında ödüller almıştır. Amartya Sen'in birçok alanda çalışmaları ve araştırmaları yer almakta olup günümüzde hala yaşamını sürdürmektedir (www.scholar.harvard.edu).

terörizmin, doğal afetlerin ve savaşların yoğun bir şekilde mücadele edildiği bu yüzyılda özellikle insan hakları noktasında adaletin öneminin bir an önce farkına varılması ve teşvik edilmesi gerektiğini belirtmektedir (Sen, 2009: 25).

Sen'in benimsemiş olduğu adalet anlayışı genel adalet kanısının aksine günlük yaşamdaki meselelerden ortaya çıkacak adaletsiz durumlar üzerine yoğunlaşmaktadır. Sen üzerinde yaşadığımız dünyada adaletsizliklerin olabileceği fikrine sahip olmamızın kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedir (Sen, 2012: 101). Adalet konusundan çok adaletsizlik konusu ile ilgilenen Sen toplam fayda eşitliğinin eksiklerini düzeltmekle ve alternatif eşitlik anlayışının aktarılmasıyla uğraşmıştır (Sen, 1979: 197).

Sen'in benimsemiş olduğu adalet yaklaşımının temelleri insanlara belirli koşullarda eşit uygulamaların yapılması gerektiği fikrinden yola çıkılarak oluşturulmuştur (Sen, 1992: 73). Faydacı adalet teorisi kapsamında oluşacak temel alanın farklı insanların menfaatlerinin birleşiminden oluşacağını açıklamaktadır. Bu çerçevede oluşturulacak adalet yaklaşımının en önemli noktası hak ve özgürlüklere öncelik verilmesi gerektiğini belirtmektedir (Sen, 2000: 61-62).

Sen adaletsizliğin az olduğu toplumların nasıl oluşturulabileceği sorusunun cevabını aramaktadır. Adaletin insanların gerçek hayatta ne ölçüde iyi ya da kötü şartlarda olduğunu belirli olması ile bağlantılı olduğunu varsaymaktadır (Maffettone, 2011: 119-120). Sen adil bir toplum düzeninin nasıl oluşturulabileceği düşüncesi yerine toplumlardaki haksızlıkların nasıl ortadan kaldırılabilceğini ve adaletin nasıl sürdürülebilir olabileceği üzerinde durmaktadır. Adaletsizliği yok etmeyi ve minimum seviyeye düşürmeye yönelik çalışmalar yapmaktadır. Bu kapsamda ele aldığı adalet sorununu hem yerel hem de küresel çapta incelemektedir (Sen, 2009: 90). İnsanların hayatlarını yaşamak için yeterince özgürlük hakları varsa o zaman işleyişin adil olduğunu ve birçok farklı kurumsal düzenlemelerin de bu doğrultuda karşılaştırılıp şekillenmesinin yeterli olacağını ifade etmektedir (Deneulin, 2011: 789). Sen'in adaletin temel alındığı ve adaletsizliğin az olduğu toplumsal düzen arayışı uzun yıllar boyunca birçok araştırmacı tarafından da üzerinde durulan bir konu olmuştur. Ancak beklenen bu gelişme ne yazık ki mümkün olması oldukça zor bir durumdur. Gelir eşitsizlikleri, yoksulluk, işsizlik gibi toplumsal sorunlar ortadan kaldırılmadıkça

adaletsiz bir toplumsal düzenin oluşturulması hayalden öteye gidilemeyecek bir hususu teşkil etmektedir.

Sen Rawls'un adalet anlayışını eleştiren birçok araştırmacıdan biridir. Rawls'un faydacılığı üzerine birçok eleştiride bulunmuş ve sosyal birincil malların insanlar arasında bir kıyaslama nedeni olmaması gerektiğini vurgulamıştır. Bu malların adil bir şekilde yapılacak dağılıma engel olacağını belirtmektedir (Sugden, 1993: 1956). Rawls birincil malların toplumdaki bireylerin eşit ve özgür şekilde yaşayabilmeleri için ihtiyaç duydukları şeyler olduğunu düşünmektedir. Sen ise birincil malların, farklı insanların sahip olduğu farklı ihtiyaçlara sahip olabilmelerini sağlayacak genel amaçlı kaynaklar olduğunu ifade etmektedir. Hem birincil malların hem de sağlanan kaynakların kişinin sahip olacağı yeteneği yansıtmayacağını açıklamaktadır. Rawls'un birincil malların çeşitli amaçların hepsine hizmet ettiğini kabul ettiğini, iddia etmekte ve bu şekilde yapılacak hizmetin bazı insanların amaçlarına uygun olsa da kısa süreli bir fayda sağlayacağı açısından yapılmaması gerektiğini savunmaktadır (Sen, 1990: 115-118).

Rawls adil toplumun nasıl olması ve ne yapması gerektiği üzerinde tartışırken Sen, sorgulamamız gereken en önemli problemin adaletsizliğin ortadan kaldırıldığı veya azaltıldığı toplumların nasıl oluşturulabileceği üzerine olması gerektiğini açıklamaktadır (Maffettone, 2011: 124-126).

1.15. ROBERT NOZICK'İN ADALET YAKLAŞIMI

Robert Nozick¹¹, Dworkin ve Sen ile aynı yüzyılda yaşamış ve küresel çaptaki benzer olayların birçoğuna tanıklık etmiştir. Bu yüzyılda yaşanan spesifik sorunlar radikal değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın geride bıraktığı yıkımın izlerinin silinmemesinin ardından İkinci Dünya Savaşı'na zemin hazırlayan ülkeler arasındaki karışıklıkların başlaması, totaliter rejimin iktidara geldikten sonra yükselmesi de olumsuz gelişmelere neden olarak bu süreci

¹¹ Robert Nozick, 1938 yılında Brooklyn'de Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Columbia Üniversitesi'nde Sidney Morgenbesser'in öğrencisi ve Princeton'da da Carl Hempel'in öğrencisi olarak Lisansını Felsefe alanında yapmıştır. Princeton Üniversitesi'nde ise "Rasyonel Karar" üzerine doktorasını yapmıştır. Mesleki hayatının büyük bölümünü Harvard Üniversitesinde geçirmiştir. Çok sayıda makale ve yedi tanede kitap yazmıştır. Nozick, Ocak 2002 yılında ise vefat etmiştir (Lacey, 2009: 173-175).

hızlandırmıştır. Aynı zamanda devamında ortaya çıkan faşist ve komünist rejimler, soğuk savaş, toplum içerisinde ikiye bölünmelerin ortaya çıkması, durumu daha da kötüye sürüklemiştir (Vallentyne, 2006: 86). Nozick dönemin etkisinde kalarak mevcut sisteme aslında bir eleştiri gözüyle de baktığı “Anarchy, State and Utopia” kitabı ile bir bakıma devlet iktidarını bu kapsamda yeren bir eser olmuştur (Hasnas, 2005: 115).

Nozick’in adalet yaklaşımı insanların hak ve özgürlükleri doğrultusunda şekillenmektedir. Nozick insanların farklı hayatlara sahip olduklarını ve haklarının ihlal edilemeyeceğini, tüm değerler ve kurumlar karşısında ise ilk önceliğin onlara tanınması gerektiğini açıklamaktadır. Devletin, insanların hak ve özgürlüklerine müdahale etmemesi gerektiğini vurgulamaktadır (Nozick, 1968: 21). Adalet yaklaşımının temel noktalarından biri, adil toplumdaki insanların emeğini kapsayan kaynaklar üzerinde kendi mal varlığına sahip olmasına izin veren sistemin olmasıdır. Nozick’in yaklaşımına göre insanların doğal hakları arasında yaşam ve sağlık hakkı da yer almaktadır. Ancak bu haklara sahip olmaları beraberinde gıda, ilaç veya diğer hayati ihtiyaçlara da sahip olma hakkını oluşturmadığını belirtmektedir (Meena, 2017: 2-6).

Nozick için refah ve gelir dağılımı adaletin bir göstergesi olmamaktadır. Çünkü Nozick’e göre toplumda yaşayan tüm bireylere aynı kurallar uygulanmamalı bunun yerine aynı durumda olanlara eşit kurallar uygulanması gerekmektedir. Bazı insanların başkalarından kendilerine ait olmayan metaları izinsiz almaları Nozick’e göre adaletsizliği ortaya çıkarmaktadır (Ashford, 2001: 80). Nozick’in bütün insanlara aynı kuralların uygulanmamasının gerektiği durumu günümüzde kullanılması mümkün olmayan bir uygulamadır. Bireylere farklı kurallar uygulanması toplum içerisinde bölünmelere, iç karışıklıklara ve aidiyet duygularının olumsuz etkilenmesine neden olacaktır. Bütün bireylere eşit hak ve kuralların oluşturulması bu noktada oldukça önemli bir faktördür.

Nozick devletin finansal kaynaklarından biri olan vergilendirmeye de karşı olmaktadır. Devletin özel hizmetler kapsamında vatandaşlardan almış olduğu vergiyi zorla çalıştırmaya benzetmektedir. Vatandaşların emeğinden elde edilen kazancın haksız bir kazanım olduğunu ve bunun adaletsiz olduğunu ifade etmektedir (Meena, 2017: 2-6). Bir toplumdaki vatandaşlara sağlanan olanaklara ve metalara o toplumdaki

herkesin hakkı olduğunu bu şekilde yapılan dağılımında adil olabileceğini ifade etmektedir. Adil düzen oluşturulan toplumlarda bireylere sağlanan her türlü imkânın da adil bir şekilde dağıtılacağını vurgulamaktadır (Nozick, 1973: 45-94).

Nozick aynı zamanda Rawls'un adalet teorisini de eleştirmekte ve farklılık ilkesini, yetkilenme teorisi kapsamında incelemektedir. Rawls ve Nozick'in adalet yaklaşımları birçok noktada çelişmektedir. Örneğin; Rawls'a göre toplumun en yoksul kesimindeki bireylerin gelirlerinin artırılması gerekmektedir. Nozick ise bireylere sağlanan sabit mülkiyet hakkı dışında, bireylerin daha iyi olanaklara sahip olabileceklerine dair bir engel olmadığı sürece gönüllü kazanımın kabul edilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Ehman, 1980: 7-12). Bu noktada aslında ikisi arasında ortaya çıkan temel fark devletin finansal kaynaklarının dağılımındaki beklentilerin farklılık göstermesidir (Meena, 2017: 7).

Nozick sosyal adaletin, sosyal işbirliğini anlaşılması zor bir hale getirdiğini düşünürken, Rawls sosyal işbirliği sayesinde sağlanan fırsatların sosyal adaletin ilkeleri sayesinde makul düzeyde uygulanabileceğini ifade etmektedir. Nozick'e göre adalet ilkeleri bireylerin sahip oldukları metalar ile onları nasıl kullanmaları gerektiği noktasında seçim hakkı sunmakta ve diğerlerine göre daha iyi durumda olan bireylerin haklarına öncelik vermektedir. Rawls ise asıl önceliğin toplumun alt sınıflarında yer alan yoksul kesime verilmesi gerektiğini savunmaktadır (Nozick, 1968: 183).

Nozick ve Rawls sosyal sözleşme teorisini benimsemektedir. Devletin daha dengeli ve adil ekonomik çıktılar elde etmesi için uyguladığı faaliyetlere karşı mutlak haklar kapsamında sınırlar koyması gerektiğini ifade etmektedir. Rawls'ta bu şekilde bir uygulamayı teşvik etmektedir ancak bireylerin özgürlüğüne engel oluşturacak bariyerlerin meydana gelmesi durumunda bu sınırlamaya karşı çıkmaktadır (Langan, 1977: 346-347).

Araştırmacıların yaşadıkları dönem içerisindeki olaylara ve adalet ile eşitlik üzerindeki düşüncelerine genel olarak bakıldığında yaşamış oldukları süreç içerisindeki olayların birçoğundan kaçınılmaz olarak etkilenmişler, bunu da çalışmalarına özellikle adalet ve eşitlik çerçevesinde yoğunlaşarak yansıtmış oldukları görülmektedir. Hobbes'un yaşamış olduğu 16. Yüzyıldan Nozick'in yaşamış olduğu 20. Yüzyıla kadar değişmeyen ve her dönemde sürekli bir şekilde tekrarlanan birçok

benzer sorun yaşanmıştır. Bu değişmeyen problemler arasında çatışma, savaş, yıkım, adaletsiz yapı yer almaktadır. Sadece bunlarla da kalmamakta bu gelişmelerin beraberinde getirmiş olduğu yoksulluk, fakirlik, salgın hastalıklar ve ölüm gibi problemlere neden olmuş ve zaman içerisinde çözüm önerileri sunulup üzerinde çalışmalar yapılsa da ne yazık ki gözle görülür bir değişim olmamıştır.

Özgürlük, adil hak dağılımı, eşitlik, hak ediş ve hoşgörü gibi kavramlar araştırmacıların çalışmalarında önemli bir noktada yer almaktadır. Aslında bu birçok konuda olduğu gibi kulak ardı edilmemesi gereken önemli bir durumdur. Bu durumun temel nedeni ise adaletin, Hobbes'un yaşamış olduğu 16. Yüzyıldan günümüze kadar hayatımızda önemi değişmeyen bir konu olması ve bugün ya da gelecekte her zaman bu önemi taşıyacak konumda yer alacak olmasıdır.

Araştırmacıların adalet üzerindeki yaklaşımları ve beklentileri kendi aralarında karşılaştırıldığında bazı noktalarda farklı ve bazı noktalarda da benzerliğe sahip olduğu görülmektedir. Bu kapsamda bakıldığında, Hobbes'un adalet anlayışının temelinde doğa durumu egemenliği altında olan gerçek ve farazi şartların takdir edilmesi varken Locke'un da Hobbes gibi adalet teorisinde birkaç noktada farklılıklar olsa da doğal hukuk çerçevesinde benzer olarak şekillendiği görülmektedir. Mill liberal adalet teorisini benimserken Marx ise adalet kavramını emeğin üretim biçimleri içerisindeki fonksiyonları doğrultusunda incelemektedir. Diğer araştırmacılara baktığımızda ise Dworkin'in dağıtımcı adaleti kabul ettiği görülürken Sen'in adaleti günlük yaşamdaki meselelerden ortaya çıkacak adaletsiz durumlar üzerinden ele aldığı ve son olarak Nozick'e baktığımızda ise adalet yaklaşımını, insanların hak ve özgürlükleri penceresinden incelediği görülmektedir.

Araştırmacıların adalet yaklaşımlarını farklı çerçevelerden ele almalarının temel nedenleri arasında yaşamış oldukları dönemlerdeki olayların neden olduğu ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda meydana gelen olumsuz gelişmeler olmaktadır. Aynı zamanda da etnik, toplumsal, ahlaki, hukuki ya da politik olarak bakılmasından kaynaklı bu yaklaşımlar üzerindeki yansımaları yer almaktadır. Bu yaklaşımlar arasında geniş çaplı ya da dar bakış açısına göre kıyaslamakta, genel çerçevede değerlendirilebilmesi noktasında da önemli olmaktadır.

Geniş kapsamda bakıldığında hak, adalet ve eşitlik kavramları her dönem de oldukça dikkate değer bir düzeyde olmuştur. Her kesimden, toplumdan, gruptan insanın hak ve özgürlüklerin ihlal edilmemesi gerektiği, kurumların ve yetkililerin kararlarını her zaman ilk adalet ve eşitlik çerçevesinde belirlenmesinin zaruri olduğu düşüncesi genel olarak bütün araştırmacılarda hâkim olmaktadır. Rawls'un da önemle üzerinde durmuş olduğu adil toplum anlayışı, dengeli ve adil ekonomik çıktıların elde edilmesi için yapılan düzenlemelere birincil öncelik verilmesinin mecburi olduğu düşüncesi, diğer araştırmacıların bakış açılarıyla paralellik göstermektedir.

Dar kapsamda bakıldığında ise adalet ve eşitlik kavramlarının günümüzdeki değerini kazanana kadar belirli değişimlere ve farklı şekillerde yaklaşımlara maruz kaldığı görülmektedir. Hobbes'tan Nozick'e kadar bu çalışmada yer alan tüm araştırmacıların belirtilen kavramları farklı açılardan değerlendirip çeşitli beklenti içinde olmaları da bu durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Şu ana kadar yaşanan değişimler ifade edilen kavramların önemini daha da belirgin hale getirmiştir. Yeni ve sürekli bir değişim içerisinde olan dünyada yaşıyor olmamız bu varyasyonla karşı karşıya kalan ülkelerin, devletlerin, toplumların ayakta kalması için sürekli olarak çatışma, savaş ve yıkımlara başvurmalarına sebep olmuştur. Aynı zamanda yaşanan güç mücadelesi beraberinden hızla büyüyen doğal kaynak talebi, teknolojileri saldırı unsuru olarak kullanma gereksinimi ve kontrolsüz göç dağılımlarının artması gibi problemleri de beraberinde getirmiştir.

Dünya üzerinde yaşanan olumsuz evölüsyon da ne yazık ki adaletsizliği ve eşitliğin olmadığı bir yapıyı da sürekli olarak canlı tutacaktır. Gayri adil olan ve rekabetin gün geçtikçe yoğunlaştığı sisteme farklı açılardan yaklaşp bu çalışmada bahsedilen araştırmacıların da yaptığı gibi çözüm arayışı içerisinde olmak her dönem de olduğu gibi günümüzde de büyük bir önem taşımaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. VATANDAŞLIK KAVRAMI VE VATANDAŞLIK GELİRİ UYGULAMASI

Çalışmanın bu aşamasında vatandaşlık kavramı ve vatandaşlık geliri uygulamalarına yer verilecek olup aynı zamanda da vatandaşlık gelirinin uygulandığı ülkelerdeki güncel duruma ve ilgili eleştirilere değinilecektir.

2.1. VATANDAŞLIK KAVRAMI

Vatandaşlık kavramı bir topluluğa ait olup üyesi olmaları durumunda verilen pozisyon olarak adlandırılmaktadır. Bu pozisyona sahip olan her birey, topluluk içerisinde sağlanan hak ve ödevler kapsamında eşit sayılmaktadır. Bireylere sağlanan hak ve ödevlerin ne olduğu konusunda herhangi belirleyici unsur bulunmamaktadır. Vatandaşlık kavramı bazı ülkelerde oldukça önem verilen konulardan biridir. Vatandaşlığın gelişmiş olduğu toplumlarda eşitlik ölçütü ön planda olmakta, elde etmiş oldukları pozisyonu oluşturan ehemmiyetli unsurların zenginleşmesine özen gösterilmektedir (Marshall, 1950: 1-3).

Vatandaşlık kavramı tarih öncesi zamanlardan günümüze kadar ki süreç içerisinde meydana gelmiş ve bu periyod içerisinde sürekli olarak değişimler yaşamıştır. Bu kavramın rastlanıldığı ilk toplum ise “Antik Yunan Toplumu” olmuştur. Yunan toplumunda vatandaşlık milattan önce yaygın olan kabile kültürü içerisinde yaygınlaşmış, kabileler arasında meydana gelen çatışmalarda ve zenginliklerin bölüşümündeki savaşların merkezinde bulunmuştur. Vatandaşlık üzerine yapmış oldukları ilk düzenlemeyi ise Solon Yasası¹² doğrultusunda yapmışlardır. Roma

¹² Solon Yasası; Milattan önce 7. Yüzyılda yaşamış olduğu tahmin edilen Solon tarafından ortaya çıkarılmış ve Antik Yunan toplumunda uygulanmıştır. Solon o süreçte meydana gelen ekonomik ve siyasi krizlere bir çözüm bulması için aday gösterilmiştir. Görevinin başına geçtikten sonra ise ekonomik ve sosyal alanlarda reformlar getirmiş ve bazı yasal düzenlemeler yapmıştır. Solon Yasası’nda genel olarak bir iç çatışma veya iç savaş çıkması durumunda saflardan herhangi tarafsız kalan birinden sağlanan tüm yasal hakları elinden alınacağı gibi aynı zamanda vatandaşlığını da kaybedeceği ifadesi yer almaktadır (Goldstein, 1972: 538).

İmparatorluğunda ise vatandaşlık, toprakların genişletilebilmesi için bir araç olarak kullanılmıştır (Reisenberg, 1992: 3-5).

Bu kavramın ortaya çıktığı ilk zamanlarda şehirlerin, eyaletlerin ve imparatorlukların gelişebilmeleri doğrultusunda önem verdikleri bir konu olmuşken günümüzde ise sosyal ve politik mücadele alanında oldukça tartışılan konulardan biri haline gelmiştir. Aynı zamanda bu periyod boyunca çeşitli sınıflar, haklar ve yönetimler arasında vatandaşlık mücadeleleri yaşanması zamanla değişkenlik göstermiş ve vatandaş olanlar ile olmayanlar arasındaki bu çatışmalarda da farklılıklar olmuştur. Örneğin; belirtilen mücadelelerden biri ise sınıf, cinsiyet, ırk ve diğer anlaşmazlıkların aynı anda tartışıldığı bir hal almıştır. Günümüzde yönetim biçimlerinin yeniden şekillenmesi, yeni hak ve yükümlülüklerin belirlenmesi, eski hak ve yükümlülüklerin birçoğunun kaldırılıp değiştirilmesi vatandaşlık kavramının da sürekli olarak değişikliklere uğramış olduğunu göstermektedir (Bassel ve Isin, 2022: 361-362).

Vatandaşlık kavramına çalışmalarında titizlikle yer vermiş olan Marshall'ın üçlü vatandaşlık modeli bulunmakta ve vatandaşlık kavramını kendi içerisinde de üç bölüme ayırmaktadır. Bunlar sivil vatandaşlık, siyasi vatandaşlık ve sosyal vatandaşlık şeklindedir. Genel olarak bu kavramlara baktığımızda sivil vatandaşlık, 18. Yüzyılda Burjuvazinin ortaya çıkması ile birlikte gündeme gelmiştir ve birçok hakkı içerisinde barındırmaktadır. Aynı zamanda toplumdaki bireylerin etnik değerlerine, devletin karar alma mekanizmalarının vatandaşlarla olan ilişkilerine ve kanun karşısında adaletin ve eşitliğin gözetimine verilen öneme değinmektedir. Siyasi vatandaşlık ise siyasi çerçevedeki karar mekanizmalarının uygulayacağı siyasi hâkimiyetin ve gücün kullanılabilirlik hakkıdır. Bu noktada ki önemli yetkililer ise kurumlar, yerel hükümet konseyleri ve parlamento olmaktadır. Son olarak sosyal vatandaşlık da, toplumlar için ehemmiyetli olan refah ve güvenlik hakkı, sosyal güvenlik hakkı, belirleyici karar alım alanlarında özgürce fikir ve düşüncelerini paylaşabilme ile katılım hakkı, çalışma hakkı, asgari geçim hakkı gibi haklar kapsamında şekillenmektedir (Sarıipek, 2006: 71-73).

Vatandaşlık bir ulusa, topluma, genel olarak insanlığa ait olmanın önemli değerlerinden biri olmaktadır. Aynı zaman sürekli olarak değişen haklar, yetkiler ve yükümlülükler grubunda da yer almaktadır. Genel olarak bakıldığında vatandaşlık

aslında bir yaşam hakkıdır (Ong, 2022: 1-2). Yasal bir statü olduğu gibi aynı zamanda da sosyal bir ilişkidir. Bu sosyal ilişki ise kişilerin kamusal hayat ve yönetimle ilişkisini belirtmektedir (Mousena vd. 2022: 1-3).

Günümüzde vatandaşlık kavramı bir bakıma devletlerarası eşitsizliklerin bir yansıması olduğu gibi aynı zamanda eşitliğin de bir göstergesi olabilmektedir. Birey ile devlet arasındaki bağı ifade eden ve bu bağın içerisindeki pay sahiplerinin, yasal hak ve yükümlülüklerini saptayan yasal süreci oluşturmaktadır (Dzankic ve Vink, 2022: 357-359). Bir topluluğa ait olan vatandaşların üyelik haklarının tamamını sağlaması gerekmektedir. Vatandaşların bağlı olduğu devlete karşı sadakatini ve sorumluluklarını yerine getirmesi bu haklar arasında yer almaktadır (Falk, 2000: 5).

2.2. VATANDAŞLIK GELİRİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Vatandaşlık geliri bir ülkede yaşayan bütün vatandaşların herhangi gelir testi ya da koşul aranmaksızın küçük çaplı gelir elde etmelerini sağlayan düzenli bir nakit transferidir (Bay ve Pedersen, 2006: 419-425). Avrupa Birliği ülkelerinin birçoğunda vatandaşlık geliri ödenmesi için yaş kriteri oluşturulmuştur. Belirlenen bu yaş kriterleri ise 18 yaş alt sınır ve 65 yaş üst sınır şeklindedir. 18 yaş altında olan insanlara eğitim ve çocuk yardımı, 65 yaş üzerindeki insanlara ise yaşlılık yardımı verilmesinden dolayı bu yaşlarda olanlar vatandaşlık gelirinden muaf tutulmuştur (MISSOC, 2022). Ancak devlete bağlı olan vatandaşların, bu gelire sahip olabilmeleri için istenilen şartlar açısından oldukça değişkenlik olduğu görülebilmektedir. Vatandaşlık gelirinde bütün insanların temel ihtiyaçlarının karşılanması ve düzenli bir şekilde uygulanabilmesi amaçlanmaktadır. Vatandaşlık geliri finansal kaynakların bütün vatandaşlara gelir düzeylerine, zengin veya fakir olduklarına, çalışıp çalışmadıklarına bakılmaksızın eşit olarak ödenen bir gelirdir (Petersen, 2014: 13-15).

Vatandaşlık geliri oldukça yeni bir fikir değildir aksine uzun zamandır çeşitli isimler ve tarifler adı altında kullanılmış kavramdır. Bu isimler arasında “temel gelir”, “evrensel temel gelir”, “garanti gelir”, “asgari gelir”, “negatif gelir vergisi”, “sosyal temettü”, “bölgesel temettü” ve benzeri terimler sıklıkla kullanılmıştır. Bu terimlerin birçoğu aslında uygulanma şekline göre bir noktada vatandaşlık gelirinden farklılaşarak bağımsızlaşmaktadır (Petersen, 2014: 2). Farklı dönemlerde ve çeşitli

birçok araştırmacının çalışmalarında yer alan vatandaşlık geliri fikrini ilk olarak 1526 yılında Juan Luis Vives “*On Assistance to The Poor (Yoksullara Yardım Üzerine)*” adlı çalışmasında kullanmıştır. Bu eserinde dünyadaki bütün insanların müşterek olduğundan bahsetmiştir. Herhangi bir bireysel metaya sahip olan insanların hiçbir mülkiyeti olmayan ihtiyaç sahibi insanlara maddi destekte bulunması gerektiğini yoksa bu şahsa ait olan mal varlıklarının kötü amaçla kullanılmaktan farklı olmayacağını ifade etmiştir (Vives, 1999: 3-7).

1478-1535 yılları arasında vatandaşlık gelirinden bahseden diğer araştırmacı ise Thomas More olmuştur. More vatandaşlık gelirine “Utopia” kitabında yer vermiştir. 1737-1809 yıllarında Thomas Paine’nin çalışmalarında vatandaşlık gelirin izlerine rastlanılmıştır. Paine Amerikan ve Fransız dönem hareketlerinde bir aktivist olarak yer almıştır (Raventos, 2007: 7-13). Paine adalet çerçevesinde sağlanan ödemenin önemini en net şekilde ortaya koyan ve bu doğrultuda ödemenin önemli olduğunu ifade eden ilk araştırmacılardan biridir (Van Parijs, 1995: 45). Aynı zamanda yoksul ve hiçbir gelir ve güvence hakkına sahip olmayan bireylere küçük çaplı bir maddi destek yapılmasını temel bir sorumluluk olduğunu ifade etmiştir. Bu noktada ki temel düşüncesi ise gelir desteğinin bireylerin özgürlüklerini geliştirmesine ve kendi hayatları üzerindeki hâkimiyetlerinin artmasına yardımcı olacağı şeklindedir (Standing, 2012: 35).

Vatandaşlık gelirine yakın fikirlere sahip olan Charles Fourier, 1772-1837 yılları arasında bu kavrama çalışmalarında yer vermiştir. Ütopik bir sosyalist olan Fourier vatandaşlık gelirin evrensel olmadığı düşüncesine sahiptir. Bireylerin herhangi bir teste tabi tutulmadan ve koşul aranmadan herkese gelir sağlanması gerektiğini ifade etmiştir. Zenginlerin sahip oldukları mal ve kazançlara, fakir ve ihtiyaç sahibi insanların erişiminin mümkün olmadığı bir sistemde, koşulsuz şartsız bir gerekçe sunulmadan gelir desteği sağlanması dikkate değer olduğunu belirtmiştir (Basic Income Earth Network, 2017). 1900’lü yılların ilk zamanlarına kadar vatandaşlık geliri tartışmaları günümüzdeki gibi önemli bir şekilde ele alınmamıştır. 1918 yılında Bertrand Russell’da vatandaşlık geliri üzerinde çalışmalar yapmıştır. Bu kavrama “*Proposed Roads to Freedom (Özgürlüğe Giden Önerilen Yollar)*” adlı kitabında yer vermiştir. Russell vatandaşlık geliri fikrine değindiğinden iki yıl sonra

yani 1920 yılında, İngiltere’deki bir partinin konferansında ciddi şekilde bu konu ele alınmıştır (Widerquist vd. 2013: 2-5).

1920 yılında, Dennis Milner’da karşılıksız ödenen bir gelir olması gerektiğini savunmuş ve düşüncesini Mabel Milner ile yazmış oldukları “*Scheme for a State Bonus (Devlet Bonus Planı)*” kitabında yer vermiştir. Milner Birleşik Krallık’ta ki bütün vatandaşlara koşulsuz olarak haftalık bir gelir ödenmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu şekilde yapılacak ödemelerin yoksulluğu ortadan kaldıracağına inanmaktadır. Ancak bu talebi 1921 yılında reddedilmiştir (Van Trier, 1995). 1942 yılında Juliet Rhys Williams, “*Some Suggestions for a New Social Contract (Bir Yeni Sözleşme İçin Bazı Öneriler)*” adlı çalışmasını Beveridge Raporuna alternatif olarak önermiştir. Williams’ta tıpkı Milner gibi vatandaşlara haftalık ödeme yapılması gerektiğini savunmuştur. Williams aynı zamanda vatandaşlık geliri uygulamasına zemin hazırlayan vergi ve yardım entegrasyonu fikrini de ortaya koymuştur (Fitzpatrick, 1999: 42).

1960 ve 1970 yıllarına kadar geçen süreçte vatandaşlık geliri birçok ülke ve devlette çok fazla önem görmese de Avrupa ve Amerika’daki birçok ülkede oldukça dikkat çekici olmuştur. 1970 yılında aynı zamanda Danimarka ve Hollanda vatandaşlık geliri uygulaması için ilk adımlarını atmaya başlamıştır. 1980’li yıllarının başlarında oldukça önemli ve bilinen biri olan neoliberal iktisatçılardan Milton Friedman, vatandaşlık geliri ile aynı kategoride yer alan “negatif gelir vergisini” tavsiye etmiştir (Petersen, 2014: 18). Vatandaşlık geliri kapsamında atılan dikkate değer adımlardan biri de birçok araştırmacı ve vatandaşlık geliri savunucuları tarafından 1986’da Belçika’da kurulan “*Basic Income European Network (Temel Gelir Avrupa Ağı)*” olmuştur. Vatandaşlık geliri adı altında merak edilen tüm sorulara cevap bulmaya çalışan Temel Gelir Avrupa Ağı sayesinde bu gelirin hayatımızdaki önemi daha da belirgin hale gelmiştir (De Wispelaere ve Stirton, 2004: 266).

Vatandaşlık gelirini savunan diğer araştırmacı ise Guy Standing olmuştur. Standing yaşamış olduğu 1947-1991 soğuk savaş döneminin ardından savaşın izlerinden kurtulmaya çalışan Doğu Blok’u ülkelerinin vatandaşlık geliri uygulaması ile daha çabuk toparlanabilecekleri fikrini ortaya koymuştur. 1991 yılında Doğu Avrupa’ında verilmekte olan kamu gelirleri devamlı olarak azalmaya başlamış ve düşük gelirli vatandaşların sayısı gün geçtikçe artmaya devam etmiştir. Bu durumun

üzerine Standing zengin veya fakir fark etmeksizin bütün vatandaşlara uygulanması yerine ihtiyaç özelinde ilk sırada olan insanlara öncelik verilerek ödenmesi gerektiğini açıklamıştır (Standing, 2008: 337-372).

Görüldüğü üzere 2000’li yıllara kadar ki süreç itibariyle vatandaşlık geliri kavramı neredeyse akademik çerçevede sınırlı kalmış ve önemli kurumlar tarafından çok az dikkat çekmiştir. Ancak bu durum 2000 yılından günümüze kadar ki periyotta çok değişmiş ve artık daha geniş boyutta bir alana yayılarak özellikle sendikalar, sosyal ve siyasi çevrelerde ilgi çekmeye başlamıştır. Daha önce bu ilgi yalnızca Avrupa ve Amerika ülkelerinde sınırlıyken bu süreçten itibaren gelişmekte olan ve gelişmiş çoğu ülkede de artık bilinir bir duruma gelmiştir. Vatandaşlık geliri kavramının hızlı şekilde yaygınlaşıp desteklenmesinde ki önemli nedenlerden birkaçı ise gelişim ve modernleşmenin artmasına paralel olarak artan eşitsizlikler ve bu eşitsizliklerle özgürlüklerin önüne kurduğu büyük engel duvarlarının ortadan kaldırılmasının istenmesi şeklindedir. Gün geçtikçe kartopunun yuvarlanıp sonunda çığa dönüşmesi gibi eşitsizliklerin de biçimsel olarak aynı paralelde artması insanların özgürlükleri önünde ciddi bir engel oluşturmakla kalmıyor aynı zamanda da çoğu ülkede düşük, orta ve yüksek gelirli sınıflarının artık düşük ve orta gelirli hale evrilmesine, işsizliğin ve yoksulluğun artmasına da neden olmaktadır. Durum böyle olurken çoğu ülke tam da bu noktada vatandaşlık geliri kavramının uygulanmasını önemli ve kurtarıcı bulmaktadır (Raventos, 2007: 16-18).

Vatandaşlık gelirinin genel olarak ne olduğuna detaylı bir açıklık getirmeden önce hak temelli sosyal koruma uygulamalarına değinilmesi benzer amaçlara sahip olan ancak farklı sosyal yardım teknikleri ile vatandaşlık geliri arasındaki farklılıklarının görülebilmesi açısından önemlidir. Uzun yıllar öncesine kadar sosyal yardım uygulamaları yalnızca aile içerisinde, akraba, kabile ve komşuların olduğu çerçevede yapılmaktayken günümüzde bu durum değişerek yardıma ihtiyacı olan ihtiyaç sahiplerine devlet tarafından ayni ve nakdi destek yapılacak şekilde sağlanmaktadır (Harris vd. 2001: 2). Vatandaşlık geliri hak temelli sosyal politikanın bilinen bir uygulamasıdır. Çoğu topluluklarda aktif olan sivil toplum örgütlerinin oluşum nedenleri, hayırseverlik ve yardımseverlik duygularıyla şekillenmekte ve ilk öncelikle küçük çapta kendi kendine yardım yapılan minimal kitleler de ortaya çıkmaktadır (Sarıpek, 2017: 90).

Vatandaşlık temelinde uygulanan sosyal politikalar ülkelerin refah ve huzurunun artırılmasını sağlayan önemli gelişmelerden biridir. Bu uygulamalar içerisinde vatandaşlık gelirinin hak temelli bir politika olması ve aynı zamanda bireysel, koşulsuz ve evrensel olması diğer sosyal yardım uygulamaları ile arasındaki farklılıkları ortaya koymaktadır. Vatandaşlara sağlanan sosyal yardımların hak temelli yardımlar adı altında kullanılmasının temel nedeni, adalet ve eşitlik ilkeleri çerçevesinde uygulanmasının amaçlanmasıdır. Bütün bireylere sağlanan sosyal haklar hükümetlerin başlıca sorumlulukları arasında yer almaktadır. Bir ülkedeki tüm vatandaşların insana yaraşır, güvenceli bir hayat sürdürebilmeleri için sağlanan sosyal yardımların düzenli ve sürekli bir şekilde temin edilerek temel ihtiyaçlarının karşılanabilmesi gerekmektedir. Vatandaşlık geliri tam da bu noktada oldukça önemlidir. Ancak vatandaşlık gelirinin özellikleri ve faydaları yalnızca bu kadarla sınırlı kalmamaktadır.

Vatandaşlık gelirine tanımsal olarak daha ayrıntılı bakıldığında, toplumun finansal kaynaklarının o topluma ait bütün vatandaşlara dağıtıldığı bir sistemi ifade etmektedir. Bu finansal kaynaklar çoğunlukla doğal kaynaklardan ve arazi vergilerinden elde edilen gelirlerden sağlanmaktadır. Gelir kaynağı veya mal varlığı ne olduğu fark etmeksizin dağıtılan bu gelir aynı zamanda dikkate değer toplumsal değişikliklere sebep olmaktadır (Petersen, 2014: 22). Vatandaşlık gelirinin ödenebilmesi için bireylerin yalnız ya da başkasıyla yaşıyor olmasına, evli ya da bekâr olmasına, çalışan veya işsiz olmasına bakılmaksızın düzenli şekilde, belirli miktarda ödenen bir gelirdir (Van Parijs, 2001: 5).

Vatandaşlık geliri haneye veya hanedeki söz sahibi olan kişiye değil şahıslara ödenmektedir. Bireylerin herhangi bir yerden kazançları olup olmadığına bakılmaksızın verilmektedir (BIEN, 2022). Bu gelire sahip olmak için gerekli olan temel şart ise resmi olarak ikamet ediyor olması yeterlidir. İstenilen bu şart dışında yaşı, cinsiyeti, medeni durumu, gelir ve iş durumuna dikkate alınmaksızın her bir kişiye bireysel olarak ödemesi yapılacaktır (Standing, 2009: 229). Vatandaşlık dışında herhangi bir şart belirtilmeyen vatandaşlık geliri başkalarına devredilemez. Bu gelir ödemeleri bir bakıma devletin sahip olduğu topraklardan vatandaşların ortaya çıkan adil pay alma hakkının parasallaşmış hali şeklinde de açıklanmaktadır (Erreygers ve Cunliffe, 2006: 7). Vatandaşlık gelirinin, bireysel olarak ödenmesinin çalışmayan veya

ev hanımı olan kadınlara bir gelir sağlıyor olması birçok noktada oldukça önemlidir. Örneğin; kadınların ev içerisinde söz hakkının ve pazarlık gücünün artması, temel ihtiyaçlarının birçoğunun karşılanması, kendisi ve çocukları için düzenli olarak gelir sağlanması şeklinde dikkate değer bir imkân sunacaktır (Alstott, 2001: 75-79; Petersen, 2014: 27). Kadınlar için sağlanan bu olanaklarda hâlihazırda yaşanan birçok toplumsal ve sosyal problemi ortadan kaldırmaya yardımcı olacaktır. Devletlerin vatandaşlık gelirini uygulamasındaki bir başka neden ise yoksulluğu minimum seviyeye düşürmek, ekonomik büyümenin ve girişimciliğin gelişimini sağlamak ve gelişen teknolojilerle birlikte insan emeğine olan talebin azalmasının beraberinde getirdiği iş kayıplarına alternatif çözüm sunmayı hedeflemesi olmuştur (D'Mello, 2019: 306-310; BIEN, 2020).

2.3. VATANDAŞLIK GELİRİNİN UYGULANMASININ BAŞLICA AMAÇLARI

Vatandaşlık geliri şahısların bağlı olduğu devletten kalıcı ve düzenli olarak almış oldukları ekonomik bir güvence hakkıdır. Vatandaşlık geliri uygulamalarının başlıca amaçlarından birkaçı ise yoksulluğun ve gün geçtikçe daha çok artan gelir eşitsizliğinin azalması, işsizliğin ortadan kaldırılıp toplumsal eşitliğin sağlanması, toplumsal kimlik ve aidiyet duygusunun sağlanması olmaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda elde edilen çıktılarına ve uygulamalara detaylı olarak bakmakta fayda vardır.

2.3.1. Yoksullukla Mücadele

Yoksulluk az gelişmiş ülkeler ilk sırada olmak üzere gelişmekte olan ve gelişmiş bütün ülkelerin üzerinde önemle durup çözüm arayışları içerisinde oldukları ortak bir konudur. Yoksulluğun boyutu bu ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre çeşitlilik gösterse de ülkelerin kendi içerisindeki toplumsal düzenlerinin ve refahlarının sürdürülebilmesi için göz ardı edilemez bir konu haline gelmiştir (Cerev, 2022: 217). Vatandaşlık gelirinin uygulanmasının gerekliliği noktasında yoksulluk en ilk sırada yer almaktadır. Bu gelire sahip olan bireyler de zamanla pazarlık gücünün artmasına, zorunlu olan işleri değil de kendi yetkinlikleri ve eğitim durumuna göre bir

iş bulma arayışı içinde olmalarına imkân tanıdığı görülmektedir. Vatandaşlara sağlanan diğer sosyal yardımlardan farklı olarak vatandaşlık geliri çalışanlara istihdam ilişkilerinde önemli bir olanak tanımaktadır. Bu olanak çalışanların iş bulma süreçlerinde talep ettiği iş arayışında olma fırsatı sunmaktadır (Wright, 2007).

Vatandaşlık gelirinin sürekli ve düzenli olarak ödenmesi, vatandaşların temel ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde ayarlanması ve ikamet ediyor olması dışında herhangi koşul aranmaması, yoksulluk sorununun çözülebilmesi noktasında en etkili kamu politikalarından biridir. Vatandaşlık geliri yoksulluk sınırında olan bireylerin yaşanan olumsuz durumdan en az şekilde etkilenmelerini sağlayarak bu süreçten hızlı şekilde kurtulmalarını amaçlamaktadır (Klotz, 2014: 3). Standing vatandaşlara sağlanan belirli miktar maddi destek yapılmasında hiçbir sorun olmayacağını ve yoksulluğu azaltmada önemli bir adım olacağını ifade etmiştir (Standing, 2007: 32).

Vatandaşlık gelirinin temel amaçlarından bir diğeri ise maddi açıdan yeterli bir hayat standardına sahip olamayan yoksul ve toplumdaki dışlanmış insanların, insana yakışır bir hayat yaşamaları ve sosyal açıdan bağ kurabilmelerinin sağlanması şeklindedir. Özellikle gelişen ve değişen dünyada düşük, orta ve yüksek gelir seviyesinin sürekli olarak değişkenlik göstermesi, nüfusun büyük kısmının yoksulluk içerisinde olması veya gün geçtikçe yoksul kalma riskiyle karşı karşıya olanların sayılarının artması vatandaşlık gelirinin hayata geçirilmesindeki önemini belirgin şekilde ortaya koymaktadır (Gentilini vd. 2020: 7-9).

Yoksulluğun ortadan kaldırılabilmesi için üretim aşamasında büyük rolü olan insanların eğitim, sağlık ve barınma gibi öncelikli ihtiyaçlarına sosyal amaçlı desteklerin sağlanması, büyük oranda istihdam seviyesinin oluşturulması, adil gelir dağılımı ve toplumsal refah dağılımının eşit bir şekilde uygulanması gerekmektedir (Sarıipek, 2012: 15). İnsanların hayatta kalabilmeleri için temel ihtiyaçlarını karşılayamamaları ve kendilerine yetecek gelir miktarına sahip olamamaları durumunda hayatlarını kaybetme riskiyle karşı karşıya kalabilirler. Bu noktada düzenli ve sürekli şekilde sağlanan gelir desteğine sahip olmaları riski ortadan kaldıracak önemli faktördür.

Vatandaşlık geliri insanların ihtiyaçlarının karşılanabilmesi durumunda asgari miktarda parayı garanti etmekle kalmayıp aynı zamanda yaşamış oldukları şartlar ne

olursa olsun uygun bir hayat standardı yaşayabilmeleri için olanak tanımaktadır. Sosyal güvenlik ağını güçlendirerek ekonomide yaşanan sürekli varyasyonların yeni fırsatlar doğurduğu gibi sahip oldukları metaları kaybedenlerin de geride kalmamasını sağlamaktadır. İnsanların gelir durumuna göre ihtiyaçları olan şeylerde de değişkenlik olabileceği aşikâr olmaktadır. Örneğin; çalışan ve geçinmekte zorluk çekenlerin düzenli bir gelire sahip olmaları açığı kapatmak için yeterlidir. Hiçbir geliri olmayan insanlarda ise sadece temel ihtiyaçlarını karşılayabilecektir. Vatandaşlık geliri diğer sosyal yardım programlarına nazaran insanları yoksulluktan kurtarmaya yetecek düzeyde para sağlama potansiyeline sahiptir (Zon, 2016: 3-7).

2.3.2. Gelir Eşitsizliğinin Azaltılması

Vatandaşlık gelirinin uygulanmasındaki diğer beklenen durum gelir eşitsizliğinin azaltılabilmesidir. Toplumdaki bireylerin en temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için yeterli imkânlarla ulaşamaması ve yoksun bırakılması toplum refahını olumsuz etkilemekle kalmayıp aynı zamanda ayrışmalara da neden olacaktır (Sarıipek, 2012: 103). Gelir eşitsizliğinde gün geçtikçe artışların daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmasının önemli nedenlerinden birkaçı ekonomik kriz, enflasyonda yaşanan sürekli dalgalanmalar, işsizlik ve düşük ücret şeklindedir. Yaşanan olumsuz süreçte insanların kazançlarının temel ihtiyaçlarını karşılamaya yetmemesi, yoksul insan sayısındaki artışların olması gibi sorunların önünde bir engel olarak önleyici politikalara bir örnek şeklinde vatandaşlık geliri gösterilmektedir.

Bir toplumun içerisinde refah ve huzurun sağlanabilmesi için adil gelir dağılımının uygulanması oldukça önemlidir. Bu noktada adaletli bir gelir dağılımı sağlanamazsa eğer gelir eşitsizliğinde daha fazla artışlar olmaya devam edecektir. Gelir eşitsizliğinde artış oldukça zenginler daha zengin olacak ve düşük gelire sahip olanlar daha fazla fakirleşecektir. Sürecin bu şekilde ilerlemesi beraberinde gelir dağılımında adil paylaşım yapılması isteklerini gündeme getirecek ve toplumsal, ekonomik ve siyasi sorunları doğuracaktır. Günümüzde gelir eşitsizliğiyle en fazla karşı karşıya kalan kesim ise sınıfsal, ırksal ve cinsiyet kapsamında değerlendirilenlerdir (Atkinson, 2015: 82).

Vatandaşlık gelirinin insanların özerkliğini artırması ve düzenli gelir sağlaması, sınıf, ırk ve cinsiyet doğrultusunda gelir eşitsizliğine neden olan bu olumsuz gelişmelere karşı bir savunma olarak kullanılabileceği düşünülmektedir (Fitzpatrick, 2011: 83-100). Aynı değil de nakit olarak ödenen vatandaşlık geliri devletin sağlamış olduğu tüm kamu programları yerine geçen nakit yardım olduğu gibi aynı zamanda da yoksulluk sınırında belirlenmektedir (Petersen, 2014: 45).

Vatandaşlık geliri yoluyla bireylere verilecek para, düşük gelirli insanların yaşamlarının tamamen iyileşmesine yardımcı olamaz fakat verilen mütevazı miktar dikkate değer iyileşmelerin olmasını sağlayabilecektir. Örneğin; Kanada'nın bir bölgesi olan Manitoba'da, düşük gelirlere sahip olan hamile kadınlara verilen maddi yardımlar sayesinde annelerin gerekli ihtiyaçlarını karşılamış ve daha sağlıklı bebekler dünyaya getirmelerine yardımcı olmuştur. Bir başka verilebilecek örnek ise çalışan ama geniş aileye sahip olan insanların çocuklarını okutabilme imkânlarına sahip olamaması durumunda her birey için ayrı ayrı sağlanan vatandaşlık geliriyle eğitim ihtiyaçlarının karşılanması sonucunda okula gidemeyen çoğu çocuk okuluna geri kazandırılmıştır (Zon, 2016: 7-12). Bu durum gelir eşitsizliğinin nedenlerinden bir diğeri olan eğitim seviyesi faktöründen kaynaklı oluşacak eşitsizlik sorununu da ortadan kaldıracaktır.

Teknolojinin gelişiminin gün geçtikçe hızlanması, sermaye yoğun üretim teknolojilerinin robotlaşmayla beraber çalışan sayılarında azalmalar görülmesi ve vasıflı çalışanlara öncelik verilmesiyle herhangi bir yeterliliği olmayan çalışanları işsizlik riskiyle karşı karşıya bırakmış ya da ücretlerinde azalmalara neden olmuştur. Bu durum istihdam özelinde gelir eşitsizliğini ortaya çıkarmaktadır. Kitlesel tüketimin artması ve devamlı olarak toplumların zevk ve beklentilerindeki değişimlerin yaşanmasının beraberinde getirdiği fiyat artışları, dünya üzerinde geniş çapta etkili olan gelir eşitsizliği sorununu da şiddetlendirmiştir. Gelişmiş ülkelerin birçoğunun birçok alanda kazanç sağladığı bu durum gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler de ne yazık ki aynı düzeyde olmamakta ve gelir eşitsizliğini daha fazla derinleştirmektedir (Deaton, 2018: 252). Bu ülkelerin özellikle ilk çözüm politikası olarak vatandaşlık geliri uygulamasını hayata geçirmesi yaşanan olumsuz durumun etkilerini ortadan kaldıramasa bile minimum seviyeye düşürmesine yardımcı olacaktır.

2.3.3. İşsizlikle Mücadele

Vatandaşlık gelirinin hükümetler tarafından öncelikli başvurulacak nakdi yardım olmasının temel nedenlerinden biri hâlihazırda uygulanmakta olan sosyal güvenlik sisteminden daha ön planda olması, bütün bireylere adaletli bir şekilde dağıtılması, yoksulluğun ve işsizliğin etkilerini azaltmaya yardımcı olmasıdır (Fitzpatrick, 1999: 4). İşsizliği ortaya çıkaran başlıca nedenler arasında otomasyon, teknolojinin hızlı gelişimi, robotların hayatımızın birçok noktasında kullanılması, vasıflı çalışana olan talebin artması gibi durumlar yer almaktadır. Yaşanan gelişmeler doğrultusunda vatandaşlık geliri ihtiyacı doğması yapılan çalışmalarda da bu konuyu uygulanması gereken öncelikli görevlerden biri haline getirmiştir (Srnicek ve Williams, 2015: 85; Ford, 2016: 83).

Gelişen teknolojilerle beraber değişen çalışma şartlarına ve kullanılan makinelerle yapay zekâ ile nesnelerin internetinin yön vermesi, ilerleyen süreçte özellikle hizmet sektöründe işsizlik riskiyle karşı karşıya kalınmasına neden olmuştur. Otomasyonun hızlı gelişiminin beraberinde meydana getirdiği gelişmelerin, beyaz ve mavi yakalı çalışanların işlerini etkilemesi, düşük ücretli düzensiz ve çağrı üzerine işlerin artması ve 20. Yüzyılda ortaya çıkan yeni bir çalışma biçimi olan “Prekarya”¹³ çalışan sınıfının yaygınlaşmasının önemli sebebidir (Standing, 2014: 31; Standing, 2017: 70-74). Endüstri 4.0 ve Endüstri 5.0 şeklinde adlandırılan teknolojik varyasyonların meydana getirdiği büyük çaplı yeniliklerin olumlu yönleri olabileceği gibi işsizliği ortaya çıkarabilecek olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Özellikle herhangi bir vasıfa, eğitime ve yeteneğe sahip olmayan çalışanlar bu olumsuz gelişmelerden oldukça şiddetli bir şekilde nasibini almaktadır.

21. yüzyılda dünya çapında vuku bulmuş ve etkileri hala görülüyor olan Covid-19 küresel salgınının olumsuz bir çıktısı olan sağlıksal sorunların yanında aynı zamanda toplumsal ve ekonomik sorunların da yaşanmasıyla birlikte vatandaşlık geliri konusu bazı ülkelerde yeniden cazip bir hale gelmiştir. Yaşanan bu durumun küçük

¹³ 1980’li yılların başında Fransa’da kullanılmaya başlayan Prekarya kavramı, istihdam alanında kullanılan bir terimdir. Geçici çalışanlar ve mevsimlik işçiler bu kavramla tanımlanmış ancak küreselleşmenin ve işgücü piyasasındaki dağılımların etkileri arttıkça güvencesiz bir çalışan topluluğu ortaya çıkarmış ve örgütlü mücadele hakkından mahrum olanlar için uygun bir tanım olabileceği düşüncesi hâkim olmuştur (Standing, 2014: 31).

çaplı değil de küresel boyutta yaşanıp büyük kitleleri etkilemesi ekonomik sürece de derinden yansiyarak ciddi boyutta toplumsal sorunlara zemin hazırlamıştır (Schwab, 2016: 37-38). Vatandaşlık geliri özellikle bu süreçte en yaygın ve yoğun olarak yaşanan kitlesel yoksullukla işsizlik sorunlarına çözüm sunarak toplumsal sorunların engellenmesine ve ekonominin yeniden hareketlenmesine yardımcı olabilecektir.

2.3.4. Toplumsal Eşitliğin Sağlanması

Bir toplum içerisindeki adaletin ve eşitliğin sağlanması, refah ile huzurun daimi olarak sürdürülebilmesi açısından önemlidir. Ancak bu durum ne kadar ciddiye alınması gereken bir konu olsa da cinsiyete dayalı, ırkçılık temelli, etnik kökene dayalı, ekonomi ve statü farklılığından kaynaklı eşitsizlikler şekilsel açıdan değişiklik gösterse bile ne yazık ki çağlar öncesinden günümüze kadar görülmeye devam etmektedir. Özellikle toplumda yaşanan gelir ve servet eşitsizliği sadece toplumsal sorunları doğurmamakta, devamında ekonomik büyümeyi engelleyip alt sınıfta olan insanlar için oldukça hayati durumu teşkil etmektedir (Standing, 2017: 59-62). Yaşanan eşitsizlikleri ve devamında ortaya çıkan yoksulluğu azaltmak için devletler temel bir takım sosyal yardım uygulamalarına başvurmaktadır.

Ancak diğer sosyal yardımlara nazaran vatandaşlık geliri doğrultusunda yapılan gelir destekleri sistemin daha uzun ve verimli şekilde ilerleyişine yardımcı olacaktır. Bütün bireylere ödenen ve adil tutarda ek gelir elde etme fırsatı bu noktada bilhassa hiçbir kazancı olmayanlar için oldukça dikkate değerdir. Eşitsizliğe neden olan faktörler yalnızca ekonomik olarak ortaya çıkmamakta eğitim, güvenlik, bilgi ve finansal sermaye gibi konularda da görülebilmektedir. Maddi durumu iyi olan insanların eğitim ve güvenlik gibi konularda üst düzey bir kalitede hayatlarını idame ettirebilirken maddi açıdan yetersiz olan bir başka ifadeyle prekarya sınıfındaki insanların düşük ve belirsiz bir gelire sahip olması, zaman üzerindeki kontrollerinin olmayışı, yaşanan eşitsizlikleri belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu aradaki gözle görülür farkın ortadan kaldırılabilmesi için vatandaşlık geliri önemli bir alternatif sunmaktadır (Standing, 2014: 55-62).

Toplumsal eşitsizliğin diğer önemli ve gözle görülür şekilde yaşandığı sorunlarından biri ise cinsiyete dayalı işbölümüdür. Çoğu ülkede kadınlara toplumsal

açından ev kadını adı altında ücretsiz olarak ev ve bakım işlerinin dayatılması, kadınların birçok olumsuz problemle yüzleşmelerine neden olmaktadır. Bunlardan belirgin olarak karşımıza çıkan ilk problem ise hayatlarını idame etmeleri için ve güvenliklerini sağlayacak yeterli gelirlerden mahrum olmalarından kaynaklanmaktadır. Kadınların yaşadıkları bu durum onların hayatta kalabilmeleri için bir erkek partnerle yaşamalarını gerektirmekte ve hükmedilme riskinin yanı sıra olası eş kaybı sonucu çocukları ile hayatta kalma mücadelesi vermek zorunda kalmaları durumunda, oldukça zor koşullar altında yoksulluk yaşama riskini beraberinde getirecektir. Vatandaşlık geliri kadınların karşı karşıya kalacakları böylesi ciddi bir problem karşısında koruyabilmesi açısından ve toplumsal cinsiyet adaletini geliştirebilecek bir politika olması ile dikkate değer uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır (Parker, 1993: 33-47; Alstott, 2001: 78-79).

Vatandaşlık geliri kadınların temel ve finansal ihtiyaçlarını karşılayabilmelerine, ömür boyu gelir güvencesine sahip olmalarına, işle ev işini beraber götürüp çift vardiya bir iş yapmak zorunluluğunda kalmadan ekonomik güvenliklerini sağlamalarına ve kendi ayaklarının üzerinde özgürce bir hayat yaşamalarına imkân tanıyacaktır (Elgarte, 2008: 2-6).

2.3.5. Toplumsal Kimlik ve Aidiyet Geliştirme Mekanizması

Toplumsal kimlik ve aidiyet geliştirme mekanizmasında vatandaşlık gelirinin uygulanması, toplumdaki bireylerin bağlılığının ve aidiyetlerinin artırılması noktasında oldukça önemlidir. Bu doğrultuda ilk öncelikle belirtilen kavramların tanımına bakmak vatandaşlık gelirinin uygulanabilirliği açısından önemini belirgin bir şekilde ortaya koyacaktır. Toplumsal kimlik herhangi bir yere bağlı olarak o alandaki ortak tarihi periyotlara şahit olunması, toplumsal kamu etnisitesi içerisinde olan ortak yasal hak ve özgürlükleri benimseyip bulunduğu yerde belirli sınırlar çerçevesinde kendi iradesiyle hareket etme hakkına sahip olmak şeklinde tanımlanabilir (Smith, 1999: 31-32). Toplumsal kimliğin oluşmasının temelinde yatan esas kavram aslında ait olma duygusudur (Giddens, 2000: 252).

Aidiyet geliştirme mekanizması ise sosyal etkileşimler çerçevesinde şekillenerek bireylerin bağlı oldukları yerlerdeki sahip olmuş oldukları kimlik, benzer

inanç ve kültürler, kendilerini ait oldukları yere göre tanımlayıp o grubun bir üyesi gibi hissetmesi şeklinde tanımlanabilir (Rose, 1995: 88-90). Aslında bireylerin aidiyet duygusunu belirleyen ve şekillendiren birçok bağlayıcı unsur bulunmaktadır. Bunlar arasında bariz şekilde ortaya çıkan ise bireylerin kendilerini ait olarak hissedebilmelerinin sağlanması için uygulanan sosyal yardım uygulamalarıdır. Bir vatandaş olduğunu ve ülkeye, devlete ya da topluma ait olduğunu hissedebilmesi açısından vatandaşlık geliri bu kapsamda oldukça dikkat çekici olmaktadır. Temelinde yalnızca ikametgâh şartı olan vatandaşlık geliri uygulaması, bireylerin yaşadıkları yerin bir parçası olduğunu hissederek sağlanan resmi haklardan pay alma özgürlüğüne sahip olacakları düşüncesiyle aidiyet duygularını geliştirebileceği gibi aynı zamanda da yaşadıkları yere uyum sağlayıp düzenli hayat kurarak toplumsal kimliklerinin gelişmesine de katkı sağlayacaktır.

Ülke, devlet veya toplum fark etmeksizin içerisindeki barışın, refahın, huzurun ve adil bir sistemin sürdürülebilmesi için vatandaşların aidiyet duygularının hissettirilmesi gerekmektedir. Eğer bu doğrultuda aidiyet duygusu sağlanamazsa ayrımcılık kavramı baskın gelmeye başlar ve toplumun neredeyse bütün kesimini etkilediği için oldukça ciddi sorunlara zemin hazırlanmasına neden olur. Ayrımcılığın yoğun olarak yaşandığı kesim düşük gelire sahip alt sınıflar, yoksul veya yoksul olma riskiyle karşı karşıya kalan gruplar şeklinde olmaktadır. Böyle istenmeyen bir durumun önüne geçilebilmesi için oluşacak herhangi ayrımcılık ve eşitsizliğe karşı savunma olarak vatandaşlık geliri uygulamasına başvurulması sosyal ve demografik adaletin sağlanması açısından da önemli olacaktır (Standing, 2020: 88-91).

Bir ülkenin topraklarından çıkan doğal kaynaklardan elde edilen gelirlerin vatandaşlar arasında herhangi bir ayırım gözetmeden adil şekilde dağıtılması aidiyet duygusunu artırarak vatandaşlığın gelişmesinde de tesirli olacaktır. Bu doğrultuda sağlanan eşit hak paylaşımı ile birlikte özgür toplum anlayışı oluşturularak sosyal adalet ilkelerinin uygulanmasına zemin hazırlanmış olacaktır. Vatandaşlık geliri ile diğer sosyal yardımlar arasında benzerlikler ve farklılıklar da bulunmaktadır. Benzerlikler arasında karşılıksız olması, işsizlik, yoksulluk gibi toplumsal sorunların ortadan kaldırılmasının amaçlanması, insana yakışır hayat şartlarının oluşmasına imkân tanınması şeklinde olmaktadır. Farklılıkları arasında ise diğer sosyal yardımların uygulanmasındaki öncelik sırasının farklı olması yer almaktadır. Belirli özelliklere

sahip olan bireyler sosyal yardımın uygulanması için öncelikli şartı oluştururken vatandaşlık gelirinde bu durum söz konusu olmamaktadır. Bireylerin vatandaşlık geliri elde edebilmeleri için ikamet etmeleri dışında herhangi bir ayırım gözetilmemektedir. Bu noktada oluşan farklılıklar muhtaçlık durumu şeklinde ortaya çıkmaktadır.

2.4. VATANDAŞLIK GELİRİ UYGULAMASINDA ÖRNEK ÜLKELER

Günümüze kadar ki süreç itibariyle birçok ülke ve eyalette vatandaşlık gelirine rastlanılmakta bu ülke ve eyaletler arasında da Kanada, Finlandiya, Alaska, Fransa, İspanya, Almanya ve Danimarka ilk sırada yer almaktadır. Çalışma kapsamında belirtilen ülke ve eyaletlerin vatandaşlık gelirine ne zaman, ne şekilde ihtiyaç duyduklarından ve elde edilen çıktıların nasıl olduğundan bahsedilecektir.

2.4.1. KANADA ÖRNEĞİ

Kanada vatandaşlık geliri uygulamasını 1974'ten 1979 yılına kadar ki süreç içerisinde "Mincome" adı altında Manitoba eyaletinde gerçekleştirmiştir. Bu tarihler arasında Kanada'da yoksulluk oranlarında ciddi düzeyde azalmalar olduğu görülmüştür (Osberg, 2001: 170). Ancak 1979 yılının sonlarında Kanada'da ortaya çıkan petrol krizi ve devamlı olarak artan faiz oranları sadece vatandaşlık gelirinde değil diğer maddi yardımların yapılmasında da sorunlar yaşanmasına neden olmuştur (Frankman, 2012: 251).

2016 yılında Kanada'da eyaletler kapsamında vatandaşlık geliri uygulamaları için resmi adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu adımlardan biri ise Ontario eyaletinin vatandaşlık geliri için pilot uygulama şeklinde başlaması olmuştur. Ontario eyaletinin bu uygulamaya başlamasının temel nedeni vatandaşlarının sağlık, barınma ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi için ek bir gelirin sağlanarak üç yıllık bir süre içerisinde gelişmelerin ne doğrultuda seyrettiğinin gözlenmesi olmaktadır. Üç yıllık periyot süresince yapılacak yardımlar kapsamında rapor tasarıları oluşturulmuştur. Raporlardan ilki istihdam ve engelli yardım programları çerçevesinde yapılacak olan ve sosyal yardımların yerine kullanılacak vatandaşlık geliri, ikincisi negatif gelir vergisi şeklinde verilecek maddi yardımlar ve bir diğeri ise 18-65 yaş grubundaki

vatandaşlara ödenecek olan evrensel temel gelir uygulamasıdır (Standing, 2020: 254-255).

Ontario’da 2018 yılında yapılan yeni seçimlerin beraberinde vatandaşlık geliri uygulaması da yeni karar çıkartılarak iptal edilmiştir. Ancak vatandaşlar bu karardan memnun kalmamış ve vatandaşlık gelirinin uygulanmaya devam etmesini istemişlerdir. Yaşadıkları maddi sorunların büyük çoğunluğunu ortadan kaldırdığına yönelik olumlu geri dönüşler alınması sonucu bu karar tekrar değerlendirmeye alınmıştır. 2020 yılında vatandaşların üzerindeki olumlu etkileri tekrar gözden geçirilmiş fiziksel ve psikolojik sorunlarda iyileşmeler, gıda ve barınma ihtiyaçlarının karşılanması, maddi olanakların eskiye nazaran oldukça iyi bir hal alması gibi çıktılar göz ardı edilememiştir (Ferdosi vd. 2020: 62-63).

Ontario’da yaklaşık 4000 kişi üzerinde uygulanmış olan vatandaşlık geliri pilot uygulaması tamamen iptal edilmesine kadar geçen sürede 17 ay ödemeler yapılmıştır. Kanada’nın bu denemeden elde etmiş olduğu sonuçlar oldukça umut verici olmuştur. Yoksulluğu gözle görülür şekilde azaltarak uygulanabilir sosyal güvenlik ağı sağlaması ile birlikte diğer ülkeleri çekmesine neden olmuştur (Simpson, 2021: 189-192).

2.4.2. FİNLANDİYA ÖRNEĞİ

Finlandiya’da 1970’li yıllarda vatandaşlık geliri fikri ortaya atılmış ve 1980 ile 1990 yılları arasında hızlı şekilde yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu fikri ilk ortaya atanlar arasında akademisyenler, politikacılar ve bireysel aktivistler yer almıştır. 1990’lı yılların ortaları ise siyasi partilerin gündeminde görülmüştür (Andersson, 2000: 227-233; Ikkala, 2008: 3). 1990 yılında Finlandiya’da devamlı bir şekilde artan uzun süreli işsizlik oranları ile yaşanan nüfus beraberinde depresyonlu bir sürece neden olmuştur (Kiander ve Vartia, 2011: 53-69). Bu dönemde uygulanmış olan aktivasyon politikaları da yaşanan sorunu ortadan kaldırabilmesi noktasında yetersiz kalmıştır. Finlandiya yeni çözüm arayışları için uygulamalar başlatarak yeni reformlar yapmış ve vatandaşlık geliri deneyini hayata geçirmiştir.

Finlandiya’da başlatılmış olan vatandaşlık geliri uygulaması ile sosyal güvenlik yardımlarının düşük gelirliilere entegre edilerek bu doğrultuda insanların

yoksulluktan kurtulmaları için bir kapı aralayacağı ve aynı zamanda da çalışmaya yönelik teşvik mekanizması olacağı şeklinde düşünce hakim olmuştur (Perkiö, 2012: 7-11). 2015 yılında vatandaşlık geliri deneyi, herhangi bir iş deneyimi olmayan genç işsizler ile uzun süreli işsiz olan insanların iş bulmaya teşvik edilmesi için önerildi. Ocak 2017 yılında Finlandiya’da vatandaşlık geliri deneyi yürütölme kararı verildi. Vatandaşlık geliri deneyinin hayata geçirilmesi ve geliştirilmesinden Finlandiya Sosyal Sigorta Kurumu (KELA) görevlendirilmiş ve yasa çıkartılarak uygulamaya geçilmiştir. Vatandaşlık geliri deneyinde asıl hedef alınan grup ise genç işsizler ve uzun süreli işsizler olmuştur. Yapılan yardımda sadece maddi bir gelir desteği sağlanmamış, beraberinde barınma ve sosyal yardım gibi haklarda verilmiştir. Deney grubunun yaş aralığı ise 25-58 olarak belirlenmiş ve 2000 kişi bu grup içerisinde yer almıştır. Deneye katılım zorunluluğu verilmiş ve alıcılara 560 Avro ödenmiştir (Kangas, 2006: 210-211).

Ödenen bu tutar aynı zamanda uygulanmakta olan işsizlik ödeneğinin yerini de almış ancak vatandaşlar herhangi bir iş bulup çalışmaya devam etseler de ödenmeye devam etmiştir. Vatandaşlık geliri ödenmesi için herhangi bir şart koşulmamasının yanında vatandaşların istihdama dâhil olmak istememeleri durumunda da yardımlarını kaybetme gibi bir gerekçe sunulmamıştır. Bunun yanında adaylar vatandaşlık gelirine hak kazanmak için istihdam bürolarına gelirlerini bildirmek zorunda bırakılmamış ve gelir vergilerinde bir değişiklik yapılmamıştır. Bu durum ise Finlandiya’nın vatandaşlık geliri deneyinde ciddi düzeyde artış sağladığı anlamına gelmektedir. Finlandiya’da, 2017 yılında kesin olarak adımları atılan vatandaşlık geliri deneyinin değerlendirmeleri, 2019 yılının Mayıs ayında son bulduğu resmi olarak ilan edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, vatandaşlık gelirinin istihdam üzerinde küçük çaplı da olsa olumlu etkilerinin olduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda vatandaşlık geliri alan adayların kendilerini zihinsel ve ekonomik refah kapsamında diğer işsizlere nazaran daha fazla güvende ve iyi olarak hissettikleri açıklanmıştır. Vatandaşlık gelirinden yararlananlar da sağlık ve stres ile ilgili ciddi oranda daha az sorunlar yaşandığı da görülmüştür (Hiilamo, 2022: 177-188).

2.4.3. ALASKA ÖRNEĞİ

Alaska yüzölçümü bakımından ABD'nin en büyük eyaletlerinden biriyken nüfus olarak en küçük eyaletlerinden biridir. Yüzölçümünün büyük olmasına çoğu doğal kaynağı barındırması da eklenince eyaletin oldukça değerli hale gelmesine neden olmuştur. Doğal kaynaklar içerisindeki en değerli kaynaklardan biri olan petrole sahip olması, Alaska eyaletinin stratejik olarak önemli konumda yer almasına ve eyalet ekonomisinin ve gelirinin temel kısımlarından biri haline gelmesine sebep olmuştur (Goldsmith, 2010: 1-2). Alaska sahip olduğu doğal zenginliği kendi toplumundaki insanlara ve gelecek nesillere yaşayabilecekleri güzel bir düzen bırakabilmek için kullanmaya karar vermiş ve bu doğrultuda çalışmalarda bulunmuştur. Bu çalışmalardan biri olan vatandaşlık geliri uygulaması adı altında faaliyete geçirilen Alaska Daimi Temettü Fonu, ABD'de uygulanmaya konulan ilk sosyal yardım uygulaması olmuştur (Zelleke, 2012: 142).

1976 yılında kurulan Alaska Daimi Temettü Fonu ile birlikte tüm maden kiralari, telif ücretleri, telif satış gelirleri, federal maden gelir paylaşımı ödenekleri ve ikramiyelerin dörtte bir oranını içerecek şekilde bütün vatandaşlara bir kaynak olarak sağlanacağı kararı verilmiştir. 1982 yılından günümüze kadar ki süreç içerisinde de Alaska'da ikamet eden bütün vatandaşlara fondan elde edilen gelirden ödemeler yapılmaya devam edilmiştir. Bu periyotta yapılan ödemeler sayesinde olumlu birçok gelişmeler de yaşanmıştır. Toplumun güven duygusu artmış, eğitime katılan çocuk sayılarında artışlar olmuş, uyuşturucu ve bağımlı sayıları azalmış ve suç oranlarında azalmalar olduğu görülmüştür (Simpson, 2021: 124-125).

Alaska'nın ödemiş olduğu yatırım miktarı ise yıllık elde edilen gelirlerle ilişkili olsa da 3331\$ ile 2072\$ arasında farklılaşmaktadır. Bu gelirden pay almak için herhangi bir koşul belirtilmemiştir. Alaska'da ikamet eden her vatandaşa bu gelir ödenmiştir. Fon ödemesinin 2011 ile 2015 yılları arasında kırsal kesimdeki yoksulluğu %22 oranında azaltmış olduğu gözlemlenmiştir. 2000 yılından itibaren genel göstergelere bakıldığında ise %46 oranı gibi ciddi bir azalma olduğu tespit edilmiştir (Berman ve Reamey, 2016: 21).

Alaska’da vatandaşlara nakit gelir sağlanması fikri ilk başlarda yalnızca iktisatçılar arasında konuşulan bir konu olarak kalmıştır. Çünkü doğal zenginliklerden elde edilen bu paranın gereksiz yere harcanacağı ve çalışan insanları tembelliğe sürükleyebileceği fikri oldukça hâkimdi. Ancak zamanla taraflar Alaska’nın tüm vatandaşlarına bu gelirin iyi geleceğini ve paralarını nasıl harcamak istediklerini kendilerinin belirleyebilecekleri düşüncesini savunmaya başlamışlardır. Uygulanmaya başladığı günden günümüze kadar elde edilen olumlu çıktılar ile birlikte bu düşüncelerinin doğru yönde olduğunu göstermiştir (Petersen, 2014: 40-41).

2.4.4. FRANSA ÖRNEĞİ

Avrupa’nın birçok ülkesinde olduğu gibi Fransa’da da vatandaşlık geliri veya benzer sosyal yardım programlarını hayata geçirilebilmesi için reformlar yapılmıştır. Yüzölçümü olarak Avrupa’da dikkate değer bir konumda olan Fransa aynı zamanda ekonomik anlamda da oldukça önemli yapıya sahiptir. Fransa ekonomisinin iyi olmasını bir fırsat olarak değerlendirerek vatandaşlarına yönelik birçok maddi gelir desteği sağlayan uygulamaya başvurmuştur. Bu uygulamalar içerisinde ilk dikkat çeken uygulama ise vatandaşlık geliridir. Vatandaşlık geliri kapsamında ilk uygulamasını 1 Aralık 1989 yılında “Revenue Minimum D’insertion (Asgari Gelir Desteği)” adıyla yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadele etmek için aktif hale getirmiştir. Fransa asgari gelir sosyal yardım programı, ABD’deki EITC¹⁴ tarzına benzetilerek oluşturulmuştur. Buradaki temel amaç ise belirli seviyedeki gelirin altında olan vatandaşlara geri ödemeli bir kredi uygulamak, evli ve çocuk sahibi olan ailelere daha fazla fayda sağlamaktır (Simpson, 2021: 144).

Fransa’da vatandaşlık gelirinin getirilmesine yönelik yapılan tartışmalar, 2016 yılında Cumhurbaşkanı adayları olan Benoît Hamon ve Fransız iktisatçı Thomas Piketty önerileri üzerine yeniden başlamıştır. Bu dönemde dijitalleşmenin ve artan teknoloji kullanımlarının yaygınlaşması sonucunda işgücü piyasasında gözle görülür değişimler

¹⁴ EITC (Earned Income Tax Credit); kazanılmış gelir vergisi kredisi şeklinde çevrilen bu ABD uygulaması, düşük ve orta gelirli çalışan insanlar için oluşturulmuş bir federal vergi kredisi olmaktadır. EITC’ye hak kazanan ailelere, nakit ödeme yapılan aynı zamanda iade edilebilir bir vergi kredisidir. 1975 yılında başlatılmış ve çalışan yoksullar için sosyal güvenlik vergileri arasında bir terazi görevi görmektedir. Kullanılmasındaki amaçlardan biri ise yoksulları çalışmaya teşvik etmektir. Yoksullar için birincil gelir kaynağı olan bu uygulama yoksulluğu azaltmaya yönelik olduğu için ABD’de oldukça dikkat çeken bir uygulama haline gelmiştir (Averett ve Wang, 2015: 7).

özellikle iş güvencesizliği ve işsizliklerdeki artışlar vatandaşlık gelirinin uygulanması için bir neden olarak görülmüştür (Stiglitz, 2017: 625-638).

Fransa’da yaşayan bütün vatandaşlara aynı miktarda asgari gelir sağlamak ve hiçbir koşul belirtilmeden ekonomik kaynakların adaletli bir şekilde dağıtılmasına katkıda bulunmak, işsizliği ve yoksulluğu azaltması noktasında oldukça önemlidir. Vatandaşlık geliri uygulaması ile sadece gelir eşitsizliği ve yoksulluğu büyük çapta azaltmayı değil aynı zamanda makroekonomik boyutta orta gelirli bireyler için de olumlu bir yansıması olması beklenmektedir (Magnani ve Piccoli, 2019: 2-6).

Vatandaşlık gelirinin uygulanmasına yönelik yapılan tartışmalar iki gruba ayrılmaktadır. Bu tartışmalardan ilki herkes için vatandaşlık geliri ve diğeri ise genç yetişkinler için vatandaşlık geliri şeklindedir. Herkes için temel gelirde, yaşa göre değişkenlik gösteren vatandaşlık geliri uygulaması önerilmektedir. Genç yetişkinler için vatandaşlık gelirinde ise yalnızca 20-24 yaş arasındaki genç yetişkinlere ödenmesi gerektiği fikri öne sürülmektedir. Vatandaşlık geliri uygulanırken kişisel gelir vergisi muafiyetinde de herhangi bir değişiklik yapılmamakta ve vergiye tabi tutulmamaktadır (Richiardi, 2022: 2-4).

2.4.5. İSPANYA ÖRNEĞİ

İspanya 2019 yılında dünyanın en büyük ekonomisine sahip olanlar sıralamasında on üçüncü ülke olmuştur. Ekonomik durumunun iyi olması birçok maddi destek uygulamalarına başvurulmasına da zemin hazırlamıştır. Bu uygulamalardan birini Asgari Yaşam Geliri (The Minimum Living Income) uygulaması oluşturmaktadır. Asgari yaşam geliri İspanya’da 17 özerk bölgeye uygulanmıştır. Aynı zamanda da İspanya’da uygulanacak ülke çapındaki ilk vatandaşlık geliri projesidir. İspanya’nın oldukça gelişmiş ekonomik yapıya sahip olması ne yazık ki yoksulluk ve işsizlik oranlarının yüksek olmasına engel olamamıştır (Bonny ve Bosco, 2002: 107).

Asgari yaşam geliri gelir eşitliğine yardımcı olan herhangi bir ek desteklerle sınırlandırılmamış nakit yardım projesidir. Bu proje ile birlikte İspanya’daki en düşük gelire sahip olan 850.000 haneye ayda minimum 500\$ maddi gelir sağlanması hedeflenmiştir. Vatandaşlık geliri ile farklılaşan noktası ise bu gelirin bireysel olarak

bütün vatandaşlara değil hane bazlı şeklinde, gelir seviyesi en düşük olan vatandaşlara ödenmesi olmaktadır. Bu gelirin miktarı ise her bir yetişkin için her ay 462£ ile 1050£ arasında değişmektedir. Miktardaki değişkenliğin nedeni ise hanehalkı birleşimine bağlı olarak farklılaşmaktadır. Gelire hak kazanmak için bazı yasal koşullar da belirtilmiştir. Belirtilen koşullar ise en az bir yıl İspanya’da ikamet ediyor olmak, başka bir gelir desteğine sahip olmamak ve düşük asgari gelire sahip olmak şeklindedir. Herhangi bir yerden miras kalması durumunda miras tutarının asgari yaşam gelirinin üç katını geçmiyor olması ve son olarak da 23-65 yaş aralığında bulunması olarak belirtilmektedir (Hernandez vd. 2022: 453-456).

İspanya’nın Barselona kentinde de vatandaşlık geliri uygulamasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. 2008 yılındaki mali krizin beraberinde getirmiş olduğu sosyal, ekonomik ve politik konulardaki olumsuz gelişmeler on yılı aşkın sürede etkilerini sürdürmeye devam etmiştir. Özellikle işsizlik, eşitsizlik, yoksulluk ve yerinden edilme oranlarındaki artış yaşanması Barselona’da olağanüstü reformlar ve yoksullukla mücadele çalışmaları yapmalarına yönelik yol çizmiştir. Uygulamış oldukları iyileştirici politikalardan birini Ekim 2017’de aktif olarak uygulanan B-INCOME adlı program oluşturmaktadır. Programın temel amacı, yoksullukla mücadele politikalarının uygulanabilirliğini ölçmektir. Uygulama düşük gelirli bireyler ve haneleri hedef almıştır. B-INCOME programı ile ortalama yaşam standartlarını yükseltmek, vatandaşların maddi ve manevi refaha kavuşmalarının sağlanması ve kendilerini maddi açıdan güvende hissetmeleri amaçlanmıştır (Nelasco ve Nigam, 2021: 127-132).

2.4.6. ALMANYA ÖRNEĞİ

Sosyal refah devleti olan Almanya, Avrupa bölgesindeki en zengin ülkeler arasında ilk sırada yer almaktadır. Almanya’da da ekonominin iyi olması birçok açıdan fırsata çevrilmiş, sosyal güvenlik sistemi ve maddi gelir destekleri açısından uygulamalar yapılmıştır. Bu uygulamalardan biri olan vatandaşlık geliri 1980 yılında Almanya’da da tartışma konularından biri olmuştur. 2005 yılında ise vatandaşlık geliri konusu artık bir tartışmanın da ötesine geçerek uygulama adımları atılmaya başlanılmıştır. Vatandaşlık gelirinin tartışılmasına zemin hazırlayan fikirlerden biri

istihdamda yaşanan krizler olmuştur. İşsizliğin ve çalışan yoksulluğunun sürekli olarak artışı bu konunun önemini gün geçtikçe daha fazla gözler önüne sermeye başlamıştır (Perkiö, 2013: 6-7).

Almanya’da 1980 yılında vatandaşlık geliri ile ilgili tartışmalar yapılmış ve aynı zamanda bu konu hakkında birçok alanda yayınlanmıştır. Yapılan yayınlarda belirtilen fikirler arasına vatandaşlara sağlanan ücretli istihdam merkezli sosyal güvenlik sistemlerinin herkes için bir geçim kaynağı sağlayamayacağı fikri yer almaktadır. Yapılan tartışmalar genellikle politikacılar, akademisyenler, aktivistler ve sendikalar tarafından yapılmaktaydı. Bu tartışmalar arasında istihdam, sosyal yardımlar ve düşük gelirli kişiler için maddi bir asgari gelir garantisi gibi konular da yer almaktaydı. Hükümet tarafından vatandaşlara sağlanan yardımların yalnızca çalışanlara değil aynı zamanda düşük gelirli kişilere de sağlanması gerektiğini ve geçim kaynaklarının güvence altına alınması gerektiği düşüncesi hâkimdi. 2000 yılında araştırmacı Andre Gorz’un “Work Between Misery and Utopia” adlı kitabında vatandaşlık gelirinin gerekliliğine karşılık yapmış olduğu değerlendirme sonucu vatandaşlık geliri siyasi çerçevede de tartışılan bir konu haline gelmiştir (Liebermann, 2012: 83-90).

Almanya’da 9 Temmuz 2004 yılında kurulan Alman Vatandaşlık Gelir Ağı ilk yıllarında 50’den fazla kurucu üyeye sahipti. 2009 yılında ise sayı 2.551 bireysel üyeye ve 74 üye kuruluşa yükselmiştir. Bu kapsamda belirtilen temel gerekçe ise bütün vatandaşların bireysel olarak sahip olabilecekleri maddi geçim kaynağı olması, herhangi teste ve koşula tabi tutulmamaları ve karşılıksız olmasıdır. Vatandaşlık gelirinin uygulanmasındaki asıl amaç ise yoksulluğun ve sosyal ihtiyaçların ortadan kaldırılması, bireysel özgürlüklerin artırılması, bütün bireylerin gelişme fırsatlarının artırılmasıyla beraberinde sosyal ve kültürel gelişmelerde de daimi olarak olumlu gelişmelerin yaşanması şeklindedir (Blaschke, 2010: 1-5).

2.4.7. DANİMARKA ÖRNEĞİ

Danimarka ekonomik açıdan gelişmiş olan refah devletleri arasında yer almaktadır. Danimarka’da sürekli olarak uygulanan sosyal yardım ve sosyal hizmet uygulamaları, ücretsiz ve karşılıksız bir şekilde vatandaşlarına sağlanmaktadır.

Vatandaşlara sağlanan olanaklar ile yoksulluk, işsizlik, sosyal dışlanma gibi toplumsal sorunların azaltılması amaçlanmaktadır (Crepaldi vd., 2007: 28). Ancak yaşanan toplumsal sorunların istenilen düzeyde azaltılamaması sonucunda vatandaşlık gelirinin uygulanabilirliği fikri ortaya atılarak yoğun bir tartışma konusu haline gelmiştir. Vatandaşlık geliriyle Danimarka'nın sosyal yapısının ve refah politikalarının geliştirebilmesi noktasında da birçok tartışma ortaya atılmıştır. 1970 yılından itibaren yaşanan gelişmeler birçok araştırmacının çalışmalarında da yer almıştır. 1980 yılında ise vatandaşlık geliri tartışmaları siyaset çerçevesinde konuşulan bir konu haline gelmiştir. 1992 ile 1994 yılları arasında ise Danimarka'da vatandaşlık geliri refah devletinin sürdürülebilirliği için işgücü piyasası ve sosyal politika kapsamında değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirme de vatandaşlık gelirinin işgücüne katılımı artırabileceğini ve bu doğrultudaki teşviklerin geliştirebileceğini ancak böyle bir planın uygulanmasında belli başlı zorlukların da olabileceği sonucuna varılmıştır (Christensen and Loftager, 2000: 8-10).

2016 yılında vatandaşlık geliri konusunda Danimarka'da büyük adımlar atılmıştır. Bu dönemde vatandaşlık gelirinin uygulanmasının en büyük destekçisi sendikalaradır. Vatandaşlık gelirinin Danimarka'nın refah modeliyle paralel amaçları barındırması, işsizlik yardımlarının artırılması, sosyal yardım sistemindeki sorunların azalmasına yardımcı olması ile evrensel olması gibi temel özellikleri, sendikaların desteklemesinde ki belirleyici nedenler olmuştur (Christensen, 2021: 76). Görüldüğü üzere vatandaşlık geliri Danimarka'da birçok alanda tartışma konusu olmuş ancak pilot uygulama olarak hayata geçirilmesi noktasında yeterli aşamalara gelinebilmiştir. Sosyal, siyasi ve ekonomi gibi birçok alanda refah uygulamalarına paralel olarak gelişmelerin meydana geleceği düşüncesi ve yaşanan toplumsal sorunların azaltılması düşüncesi değerlendirilmiş ancak uygulama aşamasında yetersiz olacağı fikri hâkimdir.

2.5. VATANDAŞLIK GELİRİNİN UYGULANABİLİRLİĞİ İLE İLGİLİ ELEŞTİRİLER

Vatandaşlık gelirinin uygulanabilirliği açısından söz konusu uygulamanın ortaya çıktığı andan günümüze kadar yararlı mı olacağı yoksa zararlı mı olacağı noktasında

birçok eleştirisi yapılmıştır. Vatandaşlık geliri üzerine yapılan eleştirilerin genel boyutta değerlendirebilmesi için olumlu eleştiri ve olumsuz eleştiri kapsamında ifade etmek, ortaya konulan fikirlerin belirgin bir şekilde görülebilmesi açısından önemlidir. Vatandaşlık gelirinin yararlı mı yoksa zararlı mı olacağı doğrultusundaki genel eleştirilere bakıldığında;

Van Parijs'e göre vatandaşlık geliri yüksek işsizlik oranlarına, yoksulluğa, gelir eşitsizliği gibi sorunlara karşı en iyi çözüm yoludur. Ülkedeki bütün vatandaşlara kalıcı bir ekonomik güvenlik sağlar ve bu sayede hane içerisindeki dağılımı da koruma altına almış olur. Vatandaşlık geliri bir haktır ve bu hak herkes için geçerli olduğundan miktarı da herkes için aynı düzeyde ödenmelidir. Vatandaşlık geliri cinsiyetler arasındaki eşitliğin sağlanması noktasında da önemli olmasıyla birlikte ekonomik büyümenin gelişimine katkısı ile sürdürülebilir bir toplum yapısının oluşmasına da yardımcı olmaktadır (Van Parijs, 1995: 45; Van Parijs, 2004: 7-39).

Francese ve Prady'e göre, vatandaşlık gelirinin yoksulluk ve eşitsizlikle mücadele etmekle, gelir destek programlarının uygulanma alanlarını büyütme için önemli bir rolünün olduğunu ifade etmektedirler. Aynı zamanda vatandaşlık gelirinin hâlihazırda uygulanmakta olan sosyal koruma sisteminin mevcut sınırlamalarının ve kısıtlamalarının değiştirilip uygun hale getirilmesine yardımcı olabileceği belirtilmektedir. Olumlu yönde olduğu gibi aynı zamanda olumsuz yönde de değerlendirmeleri bulunmaktadır. Bu değerlendirmeler vatandaşlık gelirinin devlete finansal olarak büyük bir mali harcama gerektirmesi, çalışma teşvikleri üzerindeki olumsuz yansımaları neden olabileceği şeklindedir (Francese ve Prady, 2018: 4-10).

Raventos ve Wark'a göre, vatandaşlık geliri yalnızca yoksulluğa karşı bir çözüm değildir. Aynı zamanda ekonomik gelişimi artıracak, maddi varlıkları teminat altına alacak ve bu sayede toplumdaki herkese kadın-erkek, yaşlı-genç fark etmeksizin özgürlük sağlayarak ekonomi politikasının önemli parçası haline geleceğini açıklamışlardır. Vatandaşlık gelirinin toplumdaki bütün bireylere aynı faydayı sağlamayacağı ancak nüfusun yoksul kesiminin hayat şartlarının düzeltilmesinin meydana geleceğini belirtmişlerdir. Vatandaşlık gelirinin bir diğer önemli yararı ise insanların temel haklarından biri olan maddi varoluşu sağlama alacak ve emeklerinin sömürüldüğü ve bir meta oldukları iş piyasasının kötü şartlarından kurtulmalarına yardımcı olacağını ifade etmişlerdir. Vatandaşlık gelirinin insanlara sadece onurlu bir

yaşam hakkını değil, beraberinde hayatlarını değiştirmelerine ve olumsuz koşullara karşı kendilerini korumalarına da imkân tanıyacağını açıklamışlardır. Günümüzde vatandaşlık gelirinun uygulanmasının önündeki en büyük sorunun siyasi olduğunu, bu gelirin zenginleri kayırmayacağını aksine yoksul kesimdeki insanların daha fazla kötüye giden hayat şartlarına göz yumulmasına karşı duruş ve çözüm olarak vatandaşlık gelirinun uygulanmaya geçilmesi gerektiğini savunmuşlardır (Raventos ve Wark, 2015: 1-6).

Vobruba'ya göre, vatandaşlık gelirinun toplumdaki bütün bireylere eşit şekilde ödenmesi mevcut problemleri çözmek yerine yalnızca gizleyecektir. Vatandaşlık gelirinun herkese verilmesi yerine belirli bir yaş sınırlandırılması getirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu uygulamadan dolayı çalışmaya yönelik teşviklerin ve işgücü piyasasındaki emek arzının azalacağını diğer araştırmacılara nazaran farklı bir bakış açısıyla değerlendirmektedir. Emek arzında yaşanan azalmaların bazı iş alanları için arzu edilir olduğunu aslında uzaktan ve esnek çalışmadan dolayı bu durumun kabul edilebilir olduğunu açıklamaktadır. Vobruba, vatandaşlık geliri sayesinde emek arzında ki azalan oran küçük çaplı olurken düşük gelir seviyesindeki kesimde ise gözle görülür oranda düşüşe neden olacağını belirtmiştir. Aynı zamanda vatandaşlık geliri ek olarak oluşturulacak işgücü arzına neden olmasının da mümkün olamayacağını ifade etmektedir. Vatandaşlık geliri sayesinde düşük ücret veren işverenler ile çalışanlar arasında ücret konusunda uzlaşmaların olacağını da vurgulamıştır (Vobruba, 2020: 123-126).

Maskivker'e göre, vatandaşlık gelirinun düşük düzeyde olan kaynakların toplumda adil olmayacak şekilde dağıtılması ve özellikle dezavantajlı grupta yer alan bireylerin çalışmadan özgürleşmelerinin finanse edilmesinin adaletsiz olacağını düşünmektedir. Bütün bireylerin hayatta kalmak için çalışma zorunluluğunun olduğunu ancak kısıtlama konusunda aynı olmadığını veya bazı insanların iş bulma ihtiyacının diğer insanlara nazaran daha kolaylaştırıcı ve uygun şartlarda doğup büyümelerinin bu durumu farklılaştırdığını açıklamaktadır. Bu noktada toplumdaki ekonomik şartların, neden olduğu sınırlandırmaları azaltmak için sağlanan kaynakların yaşanan farklı durumlara duyarlı olarak tedarik edilmesinin gerekli olduğunu belirtmektedir (Maskivker, 2018: 1-7).

Petersen vatandaşlık geliri üzerinde hem olumlu hem de olumsuz eleştiriler yapmıştır. Yapmış olduğu olumlu eleştirisine bakıldığında, vatandaşlık geliri kapsamında ödenecek nakit yardımın yoksulluk sınırında veya üzerinde belirlenmesi durumunda artan işsizlik sorununa paralel olarak yoksulluk oranlarının da artmasına engel olacak etkili çözüm yöntemi olacağı şeklindedir. Ancak ödenecek miktar yoksulluk sınırının altında belirlenirse bu durumda yoksulluğa tam olarak bir çözüm sağlaması beklenemez fakat yoksulluk içerisinde yaşayan kişi sayısında küçük boyutta da olsa olumlu yönde değişim yaşanabileceğini ifade etmektedir. Vatandaşlık gelirinin birçok noktada faydasının olacağını ancak zengin ve durumu iyi olan hanelerdeki üyelere de bu gelirin ödenmesinin adaletsiz olacağını belirtmektedir. Olumsuz eleştirisi ise vatandaşlık gelirinin yoksulları hedeflemediği için güvenilir olmadığını ve artan eşitsizlikler sorununa da yeterince çözüm sunamayacağını açıklamaktadır. Aynı zamanda vatandaşlık gelirinin çalışma teşvikleri üzerinde olumsuz yansımalarının olacağını ancak bu durumun daha çok vatandaşlık gelirinin yaşanabilir miktarda tedarik edilmesi sonucu görülebileceği belirtmektedir. Vatandaşlık gelirinin yaşanılabilir miktarda olması eğitim almak istemeyen genç sayılarında da artışlara neden olacak ve böyle bir duruma sebep olmaması için alt gelir konusunda daha ciddi araştırmalar yapılarak gelirlerin de bu doğrultuda belirlenmesi gerektiğini ifade etmektedir (Petersen, 2014: 19-21).

Yukarıda da belirtildiği üzere vatandaşlık geliri uygulamasına yönelik olumlu ve olumsuz birçok eleştiri bulunmaktadır. Devletler için büyük önem arz eden ve toplumsal açıdan faydaya sahip olan vatandaşlık geliri uygulaması özellikle tedarik edilecek finansal kaynakların boyutu noktasında yoğun eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Bu noktada yapılan eleştiriler ve belirtilen diğer eleştirilerin de ortadan kaldırılması ve vatandaşlık gelirinin uygulanması durumunda ortaya çıkan problemlerin giderilmesi için bazı düzenlemeler yapılabilir. Örneğin; yapılacak düzenlemelerden biri de toplumdaki vatandaşlara doğrudan belli bir tutarda ödeme yapılmasından ziyade birtakım kriterler belirlenerek özellikle yoksul kesimin hedef alındığı bir strateji uygulanması şeklinde olabilir.

2.6. VATANDAŞLIK GELİRİNİN EŞİTLİK VE ADALET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Vatandaşlık geliri vatandaşlık duygusunu canlı tutarak mevcut toplumsal karışıklıklara karşı koymaya yardımcı olmaktadır. Bir toplumdaki bütün bireylerin güvenli ve onurlu hayat yaşamayı hak ettiği düşüncesi etrafında şekillenen vatandaşlık geliri, vatandaşlık hakları çerçevesinde oluşturulmuş maddi gelir ile birlikte ekonomik güvenlik sağlamasından ve masaya bir ekmek koyabilmesinden çok daha fazlası olduğu açıkça görülmektedir (Pasma ve Regehr, 2019: 2-6). Adil toplum düzeninin temellerinin atılmaya başlaması ile birlikte aslında eşitliğin de tohumları ekilmiş olur. Adil bir toplum düzeninin oluşması ve eşitliğin sağlanmasında ise adalet ve özgürlüğün ilişkisi temel kriteri oluşturmaktadır. Bu noktada ise vatandaşlık gelirinin uygulanması doğrultusunda eşitlik ve adalet üzerindeki yansımalarının görülmesi de genel kapsamlı bir pencereden bakılıp değerlendirilebilmesi açısından oldukça önemlidir.

Vatandaşlık geliri toplumun refahını sağlayarak sosyal ve ortak çerçevede uygulanan sosyal adalet aracıdır. Özgürlüğün ve ekonomik güvenliğin sağlanması noktasında bir hak olarak vatandaşlık gelinin uygulanması, sosyal adaletin elde edilmesi noktasında önemlidir (Standing, 2017: 25-34). Vatandaşlık geliri sosyal ve dağıtımsal adalet konusu olmaktadır. Bu doğrultuda uygulanan yaklaşımlar adil toplum düzeninin temellerini oluşturan ve refah politikasının hayata geçirilmesini hedefleyen sistemin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Refah ve adil toplum yapısının oluşturulması için hayati olan konular arasında adalet, eşitlik, sosyal ve politik, güvenlik, ekonomi yer almaktadır. Bu noktada artan gelir ve servet dağılımındaki eşitsizlikler, işgücü piyasasındaki yeni yapılanmalar, kadın-erkek arasındaki eşitsizlikler gibi belirtilen konular kapsamındaki yaşanan olumsuz gelişmeler ise durumun ne kadar ciddi olduğunu ve bir an önce çözüm odaklı politikaların uygulanması gerektiğini göstermektedir. Belirtilen problemlere çözüm sağlaması açısından vatandaşlık gelirinin uygulanmasının gerekliliği konusunda birçok tartışma bulunmaktadır (Birnbaum, 2012: 3-37).

Vatandaşlık gelirinin uygulanması ve adaletle eşitliğin sağlanması noktasında yapılacak bir diğer değerlendirme ise haneler ve bireyler arasındaki maddi durumdaki farklılıklara bakılmaksızın bu gelirin herkese eşit uygulanmasının eşitlikle adaletin amaçlarının karşılık bulmamasına neden olacağıdır. Toplumdaki bireyler arasında sadece tercihlerde değil aynı zamanda yaşadıkları ve doğup büyüdüğü koşullarda da farklılıklar vardır. Bu farklılıklara adalet ve eşitlik penceresinden bakıldığında doğru gitmeyen birçok gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Bu doğrultuda Maskivker'in yapmış olduğu değerlendirmesi maddi durumu iyi olan ve ekstra bir ek gelire ihtiyacı olmayan bireylere de vatandaşlık gelirinin uygulanması durumunda bu gelire gerçekten ihtiyacı olan yoksul insanlara özgür olmalarını söylemenin tuhaf olacağı şeklindedir. Çünkü bu durumun doğru olmayacağını ve insanların özgürlüğe ulaşabilmeleri noktasında aslında bu gelir farklılıklarını etkileyen unsur olduğunu belirtmektedir. Bu soruna çözüm olarak zenginlerin daha fazla vergilendirilmelerini de onaylamamakta çünkü fazla vergilendirme durumunda bürokratik karışıklıklara neden olunacağını ve aynı zamanda da vatandaşlık geliri alan bireylerin ise kötü olarak tanıtılmalarına neden olacağını açıklamaktadır (Maskivker, 2018: 9-15).

Bir bakıma aslında özgürlük aracı olan vatandaşlık geliri, farklılıkların gözetilip doğru politikalar uygulanması durumunda özgür bir toplumun temellerini oluşturmuş olur. Vatandaşlık gelirinin temel amaçlarından biri adil ve koşulsuz dağıtım sistemini oluşturmak ve hem maddi hem de manevi boyutlarda çalışmayan insanlar da dâhil olmak üzere tüm vatandaşlara fayda sağlamaktır (Mays, 2020: 57-60). Adalet insanlara vatandaşlık geliri aracılığıyla gerçek özgürlük sağlanmasına yardımcı olabilir. Bu durum ise vatandaşlık geliri doğrultusunda ödenen maddi gelir ile sağlanabilecektir. İnsanlara sağlanan bu özgürlükten toplumdaki dezavantajlı grupta olan insanlar ve yoksul kesimlerde yaşayanlar da dâhil olmak üzere herkes bu paydan hakkını alacaktır. Belirtilen şekilde yol izlenilmesi aslında eşitliğin üç temel yansımasını da içermektedir. Bunlar özgürlük, eşitlik ve verimlilik şeklindedir. Vatandaşlık gelirinin herhangi koşul ve şart belirtilmeden ödenmesi ve insanlara daha iyi fırsatlar sunması noktasında özgürlüğe neden olmaktadır. Hiçbir kriter ve sınırlandırma belirtilmeden herkese eşit miktarda gelir ödenmesi eşitliği sağlamaktadır. Son olarak da vatandaşlık gelirinin uygulanması sonucu elde edilen olumlu çıktılar da verimliliğin göstergesidir (Van Parijs, 1995: 28-29).

Vatandaşlık geliri sayesinde sağlanan bir diğer eşitlik ise cinsiyet eşitsizliği noktasında görülmektedir. Özellikle şiddete maruz kalan, hiçbir güvenceye sahip olmayan ve yoksul kadınların yaşamış olduğu ciddi sorunlara bir merhem görevi görecektir. Aynı zamanda evin geçimini erkek sağlar algısına karşı bir duruş sergileyerek kadınların da evin geçiminde önemli bir role sahip olduklarını belirgin şekilde ortaya koyacaktır. Vatandaşlık geliri sayesinde kadınların karşılaştıkları maddi zorlukların ortadan kaldırılmasıyla, kendileri dışında herhangi bir kişiye bağlı kalmaları önündeki engel de kalkmış olacak ve kadın erkek arasındaki belirgin olan eşitsizlik faktörünün yok olmasına, daha adil bir toplumsal düzenin sürdürülebilmesine yardımcı olacaktır (Schulz, 2017: 90).

Vatandaşlık gelirinin tanımsal olarak ne olduğu, uygulanmasındaki temel amaç ve uygulayan ülkelerin elde ettiği sonuçlar çalışmada detaylı olarak yer almıştır. Görüldüğü üzere, 15. Yüzyıldan günümüze kadar ki süreç içerisinde tartışma konularından biri olan vatandaşlık geliri çoğu ülkedeki araştırmacılar tarafından da üzerinde birçok çalışmalar yapılarak değerlendirilmiştir. Pilot uygulama olarak hayata geçiren ülke ve eyaletler arasında ise Kanada, Finlandiya, Alaska (ABD), Fransa, İspanya, Almanya yer almıştır. Aynı zamanda çalışmada yer almayan ama vatandaşlık gelirini uygulama denemelerinde bulunan diğer ülkeler arasında da Namibya (Güney Afrika), İtalya, Hindistan, Kenya, Danimarka ve İran bulunmaktadır. Genel olarak ülkelerin vatandaşlık gelirini kullanmasında ki temel amaçlarından birçoğunun ortak noktada kesiştiği de görülmektedir. Bu amaçlar arasında işsizlik, eşitsizlik, yoksulluk problemlerinin ortadan kaldırılması, sağlık, çalışma ve barınma koşullarının iyileştirilerek temel ihtiyaçların karşılanması, uygulanabilir sosyal güvenlik ağının sağlanması, toplumun refahının ve güven duygusunun artırılması gibi konulardır.

Vatandaşlık gelirini uygulayan ülkelerin elde etmiş olduğu çıktılar olumlu şekilde olmuştur. Bunlar arasında örneğin; Kanada vatandaşların fiziksel ve psikolojik sorunlarında düzelmeler, gıda ve barınma ihtiyaçlarının karşılanması, maddi olanaklarının eskiye nazaran daha iyi hale gelmesi, yoksulluğun gözle görülür şekilde azalmaya doğru gittiğini tespit etmiştir. Finlandiya’da istihdam üzerindeki küçük çaplı olumlu etkilerin görülmesi ve vatandaşların kendilerini önceki durumlarıyla kıyaslandığında bu uygulamadan sonra daha güçlü ve iyi hissetmelerine neden olduğu

tespit edilmiştir. Alaska’da vatandaşların güven duygusunun arttığı, eğitime katılan çocuk sayılarında olumlu yönde gelişmelerin olduğu ve alkol ve uyuşturucu bağımlı oranlarında gözle görülür azalma olduğu sonucuna varılmıştır. Görüldüğü üzere vatandaşlık gelirin hayata geçirilmesi ile birlikte vatandaşlara daha yararlı, insana yaraşır onurlu bir hayat imkânı sunulmuş ve birçok konuda dikkate değer olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Özellikle günümüzde küresel çapta yaşanan sorunlar, vatandaşlık gelirin uygulanmasını gün geçtikçe daha da önemli bir hale getirmektedir. Toplumsal refahın ve ekonomik koşullarda iyileşmelere neden olması ve beraberinde neden olduğu diğer olumlu gelişmeler durumunda, vatandaşlık geliri çoğu ülke için daha cazip hale geldiği görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. VATANDAŞLIK GELİRİ UYGULAMASININ JOHN RAWLS'UN ADALET TEORİSİ VE TÜRKİYE'DE UYGULANABİLİRLİĞİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın bu aşamasında Rawls'un adalet teorileri ile vatandaşlık geliri arasındaki bağlantı kurulacak olup örtüşen ve çelişen yönleriyle karşılaştırmalar yapılarak Türkiye'de uygulanabilirliği güncel veriler üzerinden değerlendirilecektir.

3.1. RAWLS'UN ADALET ANLAYIŞI VE VATANDAŞLIK GELİRİ

Rawls adalet anlayışında toplumdaki bütün bireylerin eşit hak ve fırsatlara sahip olmalarının gerekliliğini ifade etmektedir. Rawls adil toplum düzeninin eşitlik ve özgürlük çerçevesinde kurulabileceğini ve bu doğrultuda adaletin sağlanabileceğini savunmaktadır. Adalet anlayışının temelinde yer alan esas nedenlerden biri de insanlara adil şekilde dağılımın sağlanacağı düzenli bir sistemin kurulmasıdır. Adaletin ve hakkaniyetin başlıca unsur olarak alınacağı bu sistem sayesinde bireylerin özgür ve eşit olma fırsatlarına sahip olmaları sağlanır (Alvi ve Rafique, 2021: 44-45).

Rawls adaletin toplumun temel yapı taşını oluşturarak bireyler arasında denge görevinde olduğunu açıklamaktadır. Toplumda sağlanan imkânların dağıtılması aşamasında ırk, din, dil, renk ve cinsiyet ayrımı yapılmadan özellikle de alt gelir grupları öncelikli olacak şekilde herkese eşit ve adil olarak verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Rawls'un adalet anlayışı tam da bu noktada vatandaşlık geliri ile ortak amaçları barındırmaktadır. Vatandaşlık gelirinin bireylerden yalnızca vatandaş olma şartı istemesi bunun dışında herhangi bir koşul belirtmemesi bu kapsamda Rawls'un adalet anlayışı ile ortak çerçeve de yer aldığını göstermektedir. Vatandaşlık geliri ülkede yaşayan bütün vatandaşların herhangi bir gelir değerlendirmesine tabi tutulmadan veya koşul belirtilmeksizin verilmektedir (Bay ve Pedersen, 2006: 419-425). Rawls'un adalet anlayışında üzerinde önemle durduğu özgürlük ve adil gelir dağılımı kavramları vatandaşlık geliri çerçevesinde de temel alınan hedefler arasında

yer almaktadır. Özgürlük ve eşitliğin sağlanarak sosyal adaletin sağlam zemin üzerinde kurulacağı, toplum düzeninin oluşturulabilmesi için vatandaşlık geliri dikkate değerdir. Belirtilen bu durumla bağlantılı olarak da Rawls sosyal adaletin, hakkaniyet ve eşitlik arasında denge görevinde olduğunu, toplumsal yapının sağlam temeller üzerinde kurulabilmesi için yoksulluğun, işsizliğin ve gelir eşitsizliğinin ortadan kaldırılması gerektiğini açıklamaktadır (Barry, 2000: 150).

Rawls'un adalet anlayışı ile vatandaşlık gelirinin uygulanmasındaki temel amaçlar, belirtilen durumlar göz önünde bulundurulduğunda aralarında güçlü bir ilişki mevcut olmaktadır. Toplumdaki bütün bireylerin hakları gözetilerek sağlanacak yardımlardan eşit pay almaları ve özgürlüklerinin sağlanması adaletin başlıca hedeflerinden birini oluşturmaktadır. Bu durumda uygulanacak vatandaşlık gelirinin toplumsal adaletin sağlanmasında önemli paya sahip olacağını göstermektedir.

3.2. RAWLS'UN EŞİTLİK ANLAYIŞI VE VATANDAŞLIK GELİRİ

Rawls'un adalet anlayışında olduğu gibi eşitlik anlayışında da belirleyici ana unsur vatandaşların özgür ve eşit bir şekilde yaşamalarının sağlanmasıdır. Bütün bireylerin eşit haklara ve fırsatlara sahip olmalarının zorunlu olduğunu ve sosyal kurumların önceliğinin adalet ve eşitlik olması gerektiğini ifade etmektedir. Farklı koşullarda dünyaya gelip zor şartlarda hayatlarını devam ettirmeye çalışmak zorunda kalan insanların eşitsizliğe maruz kaldığını, sağlanacak herhangi bir kamu desteğinin alt gelir grubuna öncelik verilerek herkese eşit bir şekilde dağıtılması gerektiğini belirtmektedir. Bu kapsamda sağlanacak sosyal adaletin ise toplumsal sorunların önüne geçeceğini ve eşitsizlikleri ortadan kaldıracağını savunmaktadır (Barry, 2000: 150).

Zengin ile fakir arasındaki eşitsizliklerin çığ gibi büyüdüğü günümüz dünyasında, ortaya çıkan bu eşitsizlikleri ortadan kaldırmak veya minimum seviyeye indirmek için ülke sermayesinin belirli bir kısmının bu kapsamda değerlendirilmesi gerekmektedir. Vatandaşlık geliri belirtilen durum karşısında istenilen kriterleri sağlayan bir gelir olmaktadır. Vatandaşlık geliri sayesinde bireylerin düzenli ve sürekli olarak gelire sahip olmaları, bireylerin özgürlük ve eşitlik düzeylerini de artıracaktır (Petersen, 2014: 27). Vatandaşlık kavramının gelişmiş olduğu toplumlarda eşitlik

ölçütü öncelikli hedefler arasında yer almaktadır. Bu toplumlarda vatandaşlara uygulanan sosyal yardımlar hak temelli yardımlar kapsamında uygulanmakta, adalet ve eşitlik ilkeleri çerçevesinde kullanılmaktadır. Rawls'un eşitlik anlayışı ile vatandaşlık geliri arasında paralel bir ilişki bulunmaktadır. Benimsenen amaçlar doğrultusunda ortak pencereden bakılmakta ve her iki durumda da toplumsal sorunların ortadan kaldırılarak adil ve eşit bir devlet düzeni oluşturulması hedeflenmektedir. Vatandaşlık gelirinin bireysel şekilde ödenmesi, herkes için asgari bir gelir garantisi vermesi, hâlihazırda uygulanmakta olan sosyal güvenlik uygulamalarından daha etkili olması, bütün bireylerin eşit statüde değerlendirilmesini sağlamaktadır. Bu noktada vatandaşlık gelirinin, eşitlikçi ve özgürlükçü toplumların kurulmasında önemli bir etkisinin olduğu görülmektedir (Fitzpatrick, 1999: 4).

3.3. HAKKANİYET OLARAK ADALET VE VATANDAŞLIK GELİRİ

Rawls hakkaniyet olarak adaleti, bireylerin sahip olduğu rasyonel ve eşit temel hakları benimsemesi ve bu noktada belirleyici olan hükümetin herkesin yararına olacak şekilde adil düzen sağlaması sonucunda oluşabileceğini belirtmektedir (Rawls, 1971: 41). Rawls'un benimsemiş olduğu adalet düşüncesi alt gelir grubunda yer alan bireylerin de insana yakışır hayat yaşamalarının sağlanması ve istismar edilmelerinin engellenebilmesi doğrultusunda önemlidir. Hakkaniyet olarak adalette tam da bu noktada şekillenmektedir. Bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılandığı uygun ekonomik koşullara sahip oldukları hayat yaşayabilmeleri için adil bir ekonomik sistem içerisinde özgür birer vatandaş olmaları gerekmektedir (Ramizer, 2018: 121-124).

Vatandaşlık gelirinin bireylerin özerkliğini artırması ve sürekli olarak gelir imkânı sunması özgür bireylerin sayısının yükselmesini sağlayacaktır. Bireylerin özgürlüğünün önündeki en büyük engellerden biri olan yetersiz eğitim seviyesine de engel olunacak ve eşitsizlik de ortadan kaldırılacaktır. Vatandaşlık geliri doğrultusunda yapılacak gelir destekleri sayesinde sistemin daha uzun ve verimli işleyişine de yardımcı olacaktır. Vatandaşlık geliri ile bireylere sağlanan sürekli gelirin en etkili olduğu nokta da kadınlara sağlanan özgürlük hakkı olmaktadır. Kadınların hayatları boyunca maruz kalacakları sorunların engellenmesine, temel ve finansal

ihtiyaçlarının karşılanmasına, kendi ayakları üzerinde özgürce durmalarına da katkıda bulunacaktır (Elgarte, 2008: 2-6).

Rawls'un hakkaniyet olarak adalet üzerindeki düşüncesinde desteklemiş olduğu bireysel özgürlük ile vatandaşlık gelirin oluşturmayı amaçladığı özgürlük anlayışı bağlantılıdır. Bu noktada her iki durumda da özgürlüğün sağlanabilmesi için bireylere ek gelir sağlanması gerekmektedir. Ancak sağlanacak olan gelirin toplumun alt gelir gruplarından başlanarak ödenmesi ve sürekli olması gerekmektedir. Belirtilen durum karşısında hakkaniyet olarak adaletin temel amacı olan özgürlük ve eşitlik sağlanır ve vatandaşlık geliri de önemini belirgin bir şekilde göstermiş olur.

3.4. RAWLS'UN ADİL TOPLUM ANLAYIŞI VE VATANDAŞLIK GELİRİ

Rawls'un adil toplum anlayışında bahsetmiş olduğu sistem içerisindeki bireyler, eşit ve özgür kişilerden oluşmakta ve hakkaniyet olarak adaletin ilkelerine göre hareket etmektedirler. Rawls bu toplum anlayışındaki bireylerin temel ihtiyaçlarının sağlanabilmesi için adaletin önemli bir ölçüt olduğunu belirtmektedir (Fleischacker, 2013: 210-211). Adil toplum düzeninin sağlam temeller üzerine kurulabilmesi için bireylerin, temel özgürlükleri ve hakları adalet doğrultusunda koruma altına alınması gerekmektedir. Adil toplum anlayışında belirtilmekte olan eşitlik ve adalet ilkeleri yalnızca adil dağılımı hedeflemez aynı zamanda alt gelir gruplarında yer alan ve dezavantajlı grupta bulunan bireylerin de yaşamış oldukları eşitsizlik sorununu ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır (Rawls, 1971: 57).

Rawls'un adil toplum anlayışı adalet, eşitlik ve özgürlük ilkeleri doğrultusunda şekillenmektedir. Rawls yoksul durumda olan bireylerin yaşamış oldukları olumsuz durumdan kurtarılacak insana yakışır bir hayat yaşayabilmeleri için adil toplum anlayışının oluşturulup eşitliğin sağlanması ile mümkün olacağını belirtmektedir. Bu doğrultuda eşitlik sağlanamazsa toplumsal sorunların artacağını ve beraberinde birçok sıkıntıya neden olacağını düşünmektedir. Sosyal adalet kapsamında ilk olarak oluşacak bu problemler devamında ekonomik, siyasi ve eğitim gibi birçok alanda da görülmeye başlayacaktır (Fudge, 2013: 24-25). Vatandaşlık gelirin bu kapsamda sunmuş olduğu uygulamalar iyileştirici çözüm niteliği sunmaktadır. Toplumdaki bütün vatandaşlara ödenen ve adil miktarda ek gelir elde etme imkânının sağlanması

özellikle de hiçbir maddi kazanca sahip olmayan bireyler için önemlidir. Eşitsizliğe neden olacak faktörler yalnızca ekonomik sorunlarla meydana gelmemekte beraberinde eğitim, güvenlik, kaliteli alan, bilgi ve finansal sermaye gibi konularda da görülmektedir. Vatandaşlık geliri Rawls'un bahsettiği gibi bireylerin daha adil bir hayat yaşayabilmeleri için uygulanması gereken ek gelir ödemesidir. Toplum içerisindeki toplumsal barışın, adaletin ve eşitliğin sağlanmasında, refah ve huzurun sürekliliğinin devam ettirilebilmesi için bu uygulamaya öncelik tanınması gerektiği görülmektedir. Vatandaşlık gelirinin belirtilen doğrultuda uygulanması ise beraberinde vatandaşların bağlılığının ve aidiyetlerinin de inşa edilmesini temin edecektir. Bireylerin vatandaş olduğunu ve bir ülkeye, devlete ya da topluma ait olduğunu hissetmelerini sağlayacağı gibi aynı zamanda da toplumsal kimliklerinin oluşmasına da yardımcı olacaktır. Vatandaşlık geliri sayesinde sağlanan eşit hak paylaşımı ile özgür ve adil toplum anlayışı oluşturularak sosyal adaletin ilkelerinin sağlıklı şekilde uygulanmasına da imkân tanıyacaktır.

3.5. RAWLS ADALETİNİN İKİ İLKESİ DOĞRULTUSUNDA VATANDAŞLIK GELİRİ

Rawls'un adaletinin ilkeleri birinci ilke ve ikinci ilke şeklinde adlandırılmaktadır. Bunlardan birinci ilke olanı temel hak ve özgürlüklerin herkese eşit dağıtılması şeklindeyken ikinci ilke ise sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin kabul edilebilir olma şartları olarak ifade edilmektedir. Rawls'un bu ilkeler doğrultusunda ortaya koyduğu düşünce toplumun temel yapısının düzenlenmesine katkıda bulunacak ve herkese fayda sağlayacak uygulamaların oluşturulmasının gerekliliği şeklindedir (Arneson, 2009: 9). Adaletin iki ilkesinde benimsenen temel amaç, toplumdaki bireylerin hepsine eşit özgürlüklerin sağlanması ve finansal kaynaklardan elde edilen gelirin sosyal konumdaki farklılıklar göz önünde bulundurularak özellikle de alt gelir gruplarına öncelik tanınmış şekilde dağıtılmasıdır (Freeman, 2003: 200). Rawls adaletinin iki ilkesinde öncelik verilen esas konular arasında hak, özgürlük, adalet ve eşitlik yer almaktadır (Rawls, 1993: 38).

Rawls birinci ilkesinde, bireylere eşit özgürlük imkânlarının sağlanmasını ve herkesin eşit haklarının olması gerektiğini belirtmektedir. Bütün toplumların aynı adalet ilkelerini oluşturması gerektiğini açıklamaktadır. Temel hak ve özgürlüklerin

toplumların kültür ve koşullarını dikkate alarak herkesin ortak çıkarları doğrultusunda şekillenmesi gerektiğini savunmaktadır (Pogge, 2007: 82-95). Rawls ikinci adalet ilkesinde ise sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin bütün bireylere olumlu çıktılar sağlaması ve herkesin kaynaklara erişebilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bireylerin yaşayıp büyüdüğü alan, yaşam şartları, maddi imkânı ne olduğu fark etmeksizin istediği statüye gelebilmesi için eşit şanslara sahip olmaları gerekmektedir (Cohen, 2004: 114-115).

Rawls'un bireylerin eşit şanslara sahip olması gerektiği düşüncesi ve vatandaşlık gelirinin de aynı şekilde vatandaşlık dışında herhangi bir koşul belirtilmeden bu doğrultuda amaçlar edinmesiyle aynı çerçeveden yaklaşıldığını göstermektedir. Aynı zamanda vatandaşlık gelirinin uygulanmasındaki amaçlardan biri olan gelir eşitsizliğinin azaltılması, Rawls'un adalet ilkeleri ile benzer olmaktadır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken belirleyici faktör, bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için yeterli imkânlara erişememesi ve gerekli desteklerden mahrum bırakılması, beraberinde sorunlu bir toplumsal refah düzeni oluşturmakla birlikte ayrışmalara da neden olacaktır. Ekonomik kriz, enflasyon, işsizlik ve düşük ücretlerin yaygınlaşmasıyla birlikte artan gelir eşitsizliği birçok toplumsal problemlerin artmasını da meydana getirecektir. Refah ve toplumsal düzenin sağlam temeller üzerinde kurulabilmesi için adil gelir dağılımının uygulanması oldukça hayattır. Rawls'un adalet ilkelerinde ifade etmiş olduğu temel hak ve özgürlükler ile finansal kaynakların eşit dağıtılması bu durum ile önemli ölçüde bağdaşmaktadır.

3.6. ADİL FIRSAT EŞİTLİĞİ VE VATANDAŞLIK GELİRİ

Rawls adil fırsat eşitliğinde bir toplumda yer alan bütün bireylerin vasıflarının ne olduğuna bakılmaksızın açık kariyer, mevki ve pozisyonlara ulaşabilmeleri ve meydana gelen herhangi bir engelleyici faktörün ortadan kaldırılması gerektiğini açıklamaktadır (Freeman, 2003: 89). Bireylere sunulacak olan kariyer fırsatlarına erişim de eşitliğin sağlanması ve bulundukları koşullarla imkânlarının ne olduğu fark etmeksizin aynı kariyer olanaklarına sahip olmaları gerektiğini belirtmektedir (Rawls, 1971: 73-114; Brighhouse, 2014: 67). Toplumdaki bireylerin kötü koşullarda büyüyerek yetersiz kaynaklara sahip olması talep edeceği kariyer önünde bir engel

olmamalıdır. Vatandaşlık geliri Rawls'un bu anlayışı ile yakından ilişkilendirilebilir boyuttur. Özellikle de vatandaşlık gelirinin amaçları arasında bulunan yoksullukla mücadelede yer aldığı gibi iş bulma aşamasında talep ettikleri iş arayışında olma fırsatı sunması bu durumla bağlantılı olmaktadır.

Vatandaşlara sağlanan diğer sosyal yardımların aksine vatandaşlık geliri, bireylerin zamanla pazarlık gücünün artmasına, istemediği işlerde değil de yapmak istediği işlerde çalışmasına ve yetenekleriyle eğitim durumuna göre iş statüsüne sahip olmasına yardımcı olmaktadır (Wright, 2007). Vatandaşlık geliri yoksulluk sınırında olan, toplumdan dışlanmış bireylerin bu zor koşullar yüzünden karşısına çıkacak engelleri de minimum seviyeye indirerek insana yakışır hayat yaşamalarına olanak sağlamaktadır. Bu noktada yaşanacak sorunların ortadan kaldırılabilmesi için Rawls'un ifade ettiği gibi bireylerin eşit imkânlarla sahip olabilecekleri eşit bir değerlendirme yapılması gerekmekte bu yüzden de vatandaşlık geliri gibi ek gelir ödemesi yapılması önemli olmaktadır. Vatandaşlık geliri bireylerin ihtiyaçlarının bir kısmını karşılayacak düzeyde olmakta ve yaşamış oldukları koşulların nasıl olduğu fark etmeksizin uygun hayat standardı sunmaktadır. Bu doğrultuda yapılacak uygulamaların da adaletsizliğin azaltılmasında dikkate değer olduğu görülmektedir.

3.7. RAWLS'UN ADALET TEORİSİ VE VATANDAŞLIK GELİRİNİN ÖRTÜŞEN YÖNLERİ

Rawls'un adalet teorileri ile vatandaşlık gelirinin uygulanması noktasında örtüşen birçok yönü bulunmaktadır. Her iki kavramında kesiştiği ilk ortak nokta adaletin sağlam temeller üzerine kurularak bireylere eşit hak ve fırsatların sağlanabilmesidir. Bir toplumda yaşayan bütün bireylere eşit pay dağılımının yapılması gerektiği düşünülmekte, alt gelir gruplarında yer alan insanların insana yakışır hayat yaşamaları için öncelikli politikalar uygulanarak toplumsal sorunların ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır. Yoksulluk ve eşitsizliğe karşı mücadele edilerek adil gelir dağılımının uygulanması için politikalar oluşturulmaktadır. Toplumdaki herkesin kadın-erkek, yaşlı-genç ve zengin-fakir fark etmeksizin bireylere özgürlük sağlamak için ekonomik politikalarının makul düzeyde uygulanmasını sağlamaktadırlar.

Bu kavramların örtüşen bir diğer noktası ise insanlara sadece onurlu bir yaşam hakkı değil aynı zamanda da hayatlarını değiştirmelerine ve olumsuz durumlara karşı mücadele edebilmelerine ve korunmalarına da imkân tanınmasıdır. Her iki kavramın da temel aldığı amaç, toplumda eşit hakların sağlanarak faydaların hakkaniyetli bir şekilde dağılımının yapılmasıdır. Düzenli bir toplum oluşturmaın esas ilkelerinden biri olan ortak yararların gözetilmesi ve çıkar çatışmalarının yaşanmadığı bir sistemin oluşturulması, adalet anlayışının uygulanmasında da önemli bir etkidir. Rawls'un adalet teorisi ile vatandaşlık gelirinin örtüşen diğer özelliği alt gelir gruplarındaki ve dezavantajlı grupta yer alan bireyleri hedef almalarıdır. Onların haklarını gözeterek eşitsizliği engelleyecek veya azaltacak bir yol izlemeye çalışırlar ve toplumda az avantaja sahip bu bireylerin diğer bireyler gibi avantajlı olmaları sağlanmaktadır.

Toplumdaki bireylerin hepsinin eşit özgürlük sisteminden faydalanmaları gerekmektedir. Bu noktada hem Rawls'un adalet teorisinde hem de vatandaşlık gelirinde adalet, eşitlik ve özgürlük öncelik tanınan konular arasında yer almıştır. Her iki durumda da hedeflenmekte olan koşul ise adil gelir dağılımı ile toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerin azaltılmasıdır. Vatandaşlık geliri bir toplumdaki bütün bireylerin güvenli ve onurlu hayat yaşamalarını hak ettiği düşüncesi etrafında şekillenmektedir. Vatandaşlık hakları kapsamında sağlanan maddi gelirle birlikte ekonomik özgürlük ve adil toplum düzeni oluşturularak toplumun refahı artırılması amaçlanmaktadır. Rawls'un adalet teorisindeki istikrarlı şekilde sürdürülebilen toplum düzeni ve ekonomik özgürlüğün sağlanıp herkese fayda sağlayacak düzenin kurulmasının amaçlanması ise iki durum arasında çelişen bir diğer faktörü göstermektedir.

Rawls bireylerin yaşadıkları ve doğup büyüdüğü koşullarla, maddi durumlarındaki farklılıkların karşılımlarına çıkacak herhangi bir fırsat önünde engel olmaması gerektiğini belirtmektedir. Rawls'un düşüncesine paralel olarak da vatandaşlık gelirinde bireyler arasında adil ve koşulsuz bir dağıtım sisteminin oluşturulması hem maddi hem de manevi boyutlarda çalışmayan insanlar da dâhil olmak üzere herkese fayda sağlanması amaçlanmaktadır (Mays, 2020: 57-60). Rawls'un adalet teorisi ile vatandaşlık gelirinin çelişen yönleri özgürlük, adil hak dağılımı, eşitlik, hak ediş ve adalet çerçevesinde aynı hedefler doğrultusunda olduğu görülmektedir.

3.8. RAWLS'UN ADALET TEORİSİ VE VATANDAŞLIK GELİRİNİN ÇELİŞEN YÖNLERİ

Rawls'un adalet teorisi ile vatandaşlık gelirin örtüşen yönleri olduğu kadar çelişen birçok yönleri de bulunmaktadır. İki farklı yaklaşımın ortaya çıktığı dönem ve dönemin şartları farklılıkların meydana gelmesinde ki başlıca nedenlerden biridir. Vatandaşlık gelirin ortaya çıktığı 16. Yüzyıl ile Rawls'un adalet teorisini savunduğu 20. Yüzyıl içerisindeki ekonomik, sosyal ve kültürel yapı arasındaki farklılıkların oluşması uygulama aşamasında da etkili olmuştur. Bir diğer çelişen durum ise toplum içerisinde birçok farklı sosyal konumların yer almasıyla bu farklı konumlarda yer alan bireylerin farklı yaşam beklentilerine sahip olmasıdır. Rawls farklı yaşam beklentileri olan bireylere sağlanan olanakların eşit olabilmesi için ekonomik ve sosyal koşulların insanların beklentilerini karşılayacak şekilde uygulanması gerektiğini belirtmektedir (Schaefer, 1943: 11-13). Vatandaşlık gelinde ise bireylerin farklı yaşam beklentilerine veya sosyal koşullarına bakılmaksızın herkese eşit miktarda gelir sağlanması ve tek koşul olarak vatandaş olma şartı istenmesi her iki durumun da çelişen kısmını oluşturmaktadır.

Rawls'un adalet teorisi ile vatandaşlık gelinde çelişen diğer durum ise, Rawls bireylere sağlanacak olan faydanın alt gelir gruplarında yaşayanlara öncelik tanınarak verilmesi gerektiğini belirtirken, vatandaşlık gelinde ise bireylerin zengin veya fakir olduğu fark etmeksizin herkese eşit dağılımın yapılması gerekliliği yer almaktadır. Bu doğrultuda bir tarafta bireylerin maddi durumları ve hayat şartları dikkate alınarak eşitliğin ilk oradan başlanması hedeflenmektedir. Diğer tarafta ise herkesin eşit çerçevede olanaklara sahip olduğu ve düşük düzeyde olan kaynakların toplumda adil olmayacak şekilde dağıtılarak yaşanan toplumsal sorunlara yeterli düzeyde çözüm sunamaması bu iki durum arasında farklı çıktılar elde edildiğini göstermektedir. Rawls'un adalet teorisinin ve vatandaşlık gelirin uygulanma aşamasındaki amaçlarının ortak olduğu görülüyor olsa da uygulanan kitleyle ortaya çıkan sonuçlarda bazı farklılıklar olmaktadır. Ancak örtüşen yönleri ile çelişen yönleri karşılaştırıldığında örtüşen yönlerinin çelişen yönlerine göre daha fazla olduğu belirlenmektedir. Bu durumun temel nedeni ise ortak birçok amaçlara sahip olmalarından kaynaklanmaktadır.

3.9. TÜRKİYE’DE SOSYAL YARDIM UYGULAMALARI

Sosyal yardım, temel pusula olarak insanı hedef alan ve uygulamalarını bu doğrultuda yürüten ayni ve nakdi yardımlardır (Öztürk ve Öztürk, 2010: 183). Sosyal yardımların uygulanmasındaki temel amaçlarından biri yoksulluğun azaltılarak insanların temel ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Sosyal yardımların öncelikli uygulandığı gruplar arasında muhtaç olduğu kararlaştırılan yoksullar bulunmaktadır. Karşılıksız olarak ödenen bu yardımlar kamu kurum ve kuruluşlar tarafından tedarik edilmektedir (Türkoğlu, 2013: 280). Büyük kısmı vergilerle finanse edilen sosyal yardımlar, sosyal güvenlik sistemi içerisinde önemli bir paya sahip olmaktadır. Bireylerin ihtiyaç durumlarına göre belirlenen sosyal yardımların dağılımı yapıldıktan sonra yeterli düzeyde fayda sağlanması beklenmektedir (Tekindal, 2018: 343). Ülkelerin gelişmişlik düzeyine ve toplumdaki bireylerin ihtiyaçlarına yönelik değişkenlik gösteren sosyal yardımlar eğitim, sağlık, barınma gibi temel yardımlarla refahın artırılmasını amaçlamaktadır (Ersöz, 2011: 74).

Sosyal yardım uygulamaları ülkeden ülkeye de farklılık göstermektedir. Ülkelerin uygulamış olduğu politikalara, yoksulluk göstergelerine, finansal kaynaklara göre farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. Türkiye’deki sosyal yardım uygulamalarına bakıldığında sağlık, gıda, barınma, yakacak, giyim ve eşya yardımı, yaşlılara, özürlülere ve işsizlere yardım şeklinde aktif olarak sağlanan birçok sosyal yardım uygulaması bulunmaktadır. Vatandaşlara sağlanan bu yardımlar kamu kurumları ve özel kuruluşlar aracılığıyla tedarik edilmektedir. Belirtilen kurumlardan bazıları; Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı, Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Belediyeler şeklindedir. Bu kurumların faaliyetleri kendi içerisinde de farklılık göstermektedir. Örneğin; Sağlık Bakanlığı’nın yeşil kart uygulaması, Milli Eğitim Bakanlığı’nın pansiyon, burs, ücretsiz kitap uygulaması, Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün sosyal hizmet ve yardım uygulaması olması her kurumun farklı sosyal yardım uygulamaları olduğunu göstermektedir. Türkiye’deki yoksulluk sorunun büyük ölçüde etkili olması ve temelinde yatan esas nedenlerin ise yeterli düzeyde eğitim oranlarının olmaması, işsizlik, kayıt dışı ekonomi, sosyal güvenlik sisteminin beklenen doğrultuda sonuç verememesi, ekonomik kriz, gelir dağılımında eşitsizlik ve

bölgesel eşitsizlikler gibi yaşanan güncel sorunlardan kaynaklanmaktadır. Yaşanan bu olumsuz süreç sosyal yardım uygulamalarına, düzenli ekonomi politikalarına ve sosyal politikalara önemli düzeyde ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir (Kılıç ve Çetinkaya, 2012: 97-98; Çetinkaya, 2012: 114).

Türkiye’de uygulanan sosyal yardım politikalarının büyük çoğunluğu Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü aracılığıyla yürütülmektedir. Bir diğer sosyal yardım programını yürüten kuruluş ise Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olmaktadır. 2023 yılında bu kurumda aktif olarak vatandaşlara uygulanmakta olan sosyal yardımlar, aşağıda maddeler şeklinde yer almaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023).

- Doğum Yardımı
- Çoklu Doğum Yardımı
- Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yönelik Düzenli Nakit Yardım Programı
- Öksüz ve Yetim Yardımı
- Asker Ailelerine Yönelik Düzenli Nakit Yardım Programı
- Asker Çocuğu Yardımı
- Şehit Yakınları ve Gazilere Yönelik Yardımlar
- Afet-Acil Durum Yardımları
- Gıda Yardımları
- Sosyal Konut Projesi
- Yaşlı Aylığı
- Engelli Aylığı
- Vefat Yardımı

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından uygulanmakta olan bu yardımların çoğunluğunun tutarı, sosyal yardımın durumuna göre 400 TL ile 2.500 TL arasında değişmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerinde, türlerine göre 2017 ile 2021 yılları arasındaki sosyal koruma yardımlarının şartlı-şartsız ve nakdi-aynı ödemelerin yüzdeliklerine aşağıdaki tabloda yer verilmektedir.

Tablo 1. Türkiye'nin Sosyal Koruma İstatistikleri (2017-2021)

Yıllar	Şarh	Şartsız	Nakdi	Ayni
2017	% 9,1	% 90,9	% 67,4	% 32,6
2018	% 8,9	% 91,1	% 67,7	% 32,3
2019	% 9,6	% 90,4	% 67,8	% 32,2
2020	% 9,7	% 90,3	% 69,8	% 30,2
2021	% 8,9	% 91,1	% 64,8	% 35,2

Kaynak: (TÜİK, 2023)

2017 ile 2021 yılları arasındaki sosyal koruma istatistiklerin yüzdeliklerine bakıldığında aralarında çok büyük farklılıkların olmadığı görülmektedir. Ancak şartsız yardımlar ile şartlı yardımlar arasında büyük bir fark olduğu tespit edilmiştir. Bu durum iyi yönde bir gelişme olduğunu göstermektedir. Vatandaşlara sağlanan yardımların karşılıksız olması ülkedeki refah düzeyini olumlu yönde etkileyecek bir etkidir. Nakdi yardımlar ile ayni yardımlar arasında da yarı yarıya bir fark olduğu görülmektedir.

Toplumsal refahın artırılması, yoksulluğun ve işsizliğin azaltılmasında önemli katkıları olan sosyal harcamaların özellikle de yoksul ve savunmasız olan bireylerin karşı karşıya kaldıkları olumsuz süreçle mücadele edebilmelerine yardımcı olmaktadır. Türkiye’de uygulanmakta olan mevcut sosyal yardımlar uzun süreli olmamasıyla birlikte yalnızca belirli koşulları sağlayan bireylere verilmektedir (Sapmaz, 2021: 33). Türkiye’de vatandaşlara sağlanan sosyal yardımlar kadar sosyal harcamalarda oldukça önemlidir. Sosyal yardımların uygulanmasında büyük rol oynayan sosyal harcamaların genel kapsamda incelenmesinde fayda vardır.

3.10. TÜRKİYE’DE SOSYAL HARCAMA UYGULAMALARI

Sosyal harcamalar, ülkeden ülkeye ve dönemden döneme farklılık gösteren, sosyal güvenlik içerisinde önemli bir yere sahip olan harcamalardır. Yardıma muhtaç ve dezavantajlı gruplara sağlanan bu harcamaların uygulanmasındaki temel amaç, yoksulluk, işsizlik, yaşlılık gibi meydana gelen sosyal risklerden dolayı oluşacak gereksinimlerin karşılanmasıdır (Çetin, 2020: 353). Vergiler ile finanse edilen sosyal harcamalar, yoksulluk sınırının altında yer alan yardıma muhtaç insanların temel ihtiyaçlarının karşılanarak, yaşanacak toplumsal sorunların ortadan kaldırılmasına yönelik faaliyetler yürütmektedir (Ding, 2014: 166).

Bir  lke içerisinde sağlanan sosyal yardımların ve sosyal harcamaların yeterli düzeyde uygulanarak, ihtiyaç sahibi bireylerin çoğunluğuna tedarik edilebilmesi, toplumsal huzurun, sosyal adaletin ve refahın artırılmasında da oldukça belirleyicidir. Aynı zamanda sosyal harcamalar sayesinde eğitim, sağlık, sosyal güvenlik alanlarında yapılacak harcamalar beşeri sermayeyi geliştirecek ve sosyal dı lanmayı azaltarak toplumsal sorunların ortadan kaldırılmasına da yardımcı olacaktır (Arjona vd. 2003: 127-128). Sosyal harcamalar da sosyal yardımlar gibi toplumdaki bireylere karşılıksız olarak ödenmektedir. Bireylerin insana yakı ır bir hayat ya ayabilmeleri için devletlerin bu ve benzeri finansal destekleri sağlaması gerekmektedir. Türkiye’de uygulanmakta olan sosyal harcamalar eğitim harcamaları, sağlık harcamaları, sosyal güvenlik harcamaları ve diğer sosyal hizmet harcamalarıdır (Toprak, 2014: 261-262). Aşağıdaki tabloda 2005 ile 2019 yılları arasında Türkiye’de uygulanan sosyal harcamaların GSY H göstergeleri verilmektedir.

Tablo 2. Türkiye’deki Sosyal Harcamaların GSY H Göstergeleri (2005-2019)

Yıllar	Oran
2005	% 9,33
2007	% 10,16
2009	% 12,07
2011	% 10,80
2013	% 10,70
2015	% 11,18
2017	% 11,80
2019	% 12,46

Kaynak: (OECD, 2023)

Tablo 2’deki göstergelere bakıldığında 2005 yılından 2019 yılına kadar ki süreç içerisinde sosyal harcamalarda düzenli olarak artışlar olduğu görülmektedir. Bu oranların artış göstermesi Türkiye’nin gelişimi ve refahı açısından oldukça önemlidir. Ancak sosyal yardım harcamalarında ne kadar artışlar olduğu görülse de toplumsal sorunların ortadan kaldırılması için bu durum istenilen düzeyde yeterli olmamıştır. Sosyal harcamaların büyük bir payına sahip olan sosyal koruma harcamalarının GSY H göstergelerine bakıldığında aşağıdaki tabloda 2017 ve 2021 yılları arasındaki göstergeleri verilmektedir.

Tablo 3. Türkiye’de Sosyal Koruma Harcamalarının GSYİH Göstergeleri (2017-2021)

	2017	2018	2019	2020	2021
Sosyal Koruma Harcamalarının Toplamı	12,3	11,9	12,5	13,0	10,8
İdari Masraf ve Diğer Harcamalar	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1
Sosyal Koruma Yardımları Toplamı	12,1	11,8	12,3	12,8	10,7
Hastalık/Sağlık Bakımı	3,3	3,2	3,4	3,4	3,3
Engelli/Malul	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3
Emekli/Yaşlı	6,0	5,9	6,1	6,0	4,9
Dul/Yetim	1,4	1,4	1,5	1,5	1,2
Aile/Çocuk	0,5	0,5	0,5	0,6	0,5
İşsizlik	0,3	0,3	0,4	0,9	0,4
Sosyal Dışlanma	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1

Kaynak: (TÜİK, 2023)

Türkiye’de vatandaşlara sağlanan sosyal koruma harcamalarının 2017 ile 2021 yılları arasındaki göstergelerine bakıldığında harcamaların artış ve azalışlarının değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Özellikle 2020 ile 2021 yılları arasında yaşanan bu belirgin azalışların temel sebebini günümüzde hala etkilerini devam ettirmekte olan Covid-19 küresel salgını ve beraberinde meydana gelen ekonomik sıkıntılar oluşturmaktadır. Bu durumun başlıca nedeni ise harcamaların büyük çoğunluğunun sağlık, hizmet ve güvenlik tedbirlerine harcanması ile diğer sosyal harcamalara olan finansal desteklerin azalmasına neden olmasıdır.

Ülkelerin faaliyetlerini sürdürebilmesi için sosyal harcamaların devamlılığının sağlanması gerekmektedir. Eğitim, sağlık, barınma gibi öncelikli ihtiyaçlara yönelik bireylere karşılıksız ek gelir ödemeleri yapılmasında ki başlıca amaçlardan birini de gelir farklılıklarının minimum seviyeye düşürülmesi ve dezavantajlı gruptaki bireylerin de refah seviyesine ulaşabilmelerinin sağlanması oluşturmaktadır (Kalkavan ve Ersin, 2020: 277). Gelişmekte olan ülkelerden biri olan Türkiye’de yaşanan toplumsal sorunların azaltılması gelişiminin ve kalkınmasının sürdürülebilirliği açısından da önemlidir. Sosyal yardımların ve sosyal harcamaların uygulanmasındaki başlıca amaçlarından birini de yoksulluğun azaltılması meydana getirmektedir. Uygulanan bu yardımların istenilen düzeyde gelişmelerin olduğu tespit edilebilmesi için Türkiye’deki yoksulluk göstergelerine bakılmasında fayda vardır.

3.11. TÜRKİYE’DE YOKSULLUK GÖSTERGELERİ

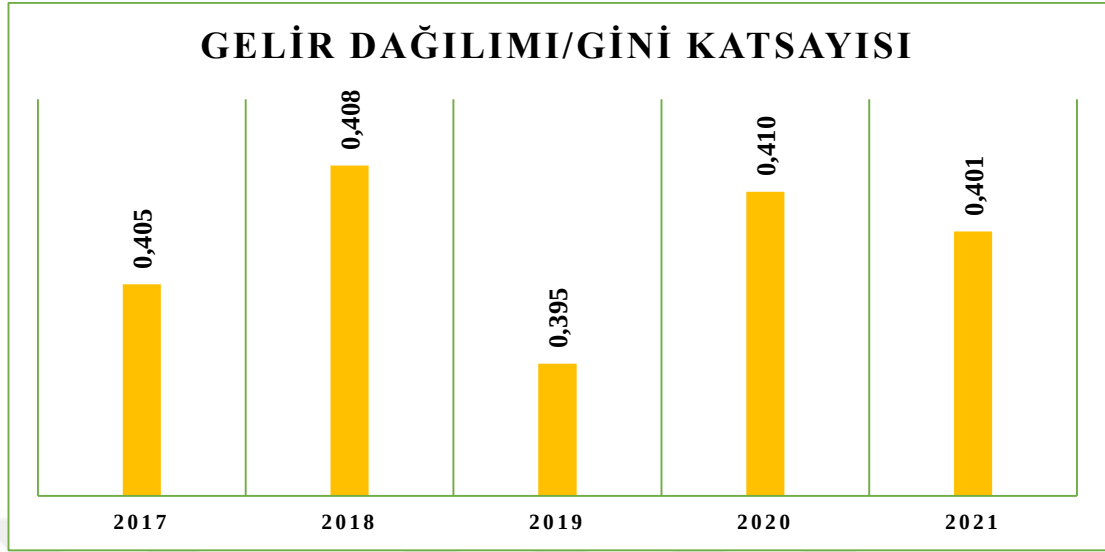
Bütün ülkelerde görüldüğü gibi Türkiye’de, yoksulluk sorunu yaşayan ve bununla mücadele etmeye çalışan ülkelerden biridir. Ülkemizde yoksulluk problemiyle çok uzun süredir uğraşmakta ve ortadan kaldırılması için birçok politikalara başvurulmaktadır. Ancak bu politikalar, hiçbir zaman istenilen düzeyde etkisini gösterememiş, yoksulluk sorununu ortadan kaldırmak yerine yalnızca sonuçlarını hafiflettiği görülmüştür. Ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre yoksulluğun boyutu farklılık gösterir ancak refahın ve sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için ülkelerin öncelik tanıması gereken önemli konulardan biri olmaktadır. Türkiye’de son yıllarda bu problem ile yoğun olarak mücadele etmeye çalışmakta ve elde edilen sonuçlar da tamamen ortadan kaldırılamasa bile gözle görülür azalmaların olduğu tespit edilmektedir (Cerev, 2022: 225-226).

Yoksulluğun ortaya çıkmasına birçok faktör neden olmaktadır. Bunlar arasında;

- Sosyal güvencesizlik,
- Demografik yapıda ortaya çıkan değişim,
- Doğal afetler,
- Toplumsal geleneklerde yaşanan bozulmalar,
- Adaletsiz gelir dağılımı,
- Bozuk ekonomik yapı,
- Yüksek faiz ve finansal zorluklar,
- Ekonomik krizler,
- Göç,
- İşgücünün genel yapısının yetersiz olması yer almaktadır (Aktan, 2002: 1).

Türkiye’nin yoksulluk durumunun detaylı bir şekilde açıklanabilmesi için gelir dağılımına, kişi başına düşen GSYİH’sine, nüfus artış hızına, eğitim durumuna ve yoksulluk göstergelerine bakılması, güncel durumu daha net bir şekilde ortaya koyacaktır. Aşağıdaki grafikte Türkiye’nin 2017 ile 2021 yılları arasındaki gelir dağılımı verilmektedir.

Grafik 1. Türkiye’de Gelir Dağılımı/Gini Katsayısı (2017-2021)

Kaynak: (TÜİK, 2023)

Bir ülkede meydana gelen gelir dağılımının temel sebeplerinden birini de ekonomik krizler oluşturmaktadır. Gelir dağılımını ortaya çıkaran diğer nedenler ise fiyatlardaki dengesizlik, işsizlik oranlarının artması, ücretlerdeki azalış şeklindedir (Cerev, 2022: 230). Türkiye’deki gelir dağılımının 2017 ile 2021 yılları arasındaki göstergelerine bakıldığında, 2017 ve 2018 yılları arasında artışların olduğu görülürken 2019 ile 2021 yıllarındaki göstergelerde belirgin bir şekilde artış ve azalışların olması süreç içerisinde meydana gelen Covid-19 küresel salgınının ve ekonomik sıkıntıların etkisinin olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Türkiye’de Kişi Başına GSYİH (\$) (2010-2022)

Yıl	Tutar
2010	10 079
2015	9 261
2019	9 127
2020	8 597
2021	9 539
2022	10 655

Kaynak: (TÜİK, 2023)

Ülkenin refah düzeyini belirleyen önemli göstergelerden birini de kişi başına düşen milli gelir oluşturmaktadır. Türkiye’de kişi başına düşen milli gelir 2010 ile 2022 yılları arasında düzenli olarak artış göstermiştir. 2010 yılında 10 079\$ seviyesinde olan kişi başına düşen milli gelir 2022 yılında 10 655\$ seviyesine

gelmiştir. Artışların bu düzeyde ilerleme kat etmesi, Türkiye’nin ekonomi piyasalarına olumlu yönde yansımalarının olduğunu göstermektedir.

Tablo 5. Türkiye’de Yıllık Nüfus Artış Hızı (Binde) (2013-2022)

Yıl	Hız
2013	13,7
2014	13,3
2015	13,4
2016	13,5
2017	12,4
2018	14,7
2019	13,9
2020	5,5
2021	12,7
2022	7,1

Kaynak: (TÜİK, 2023)

Yukarıdaki tabloda Türkiye’nin 2013 yılından 2022 yılına kadar ki süreçte nüfus artış hızı verilmektedir. 2013 yılından 2019 yılına kadar düzenli olarak artışlar olmuş ancak 2019 yılında 13,9 olan oran, 2020 yılında 5,5 oranına azalmış, 2021 yılında 12,7 oranına yükselirken 2022 yılında yeniden büyük bir azalış olarak 7,1 oranına düşmüştür. Oranlardaki bu artış ve azalışların başlıca sebeplerinden birini yaşanan göç olayları oluşturmaktadır. Nüfus hızının azalması bir ülkenin gelişimi için oldukça önemli olmaktadır. Bu doğrultuda kaynakların dağılımı yeterli düzeyde tedarik edilmiş olacak ve yoksulluk sorununun azalmasını sağlayacaktır.

Tablo 6. Türkiye’de Nüfusun Eğitim Durumu (2021)

Eğitim Durumu	%
Okuma Yazma Bilmeyen	2,5
Okuma Yazma Bilen Okul Bitirmeyen	10,0
İlkokul	22,5
İlköğretim, Ortaokul ve Dengi Okul	25,0
Lise ve Dengi Okul	22,4
Yüksekokul ve Fakülte	17,6

Kaynak: (TÜİK, 2023)

Eğitim düzeyi ile toplumsal sorunlar birbiriyle ilişkili olmaktadır. Bireylerin eğitim düzeyi iş imkânlarına ulaşmasında, yoksulluk riskiyle karşı karşıya kalmasında, sosyal dışlanmaya maruz kalmasında ve daha birçok sorunun ortaya çıkmasında belirleyici bir role sahip olmaktadır. Tablo 6’da Türkiye’nin beşeri sermayesinin durumu verilmektedir. Nüfusun %2,5’ini okuma yazma bilmeyenler, %10’nunu

okuma yazma bilen okul bitirmeyenler, %22,5'ini ilkokul mezunları, %25,0'ı ilköğretim, ortaokul ve dengi okul mezunları, %22,4'ünü lise ve dengi okul mezunları ve %17,6'sını ise yüksekokul ve fakülte mezunları oluşturmaktadır.

Tablo 7. Türkiye’de Yoksulluk Göstergeleri (Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Medyan Gelirinin %60 Kriterine Göre, 2007-2021/ %)

Yıl	Yoksulluk	Yıl	Yoksulluk
2007	23,4	2015	21,9
2008	24,1	2016	21,2
2009	24,3	2017	20,1
2010	23,8	2018	21,2
2012	22,7	2019	21,3
2013	22,4	2020	21,9
2014	21,8	2021	21,3

Kaynak: (TÜİK, 2023)

Türkiye uzun yıllardır yoksullukla mücadele etmeye çalışan ülkelerden biri olmaktadır. Yukarıdaki tabloda verilen göstergelerden de görüldüğü üzere, 2007 ile 2021 yılları arasında yoksulluk oranında azalmalar olmuştur. Ancak bu oranlardaki azalmalar yeterli düzeyde olmamaktadır. Yoksulluk sorunu bütün ülkelerin yüzyıllardır mücadele etmek zorunda olduğu toplumsal bir sorunu oluşturmaktadır. Gelir dağılımında oluşan dengesizlik yoksulluk oranının artmasındaki başlıca nedenlerden biridir. Özellikle de günümüzde artan ekonomik pahalılıkla birlikte belirgin şekilde görülmekte olan istikrarsız dağılım yüzünden zenginler daha fazla zengin olurken yoksullarda daha fazla yoksullaşmaya başlamıştır (Yar, 2015: 11).

Türkiye’de uygulanmakta olan sosyal koruma sistemi yoksullukla mücadele aşamasında önemli bir role sahiptir. Bireylerin hayat şartlarının istenilen düzeye getirilmesi, temel ihtiyaçlarının sağlanarak maddi ve manevi desteğin sağlanması ve imkânlarla olan erişimin kolaylaştırılması, uygulanma aşamasındaki temel amaçlar arasında bulunmaktadır. Yoksullukla mücadele kullanılan finansal kaynaklar arasında vergiler ve sosyal transfer harcamalar yer almaktadır. Bu kaynaklar sayesinde ek gelire ihtiyacı olan bireylere istenilen şartları sağlaması durumunda mali bir destek temin edilmektedir (Kızıler, 2017: 92). Türkiye’de yoksulluğun meydana gelmesinde birçok neden ön plana çıksa da en etkili olanlardan birini de işgücü piyasasında ortaya çıkan dengesizlikler oluşturmaktadır.

3.12. TÜRKİYE’DE İŞGÜCÜ PİYASASI GÖSTERGELERİ

Ülkelerin kalkınabilmeleri ve gelişebilmeleri sürecinde işgücü piyasalarının temel yapısı ve mevcut durumu önemli bir role sahiptir. Ekonomik gelişimde ve refahın artırılmasında belirleyici olan işgücü piyasasında uygulanacak olan politikalar, iktisadi kalkınmanın geliştirilmesinde büyük önem arz etmektedir (Cerev ve Yenihan, 2017: 77). İşgücü piyasasının göstergeleri insan sayısı ile ilişkili olan mevcut işgücü arzını yansıtmaktayken istihdam oranını ise aktif olarak faaliyetteki işgücü arzını ifade etmektedir. Bu doğrultuda meydana gelen üretim miktarı, ülke ekonomisinin geliştirilmesi ve sürdürülebilmesi noktasında hayatidir (Metin, 2004: 60). Türkiye’nin işgücü göstergelerinin güncel durumuna bakılması sürecin yansımalarının görülebilmesi açısından dikkate değerdir.

Tablo 8. 2023 Mart Ayı Temel İşgücü Göstergeleri (15+ yaş)

	Toplam	Kadın	Erkek
Nüfus	84.680.273	42.252.172	42.428.101
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	65 257	32 957	32 301
İşgücü	34 970	11 752	23 219
İstihdam	31 462	10 128	21 335
İşsiz	3 508	1 624	1 884
İşgücüne dâhil olmayanlar	30 287	21 205	9 082
İşgücüne katılma oranı (%)	53,6	35,7	71,9
İstihdam oranı (%)	48,2	30,7	66,0
İşsizlik oranı (%)	10,0	13,8	8,1
Genç nüfusta işsizlik oranı (%)	20,1	28,9	15,2

Kaynak: (TÜİK, 2023)

2023 yılında 84.680.273 kişi nüfusa sahip olan Türkiye’nin kadın ve erkek nüfus sayısının birbirlerine yakın olduğu görülmektedir. 15 ve daha yukarı yaşta yer alan grubun işgücüne katılımına oranı %53,6’dır. İşsizlik oranının ise %10’luk bir kısmı oluşturduğu görülmektedir. Türkiye’nin 2023 yılındaki temel işgücü göstergelerinde belirtilen oranlarda toplam işsiz sayısı ile işsizlik oranlarının yüksek olduğu tespit edilmektedir. Sektörlere göre istihdam edilenlerin sayılarına bakıldığında ise aşağıdaki tabloda 2005 ile 2023 yıllarındaki sayılar yer almaktadır.

Tablo 9. Sektörlere Göre İstihdam Edilenler (15+ yaş)

Yıllar	Toplam	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmet
2005	19.357	4.945	4.140	1.096	9.176
2010	21.810	5.073	4.619	1.423	10.696
2015	26.501	5.357	5.345	1.916	13.884
2020	26.695	4.737	5.482	1.546	14.930
2022	30.752	4.866	6.663	1.846	17.378

Kaynak: (TÜİK, 2023)

Ekonominin istihdam oluşturma düzeyinin belirlenmesinde istihdamın sektörel dağılımı önemli bir role sahiptir (Ansal vd., 2000: 30). Türkiye'nin sektörlere göre istihdam edilenlerin sayıları 2005 ile 2022 yılları arasında değerlendirildiğinde sürekli şekilde artışların olduğu görülmektedir. Belirtilen yıllar içerisinde sektörlere göre karşılaştırma yapıldığında, en düşük sayıya inşaat sektörünün ve en yüksek sayıya ise hizmet sektörünün sahip olduğu tespit edilmektedir. Bu durum bireylerin hizmet sektörüne olan talebinin de daha yüksek olduğunu göstermektedir. Son olarak Türkiye'nin eğitim durumuna göre istihdam göstergelerine bakıldığında 2020 ile 2022 yılları arasındaki göstergeleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 10. Eğitim Durumlarına Göre İstihdam Göstergeleri (15+ yaş)

Yıllar	Okur-yazar olmayanlar	Lise altı eğitilmişler	Lise	Mesleki veya teknik lise	Yükseköğretim
2020	783	14 791	3 293	3 470	8 399
2021	799	15 209	3 869	3 696	9 143
2022	864	15 357	4 579	3 963	9 571

Kaynak: (TÜİK, 2023)

Türkiye'de istihdam edilenlerin eğitim düzeyleri kapsamında araştırma yapılması istihdam özelinde ortaya çıkan problemlerin çözülmesi bakımından oldukça önemlidir. Küreselleşme ve teknolojilerin hızlı bir şekilde ilerlemesi beraberinde vasıflı çalışanlara olan ihtiyacın artmasına neden olmuştur. Bu yapısal değişim diğer tüm alanlarda olduğu gibi istihdam içerisinde de eğitimin son derece hayati olduğunu göstermektedir (Serter, 1993: 93). 2020 ile 2022 yılları arasında Türkiye'de eğitim durumuna göre istihdam göstergelerine bakıldığında eğitilmiş bireylerin sayılarında artışlar olduğu görülmektedir. En yüksek istihdam oranını lise altı eğitim ve yükseköğretim mezunları oluştururken en düşük istihdam oranını ise okur-yazar olmayan grup oluşturmaktadır. Gelişen ve değişen dünyamızda yeterli eğitim düzeyine sahip bireylerin istihdam içerisinde yer alması günümüz şartlarında

oldukça önemli hale gelmiştir. Bu durum yetersiz eğitime sahip olan bireylerin işsizlik ve yoksulluk riskiyle karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır.

Ekonomik ve toplumsal yapının devamlı olarak değişim gösterdiği bir sürecin içerisinde sağlıklı işgücü piyasası oluşturmak ve yeterli düzeyde eğitim sağlamak, sürdürülebilir kalkınmayı ve refahın artırılabilmesi için oldukça önemlidir. Türkiye genç nüfusu yüksek olan bir ülkedir. Ancak Türkiye’de işsizlik oranlarının en yüksek olduğu gruba da gençler oluşturmaktadır. Bu durum ülkenin işgücü piyasasını negatif yönde etkilenmesine neden olmaktadır (Amını, 2019: 48). Belirtilen noktada özellikle de genç nüfusun ve çalışma çağındaki nüfusun eğitim seviyelerinin iyileştirmesi işgücü niteliğinin artırılmasına da katkı sağlayacaktır. Eğitimli insan sayısındaki artışların belirtilen doğrultuda ilerlemesi toplumsal dönüşümün ve gelişimin de hız kazanmasına yardımcı olacaktır. Vatandaşlık gelirinin uygulanmasında finansal kaynakların büyük bir kısmını ülkelerin doğal kaynakları oluşturmaktadır. Bu noktada Türkiye’nin doğal kaynaklar bakımından ne durumda olduğuna bakılması önemlidir.

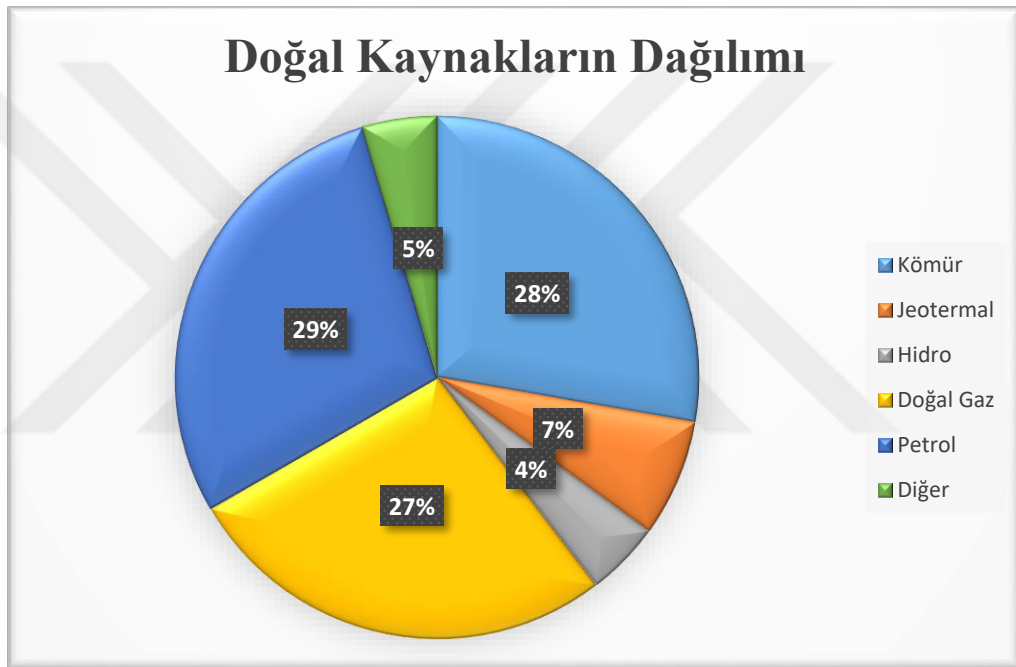
3.13. TÜRKİYE’NİN DOĞAL KAYNAKLARI VE REZERVLERİ

Doğal kaynaklar ülke ekonomisinin uzun süreli gelişiminde ve büyümesinde önemli bir etken olmakta ve finansal kaynaklarını da artırmaktadır (Taban, 2008: 17). Doğal kaynaklar yenilenebilir ve yenilenemez kaynaklar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yenilenemez kaynaklar içerisinde petrol, kömür, doğal gaz ve mineraller yer almaktayken, yenilenebilir kaynakların içerisinde ise su, bitki ve hayvan türleri bulunmaktadır (Akça, 2014: 5). Doğal kaynaklar ülkelerin ekonomisi, kalkınması ve refahı üzerinde doğrudan etkilidir. Bir ülke ne kadar çok doğal kaynağa sahip olursa dışa bağımlılığı da o kadar az olur ve üretim aşamasında daha yüksek kazanç elde edilmesini sağlar (Başol vd., 2007: 17).

Refah düzeyinin yükselmesine yardımcı olan bu durum ülke hacmini genişletmekte ve gayrisafi yurt içi hasılasının (GSYİH) büyük bir bölümünü oluşturmakta istihdama, sanayiye, ticarete ve milli gelire fayda sağlamaktadır (Başol ve Çelik, 2005: 66). Özellikle de gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin doğal kaynaklara sahip olması veya yeni kaynak bulmaları kalkınmaları ve gelişebilmeleri açısından oldukça önemlidir (Bal, 2011: 90).

Türkiye bulunduğu coğrafi konum açısından avantajlı olması sayesinde zengin doğal kaynaklara sahip bir ülkedir. Ancak enerji kaynakları bakımından yeterli düzeye sahip olamayan ülkemiz dışa bağımlı halde olmaktadır. Enerji talebinin karşılanabilmesi için dışa bağımlılığımız 2022 yılında %74 civarındadır. Oldukça yüksek seviyede olan bu bağımlılık oranı Türkiye'nin uluslararası ilişkilerini de belirleyen önemli bir faktördür (Pamir, 2007: 54). Türkiye'nin enerji kaynağı görünümüne bakıldığında aşağıdaki grafikte 2020 yılındaki birincil enerji arz dağılımı yer almaktadır.

Grafik 2. 2020 Yılı Türkiye Birincil Enerji Arzı (%)

Kaynak: (TPAO, 2023).

Türkiye’de 2020 yılında en çok tüketilen birincil kaynak %29 oranıyla petrol ve en az tüketilen birincil kaynak ise %4 oranıyla diğer kaynaklar olmaktadır. Stratejik konumu sayesinde çeşitli doğal kaynaklar barındıran ülkemiz ne yazık ki yeteri kadar kaynağını kullanamamaktadır. Ancak Türkiye petrol, doğal gaz ve kömür açısından da yoksul bir ülke olmasından dolayı dünyada enerji tüketicileri arasında büyük bir paya sahiptir. Küreselleşme ve teknolojik gelişmelerin beraberinde getirmiş olduğu tüketim ile üretimdeki artışlar beraberinde serbest pazarın ve ihracatın da gelişmesine yardımcı olmuştur. Ham maddeye olan gereksinimi daha fazla artıran bu durum karşısında ülkemiz daha fazla doğal kaynak ve enerji kaynaklarına ihtiyaç duymaya başlamıştır.

Türkiye'nin dışa bağımlılığındaki artışın temel sebebini oluşturan bu durum ekonomik anlamda zor bir süreç yaşatmakta aynı zamanda da mevcut kaynaklarımızı da yeterli düzeyde kullanıma hazır halde olmaması belirtilen bu olumsuz sürecin uzun bir süre daha devam edeceğini göstermektedir (Eliaçık, 2022: 100-124). Türkiye taşkömürü, linyit ve taşkömürü kokusunda¹⁵ ithalat yapsa bile aynı zamanda kendi mevcut kaynaklarını da ihracat yapmaktadır. Tablo 11'de 2020 ile 2021 yıllarındaki katı yakıtların satılabilir üretim ve teslimat miktarları ile yapılan ithalat ve ihracat sayıları bu durumu net bir şekilde göstermektedir.

Tablo 11. 2020-2021 Yıllarındaki Katı Yakıtların Satılabilir Üretim ve Teslimat Miktarları (Bin)

		2021	2022
Taş kömürü	Satılabilir üretim	123 233	97 307
	İthalat	3 171 041	3 311 164
	İhracat	35 554	81 442
	Teslimatlar	3 625 023	3 374 384
	Stok değişimi	353 263	30 581
Linyit	Satılabilir üretim	6 274 616	7 259 375
	İthalat	0	0
	İhracat	15 940	508
	Teslimatlar	6 971 486	7 802 930
	Stok değişimi	696 868	543 555
Taş kömürü koku	Satılabilir üretim	409 244	420 519
	İthalat	88 986	80 551
	İhracat	6 771	4 469
	Teslimatlar	482 179	483 323
	Stok değişimi	-7 682	-6 799

Kaynak: (TÜİK, 2023)

Tablo 11'de de görüldüğü üzere özellikle Linyit madeninin ithalatı yapılmadan ihracatı yapılması ülke ekonomimiz için oldukça önemlidir. Bu durum yalnızca

¹⁵ Taş kömürü koku: Taş kömürü kendi içerisinde birçok inorganik madde bulundurmaktadır. Bu maddeler oksijensiz bir ortamda ısıtıldığında gaz ve sıvı ürünleri çıkarır. Çıkan ürünlerden arta kalan şeyler ise kok olmaktadır. Taş kömürünün değerlendirilmesi noktasında kok oldukça önemli olmaktadır (DPT, 1991: 21).

tabloda belirtilen doğal kaynaklarla da sınırlı kalmamakta ülke zenginliklerimizden biri olan birçok doğal kaynak ihracat edilerek ekonomik açıdan dikkate değer katkılar sağlamaktadır. Tabloda belirtilen taş kömürü ve taş kömürü koku kaynaklarındaki ithalat miktarı daha fazla iken aynı zamanda belirli düzeyde ihracat da yapılarak bir denge sağlanmaya çalışıldığı da tespit edilmektedir. Ancak ülkemizde yapılan ihracat oranı, ithalat miktarının oldukça altında kalmakta ve sağlamış olduğu fayda yeterli düzeyde olmamaktadır.

Tablo 12. 2015-2019 Yıllarında Türkiye’de Petrol ve Doğal Gaz Üretim Miktarları

Yıllar	Petrol (Milyon Ton)	Doğal Gaz (Milyon m ³)
2015	2,51	398,7
2016	2,57	381,6
2017	2,55	364,3
2018	2,85	435,5
2019	2,98	483

Kaynak: (www.enerji.gov.tr)

Tablo 12’de 2015 ile 2019 yılları arasındaki petrol ve doğal gaz üretim miktarları verilmiştir. 2015 yılında ülkemizdeki petrol üretimi 2,51 milyon ton iken 2019 yılında 0,47 oranında bir artış meydana gelerek 2,98 milyon ton olmuştur. Doğal gaz üretiminde ise 2015 yılında 398,7 milyon m³ oranındayken 2019 yılında 483 milyon m³ düzeyine gelmiştir. Görüldüğü üzere belirtilen yıllar arasında küçük çaplı artışlar meydana gelmiştir. 2023 yılında ise üretilen petrol ve doğal gaz kaynakları ülkemize önemli bir kaynak olarak kazandırılmıştır. Özellikle de doğal gaz rezervlerinde dikkate değer bir genişliğe ulaşılmasıyla birlikte devlet destekli doğal gaz yakıtlarının desteklenmesi de ülke refahı açısından büyük bir adımın atılmasına da imkân tanımıştır. Bu noktada yapılan yardımların karşılıksız olması ve zengin-fakir fark etmeksizin ödenmesi aşamasında vatandaşlık geliri ile aynı paralelde olduğu görülmektedir. Ancak son gelişmelerin yeni olması ve uzun bir süreci kapsamadığı için ileriki gelişmelerin belirli olmaması da vatandaşlık gelirine finansal kaynak olarak ne kadar faydası olacağı noktasında bir soru işareti oluşturmaktadır.

Türkiye’nin birçok kaynağı tedarik edebilmesi için dışa bağımlı halde olması günümüzde artan kur farkı yüzünden ekonomide ki dengenin sallantılı bir sürece girmesine neden olmaktadır. Bu olumsuz süreçten çok etkilenmeden kısa sürede üstesinden gelinebilmesi için Türkiye’nin doğal kaynak potansiyelinin tespit edilerek

kaynakların çoğaltılması gerekmektedir. Türkiye petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip ülkeler ile komşu olmasından dolayı bulunduğu jeopolitik konumu sayesinde bir transit ülkedir. Bu durum ekonomiye katkıları bakımından avantajlı olmaktadır. Türkiye’de petrol, doğalgaz ve kömür yeterli düzeyde bulunmamaktadır ancak yenilenebilir enerji kaynaklarına ağırlık verilerek enerji bağımlılığını minimum seviyeye düşürülmesi için teşvik edici çalışmalar yapılmaktadır (Eliaçık, 2022: 114).

3.14. VATANDAŞLIK GELİRİNİN UYGULANABİLİRLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye’de vatandaşlık gelirinin uygulanabilirliğine detaylı bir şekilde bakılabilmesi açısından sosyal yardım uygulamaları, sosyal harcamalar, yoksulluk oranları, işgücü piyasasının durumu, doğal kaynak ve rezervlerine bakılmıştır. Elde edilen bilgiler değerlendirildiğinde uygulanan yardımların, Türkiye’de uzun süredir mücadele edilmeye çalışılan yoksulluk, işsizlik ve eşitsizlik sorununu ortadan kaldırabilmek için vatandaşlara karşılıksız olarak sağlandığı görülmektedir. Adil gelir dağılımı ile adaletin ve eşitliğin sağlanabilmesi için ülkemizde çalışmalar yürütülmek istense de ekonomik kriz ve finansal kaynakların yetersizliği bu durumu baltalamaktadır.

Türkiye’deki yoksulluk ve işsizlik göstergelerinin yüksek olması, uygulanan sosyal güvenlik ve sosyal yardım uygulamalarının istenilen düzeyde sonuç elde edilemediğini kanıtlamaktadır. Bu noktada ek bir gelir uygulamasına ihtiyacın olduğu tespit edilmiştir. Sosyal yardım ve sosyal harcama kapsamında değerlendirilen vatandaşlık geliri, bu çerçevede sunmuş olduğu uygulamalarla iyileştirici olmaktadır. Türkiye’de vatandaşlık geliri uygulanmamaktadır. Vatandaşlık geliri 2000 yılından sonraki süreçte Türkiye’de tartışma konusu haline gelmiştir. Ancak resmi olarak ele alındığı herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Vatandaşlık geliri ülkenin sahip olduğu doğal kaynaklardan elde etmiş olduğu gelirlerle sağlanmaktadır. Ancak Türkiye’nin zengin doğal kaynaklarını yeterli düzeyde kullanamıyor oluşu, petrol-doğalgaz ve kömür kaynaklarının sınırlı olması, finansal destek için de istenilen seviyede olamaması vatandaşlık gelirlerin karşılanabilmesi noktasında yetersiz kalmaktadır (Kaya, 2019: 145).

Vatandaşlık gelirinin uygulanması aşamasında ülke nüfusu da oldukça önemlidir. Türkiye'nin 84.680.273 kişi nüfusa sahip olması uygulanacak herhangi bir gelirin kamu ve özel kurum harcamalarının da yüksek düzeyde artacağını göstermektedir. Nüfusun yüksek olması ve yoksulluğun güncel oranının % 21,3 düzeyinde olması şuan için vatandaşlık gelirinin yeterli kişiye ulaşmasını zorlaştıracaktır. Türkiye'nin doğal kaynaklarını ve enerji kaynaklarını yeterli düzeyde kullanarak dışa bağımlılığının azalması, ihracat oranlarını artırması ve nüfus içerisindeki yoksul sayısının daha makul bir düzeye getirilmesi ile birlikte şimdi olmasa bile ileriki süreçte vatandaşlık gelirinin uygulanabilirliğine imkân tanıyacaktır. Vatandaşlık gelirinin Türkiye'nin mali yükünü artırmadan makul bir düzeyde uygulanmasının sağlanabilmesi için mevcut gelir ve gider politikalarının istenilen düzeyde şekillendirilmesi ve hayata geçirilmesi gerekmektedir (Cüre, 2022: 76).

Türkiye'de günümüz şartlarında vatandaşlık gelirinin uygulanması mümkün olmasa bile hâlihazırda birçok sosyal yardım uygulamaları mevcut olmaktadır. Vatandaşların toplumsal aidiyetlerini ve refah düzeylerini yükselmesine yardımcı olan bu yardımlar sayesinde hak temelli bir düzenin de oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Vatandaşlara sağlanan sosyal yardımların hak temelli yardımlar olarak adlandırılmasının temel nedeni ise adalet ve eşitlik ilkeleri doğrultusunda uygulanmasıdır. Vatandaşların insana yakışır, güvenceli bir hayat yaşayabilmeleri amacıyla temin edilen uygulamaların sürekliliğinin sağlanması da oldukça önemlidir. Çalışmada da görüldüğü üzere Türkiye sosyal yardım uygulamalarına önem veren bir ülkedir. Türkiye'de uygulanan sosyal yardım uygulamaları sağlık, gıda, barınma, yakacak, giyim ve eşya yardımı, yaşlılara, özürlülere ve işsizlere tedarik edilen yardımlar şeklindedir.

Aynı zamanda Türkiye'de uygulanan sosyal politikaların başlıca amacı ile hak temelli yaklaşımın temel aldığı amaçlar da paralel olmaktadır. Hak temelli yaklaşımda vatandaşların dayanışma duygusunun artırılması için çalışmalar yürütülür ve sosyoekonomik durumları güvence altına alınarak hayatlarının devam ettirilmesi sağlanır. Türkiye'de uygulanan sosyal politika uygulamasının asıl amacı ise vatandaşlara insana yakışır bir hayat sunmak ve sosyal yardımlar sayesinde yardıma muhtaç bireylerin güvence altında hayatlarının devam ettirebilmelerini sağlamaktır (Sunal, 2011: 285).

SONUÇ

Rawls'un adalet anlayışının temelindeki başlıca konular arasında eşitlik, özgürlük ve adalet yer almaktadır. İyi düzenlenmiş toplum yapısının oluşturulabilmesi için bireylerin özgür ve eşit haklara sahip oldukları, demokratik bir toplumsal düzenin sağlanması gerektiğini belirtmektedir. Rasyonel ve eşit temel haklara sahip olan bireyler tarafından adalet ilkeleri benimsenmekte ve hükümet biçimleri de bu ilkeler doğrultusunda şekillenmektedir. İyi düzenlenmiş bir toplumda sosyal işbirliği, özgürlük ve eşit hak dağılımının temin edilmesi ile hakkaniyet olarak adaletin de temelleri atılmış olacaktır.

Bütün bireylerin ortak fayda sağladığı, çıkar anlaşmazlıkları oluşmadan aynı noktada karar verebilmeleri ve hakkaniyet olarak adaletin ilkelerinin anlaşılabilmesi için adil olan ile adil olmayan arasındaki ayrımı doğru şekilde yapılabilmesi önemlidir. Rawls belirtilen bu duruma karşılık olarak bireylere sağlanan adaletin onların faydalarına olacak şekilde sağlanması ve denge görevinde olması için belirtilen ayrımın doğru şekilde yapılmasının önemini vurgulamaktadır. Adil toplum anlayışı oluşturularak eşitliğin sağlam temeller üzerinde kurulması bütün toplumlar için oldukça dikkate değerdir. Rawls için adalet her şeyden daha öncelikli sırada yer almaktadır. Adaleti, eşit ve özgür bireyler arasında adil bir iş bölümü olarak tanımlamaktadır.

Rawls'un adalet üzerine benimsemiş olduğu fikir ve düşüncelerine yönelik birkaç eleştiri de vardır. Bu eleştirileri yapan araştırmacılar arasında Sandel, Walzer, Mandle ve Nozick bulunmaktadır. Yapılan eleştiriler daha çok Rawls'un adalet anlayışında toplumu göz ardı ettiğini, bireylerin soyutlanmasına neden olduğunu ve hakkaniyet olarak adalet anlayışının bireylerin asli değerlerinin ihmal edilmesine neden olduğu şeklindedir. Çalışmada yer alan alternatif eşitlik ve adalet yaklaşımlarındaki diğer araştırmacıların adalet üzerinde benimsemiş oldukları fikirler doğrultusunda da Rawls'un adalet düşüncesi karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bu kısımda yer alan araştırmacılar ise Hobbes, Locke, Mill, Dworkin, Sen ve Nozick olmaktadır. Bu araştırmacılardan birkaçının Rawls'un adalet anlayışı ile olan ilişkisine bakıldığında ise örtüşen ve çelişen yönlerinin olduğu görülmektedir.

Hobbes'un adalet anlayışının temelini eşitlik ve özgürlük oluşturmaktadır. Bireylerin mental ve fiziksel olarak yeteneklerinin doğa sayesinde dengelenebildiğini ifade etmektedir. İnsanların özgürlüğünün sağlanmasında doğa hakkının önemli olduğunu ve herkesin eşit haklara sahip olmasına rağmen kendi hayatlarını koruyabilmeleri için kötü şeylere başvurabileceklerini belirtmektedir. Rawls ve Hobbes'un adalet anlayışları arasında benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Eşitlik ve özgürlük düşünceleriyle benzerlik gösterirlerken kullanmış oldukları sözleşmeler noktasında ise farklı çerçeveden bakmaktadırlar. Hobbes'un adalet düşüncesine göre, adalet karşılıklı çıkar ilişkileri sonucunda meydana gelmektedir. Hobbes adaletin işlevinin başlıca unsurunu sadece kendi çıkarlarını düşünen bireylerin ortak bir alanda geçinebilmeleri için sosyal aygıtların önemi üzerinde dururken, Rawls ise bütün insanların adalet duygusunun olduğunu sadece kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmediklerini açıklamaktadır.

Locke'un da adalet anlayışının temelinde eşitlik ve özgürlük yer almaktadır. Önemli sözleşme kuramcılarından biri olan Locke bireylerin birbirlerinden daha fazla yetki hakkına sahip olmadıklarını ve herkesin eşit olması gerektiğini belirtmektedir. Locke'un bahsetmiş olduğu doğa yasasındaki bütün bireyler eşit ve özgür olmaktadır. Eşit temel sorumluluklara ve yükümlülüklerle sahip olmaları gerekmektedir. Locke ve Rawls'un adalet ve eşitlik yaklaşımlarında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Mill'in adalet teorisinin başlıca belirleyici unsurları arasında öznellik, objektiflik ve uyarlanabilir evrim kriterleri yer almaktadır. Hak dağılımında herkese eşit davranılarak adaletli paylaşımın yapılmasının önemi üzerinde durmuş ve faydanın adaletin başlıca unsuru olduğu vurgulamaktadır. Mill'in faydacı adalete karşı yaklaşımı Rawls ile paralel olmakta ancak adaletin uygulanma noktasında farklılıklar olduğu görülmektedir.

Vatandaşlık gelirine bakıldığında ise, uzun yıllar boyunca tartışma konusu olmuş olan bu gelir ikametgâh şartı dışında herhangi bir koşul belirtilmeksizin vatandaşlara uygulanması amaçlanan düzenli nakit transferi olmaktadır. Farklı dönemlerde ve çeşitli araştırmacıların çalışmalarında yer alan vatandaşlık geliri ilk olarak 1526 yılında kullanılmıştır. Devletlerin finansal kaynaklarının bir kısmının, vatandaşlara düzenli olarak ek gelir sağlaması amacıyla herkese eşit şekilde dağıtıldığı bir sistemi ifade etmektedir. Yaşın, cinsiyetin, medeni durumun, gelirin veya çalışıyor

olma durumunun dikkate alınmadan ödendiği bu gelirin uygulanma aşamasında vatandaşlık dışında herhangi bir şart istenmemektedir. Uygulanmasındaki başlıca amaçları arasında yoksullukla mücadele, gelir eşitsizliğinin azaltılması, işsizlikle mücadele, toplumsal eşitliğin sağlanması, toplumsal kimlik ve aidiyet geliştirme mekanizması yer almaktadır. Günümüze kadar ki süreç itibariyle birçok ülke ve eyalette vatandaşlık geliri denemelerine rastlanılmaktadır.

Rawls'un adalet anlayışı ile vatandaşlık geliri arasında örtüşen ve çelişen birçok durum bulunmaktadır. İlk öncelikle örtüşen yönlerine bakıldığında, bireylere eşit hakların ve fırsatların sağlanarak onurlu bir yaşam hakkının tanınması ilk sırada yer almaktadır. Bireylere sağlanan faydaların hakkaniyetli şekilde dağılımı yapılarak adil gelir dağılımı ile toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerin önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Bireyler arasında herhangi bir ayrım yapılmadan herkese eşit düzeyde gelir sağlanarak güvenli ve onurlu hayat yaşamaları doğrultusunda aynı hedefleri benimsedikleri görülmektedir. Rawls'un adalet anlayışı ile vatandaşlık gelirinin çelişen yönleri ise ortaya çıktıkları dönemin farklı olması, değişik sosyal konumlarda yer alan bireylerin beklentilerinde uyumsuzlukların olabilmesi şeklinde her iki durumda da farklılıkların olması, uygulamanın yapıldığı kitlelerden elde edilen sonuçların değişiklik göstermesi gibi nedenler çelişen noktaları belirgin şekilde ortaya koymaktadır.

Çalışmada Rawls'un adalet teorisi ve vatandaşlık gelirine yönelik literatürden elde edilen bilgiler detaylı bir şekilde verilmiş ve karşılıklı bağlantılar kurulmuştur. Elde edilen bu bilgiler doğrultusunda yapılacak değerlendirme ve çözüm önerileri çalışmanın önemini belirgin bir şekilde açıklayacaktır. Rawls'un adalet düşüncesinde temel aldığı prensipler ile vatandaşlık gelirinin oluşturulmasında ve uygulanmasında ortaya konulan unsurların aynı doğrultuda ilerlediği görülmektedir. Bu noktada da görüldüğü üzere Rawls'un adalet teorisi vatandaşlık gelirinin uygulanabilmesi için bir kapı aralamaktadır. Birçok ülke ve eyaletin vatandaşlık gelirini uyguladıktan sonra olumlu geri dönütleri daha yoğun bir şekilde alması diğer ülkelerin uygulama eğilimi göstermesine neden olmuştur.

Günümüz şartlarının ek gelir ödemesini zorunlu hale getirmesi, temelinde barındırdığı adalet ve eşitlik kavramıyla gelecek nesiller için adil toplum düzeninin devamlılığını sağlaması ile göz ardı edilemez bir öneme sahiptir. Ülkelerin

kaynaklarından elde etmiş oldukları finansal gelirin dağılımını doğru bir planlama ile yapması ve bütün vatandaşlara adaletli bir şekilde yardımların temin edilmesi toplumsal birçok sorunun ortadan kaldırılmasına veya olumsuz etkilerinin azaltılmasına yardımcı olacaktır. Günümüz şartlarında Türkiye'nin vatandaşlık gelirini uygulayabilmesi için eksikleri olsa da bazı Avrupa ülkeleri bu geliri hayata geçirmek için elverişli ve uygun koşullara sahiptir. Gelişmiş ülkelerde dâhil olmak üzere bütün ülkelerin temel sorunlarından biri olan yoksulluk, gelir eşitsizliği ve işsizlik gibi problemlerinin Covid-19 küresel salgının neden olduğu olumsuz süreçle beraber daha yoğun bir hale gelmiştir ve tam da bu noktada vatandaşlık gelirin bir çözüm niteliğinde olmasıyla önemini belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır.

Araştırmadan elde edilen veriler kapsamında aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur.

- Vatandaşlık gelirinin, Rawls'un adalet teorisi ile olan benzer noktaları dikkate alınarak bu kapsamda uygulamaya konulması, adaletin ve eşitliğin de temel alındığı bir toplumsal yapının oluşmasını sağlayacaktır.
- Vatandaşlık gelirinin uygulanma aşamasında makroekonomik göstergeler dikkate alınarak faaliyette bulunulmalı ve bu süreçte bütün bireylere fayda sağladığına dikkat edilmelidir. Özellikle de dezavantajlı gruptaki bireylerin refah kaybına neden olacak düzenlemelerden sakınılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abramson, Jeffrey (2012). Minevra'nın Baykuşu Batı Siyasi Düşünce Tarihi (Çev. İ. Yıldız). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Akça, Emrah, Eray (2014). Doğal Kaynakların Ekonomik Gelişme Üzerine Etkisi: Seçilmiş Ülke Deneyimleri. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Aktan, Can, Coşkun (2002). Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını.
- Albert, Michel (1992). Kapitalizme Karşı Kapitalizm (Çev. C. Oktay ve H. Dilli). İstanbul: Afa Yayınevi.
- Alexander, Larry, A. (1986). "Fair Equality of Opportunity: John Rawls' (Best) Forgotten Principle." Philosophy Research Archives, 6, 203-204.
- Alstott, Anne (2001). Good For Women (Ed. J. Cohen, J. Rogers and P. Van Parijs). Boston: Mass Beacon.
- Alvi, Ramla and Rafique, Muhammad, Umair (2021). "Understanding John Rawls Conception of Justice." Society for Social Sciences Press, 1(1), 39-51.
- Andersson, Jan Otto (2000). "The History of an Idea. Why did Basic Income Thrill the Finns, but not the Swedes?" In Book: Eds. Robert, Van der Veen and Loek, Groot. Basic Income on the Agenda: Policy Objectives and Political Chances. Amsterdam: Amsterdam University Press, 227-233.
- Ansal, Hacer, Küçükçiftçi, Suat, Onaran, Özlem, Orbay ve Benan Z. (2000). Türkiye'de Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Amını, Rabia (2019). Türkiye'de Göçün İşgücü Piyasasına Etkisi: Ampirik Bir Analiz. Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.
- Arifin, Ridwan and Yuniar, Vania, S. (2021). "Social Justice in Law, Society and Development: A Marxism Perspective of Indonesian Case." Jurnal Hukum & Pembangunan, 51(1), 1-15.
- Arjona, Roman, Ladaique, Maxime and Pearson, Mark (2003). "Growth, Inequality and Social Protection." Canadian Public Policy, (29), 119-139.
- Arneson, Richard, J. (1999). "Against Rawlsian Equality of Opportunity." Philosophical Studies, 93, 77-112.
- Arneson, Richard, J. (2009). Justice After Rawls (Ed. Robert E. Goodin). The Oxford Handbook of Political Science. New York: Oxford University Press.
- Arnhart, Lary (2011). Platon'un Rawls'a Siyasi Düşünce Tarihi (Çev. A. Kemal Bayram). Ankara: Adres Yayınları, 4. Baskı.

- Ashford, Nigel (2001). *Principles for a Free Society*. Stockholm: Jarl Hjalmarson Foundation, Reprinted by the Institute For Humane Studies, 4-89.
- Atkinson, Anthony, B. (2015). *Inequality: What Can Be Done?* Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 9-301.
- Averett, Susan and Wang, Yang (2015). *The Effects of the Earned Income Tax Credit on Children's Health, Quality of Home Environment and Non-Cognitive Skills*. USA: IZA Discussion Paper, Forschungsstitut zur Zukunft der Arbeit Institute for the Study of Labor, 2-22.
- Bal, Harun (2011). "İktisadi Gelişme ve Doğal Kaynaklar: Geçiş Ekonomileri Çerçevesinde Bir İnceleme." *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 87-104.
- Barak, Gregg (1999). "Social Justice." Professor of Criminology & Criminal Justice Department of Sociology, Anthropology and Criminology Eastern Michigan University, 26(2), 1-17.
- Barry, Norman, P. (2000). *Modern Political Theory*. New York: Palgrave Press, 150.
- Bassel, Leah and Isin, Engin (2022). "Citizenship Struggles: 25th Anniversary Special Issue." *Citizenship Studies Press*, 26(4-5), 361-364.
- Başol, Koray, Durman, Mustafa ve Çelik, Mehmet, Y. (2005). "Kalkınma Sürecinin Lokomotifi: Doğal Kaynaklar." *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 61-71.
- Başol, Koray, Durman, Mustafa ve Önder, Hüseyin (2007). *Doğal Kaynakların ve Çevrenin Ekonomik Analizi*. Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.
- Bay, Ann-Helen and Pedersen, Axel, W. (2006). "The Limits of Social Solidarity: Basic Income, Immigration and the Legitimacy of the Universal Welfare State." *Acta Sociologica Press*, 49(4), 419-436.
- Berend, Ivan, T. (2011). *20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi* (Çev. S. Çağlayan). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınevi.
- Berman, Matthew and Reamey, Random (2016). "Permanent Fund Dividends and Poverty in Alaska." *University of Alaska Anchorage Institute of Social and Economic Research*, 1-46.
- Birnbaum, Simon (2012). *Basic Income, Liberal Egalitarianism and the Study of Social Justice*. New York: Palgrave MacMillan.
- Black, Jeremy (2015). *Kısa İngiltere Tarihi* (Çev. E. Duru). İstanbul: Say Yayınları.
- Blaschke, Ronald (2010). *The Basic Income Debate in Germany and Some Basic Reflections*. *Semantic Scholar*, 1-15.
- Bonny, Yves and Bosco, Nicoletta (2002). "Income Support Measures for the Poor in European Cities' in *Social Assistance Dynamics in Europe*." Bristol: The Policy Press, 81-125.
- Bouillon, Hardy (1998). *John Locke* (Çev. A. İ. Savaş). Ankara: Liberte Yayınları.

- Brighthouse, Harry (2014). Adalet (Çev. R. Çelik). Ankara: Epos Yayınları.
- Brown, Alexander (2009). Ronald Dworkin's Theory of Equality. New York: MacMillan Publishers.
- Campbell, Tom, D. (1975). "Proceedings of the Aristotelian Society." Wiley on Behalf of the Aristotelian Society, 75(1), 51-68.
- Canfora, Luciano (2010). Avrupa'da Demokrasi (Çev. N. Domaniç). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Capaldi, Nicholas (2011). John Stuart Mill (Çev. İ. H. Yılmaz). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı.
- Cassier, Ernst (1984). Devlet Efsanesi (Çev. N. Arar). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Cebe, Tuba (2020). John Rawls'un Adalet Teorisinin Sosyal Politika Açısından Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Cerev, Gökçe ve Yenihan, Bora (2017). "İşgücü Piyasası Temel Kavramları Doğrultusunda Elazığ İli İşgücü Piyasasının Mevcut Durumu ve Analizi." Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi, 4(1), 77-90.
- Cerev, Gökçe (2022). "Türkiye'de Yoksulluğun Boyutu." Şu kitapta: Ed. Gökçe Cerev ve Bora Yenihan. Yoksulluk Farklı Boyutlarıyla. BURSA: Dora Yayınevi, 217-231.
- Christensen, Erik and Loftager, Jorn (2000). Ups and Downs of Basic Income Denmark. Netherland: Amsterdam University Press.
- Christensen, Erik (2021). "Trade Unions and Basic Income: Some Danish Experiences." Society Register Press, 5(4), 75-86.
- Clark, Barry, S. and Elliott, John, E. (2001). "John Stuart Mill's Theory of Justice." Review of Social Economy, 59(4), 467-489.
- Cohen, Jean, Hank, Johnston, Enrique, Larana, Claus, Offe, Joseph, R. Gusfield, Alberto, Melucci and Alain Touraine (1999). "Kimlikler, Şikâyetler ve Yeni Sosyal Hareketler." Ed. Kenan Çayır. Yeni ve Sosyal Hareketler-Teorik Açılımlar Kitabı. İstanbul: Kaktüs Yayınları, 131-161.
- Cohen, Joshua (2004). "The Importance of Philosophy: Reflections on John Rawls." Leon and Anne Goldberg Professor of the Humanities at MIT Chair of Political Science and Professor of Philosophy Cohen is also Editor of Boston Review Department of Political Science, 23(2), Cambridge, 114-115.
- Coşar, Vedat, A. (Çev.). (2020). John Rawls, Bir Adalet Teorisi. Ankara: Phoenix Yayınevi, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, ISBN No: 978-605-9801-50-8.
- Crepaldi, Chiara, Alfonso, Gambino, Simona, Baldi, Barbara, Da Roit and Emanuele, Ranci, Ortigosap (2007). The Role of Minimum Income for Social Inclusion in the European Union. English: Policy Department Economic and Scientific Policy, 2-104.

- Cüre, Muhammed, F. (2022). Evrensel Temel Gelir Teorisi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Çetin, İrem (2020). “Gelişmekte Olan Ülkelerde Sosyal Harcamaların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi.” Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(2), 351-364.
- Çetinkaya, Şahin (2012). Türkiye’de Sosyal Yardımlaşma Müessesesi: Durum Analizi, Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Doktora Tezi, Dumlupınar Üniversitesi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Deaton, Angus (2018). Büyük Firar: Sağlık, Varlık ve Eşitsizliğin Kökenleri (Çev. A. Babacan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Deneulin, Severine (2011). “Development and the Limits of Amartya Sen’s the Idea of Justice.” Third World Quarterly Journal, 32(4), 787-797.
- De Wispelaere, Jurgen and Stirton, Lindsay (2004). “The Many Faces of University Basic Income.” The Political Quarterly Press, 75(3), 266-274.
- Dienstag, Joshua, F. (1996). “Between History and Nature: Social Contract Theory in Locke and the Founders.” The Journal of Politics, 58(4), 985-1009.
- Ding, Hong (2014). “Economic Growth and Welfare State: A Debate of Econometrics.” Journal of Social Science for Policy Implications, 2(2), 165-196.
- D’Mello, Jason, F. (2019). “Universal Basic Income and Entrepreneurial Pursuit in An Autonomous Society.” Journal of Management Inquiry, 28(3), 306-310.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1991). Madencilik Sektörü Enerji Hammaddeleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Taş Kömürü Raporu, 1-153.
- Dunn, John (2001). John Locke: Güvene Dayalı Siyaset (Çev. M. Turhan). Siyasal Düşüncenin Temelleri, İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Dunn, John (2011). Locke (Çev. H. Gür). Ankara: Dost Kitabevi.
- Dworkin, Ronald (1981). “What is Equality?” Equality of Resources, Philosophy and Public Affairs, 10, 185-246.
- Dworkin, Ronald (2002). Sovereign Virtue: The Theory and Practice of Equality. Cambridge: Harvard University Press.
- Dworkin, Ronald (2013). Taking Right Seriously. London: Bloomsbury Academic.
- Dzankic, Jelena and Vink, Maarten (2022). “Citizenship & Migration.” Ed. Peter Scholten. Introduction to Migration Studies Book. Netherlands: Imiscoe Open Access, Springer Link, 357-373.
- Ehman, Robert (1980). “Rawls and Nozick: Justice Without Well-Being.” London Vanderbilt University, Martinus Nijhoff Publishers, 7-21.
- Elgarte, Julieta (2008). “Basic Income and the Gendered Division of Labour.” Basic Income Studies an International Journal of Basic Income Research, 3(3), 1-7.

- Eliaçık, Kerem (2022). Dış Ticarete Doğal Kaynak Politikaları ve Türkiye. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Erreygers, Guido and Cunliffe, John (2006). "Basic Income in 1848." *Basic Income Studies an International Journal of Basic Income Research*, 1(2), 1-10.
- Ersöz, Halis, Y. (2011). Sosyal Politikada Yerelleşme. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Falk, Richard (2000). "The Decline of Citizenship in an Era of Globalization." *Citizenship Studies*, 4(1), 5-17.
- Ferdosi, Mohammad, Tom, McDowell, Wayne, Lewchuk and Stephanie, Ross (2020). Southern Ontario's Basic Income Experience. Canada: McMaster University Labour Studies, Hamilton Roundtable for Poverty Reduction.
- Fitzpatrick, Tony (1999). *Freedom and Security: An Introduction to the Basic Income Debate*. New York: Palgrave Macmillan.
- Fitzpatrick, Tony (2011). "Social Paternalism and Basic Income." *Policy and Politics Press*, 39(1), 83-100.
- Fleischacker, Samuel (2013). Dağıtımcı Adaletin Kısa Tarihi (Çev. G. Murteza ve E. Y. Murteza). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Ford, Martin (2016). *The Robots: Technology and the Threat of a Jobless Future*. New York: Basic Books.
- Francese, Maura and Prady, Delphine (2018). "Universal Basic Income: Debate and Impact Assessment." *IMF Working Paper*, 4-24.
- Frankman, Myron (2012). "Kanada'da Evrensel Programların Kurulması ve Sürdürülmesi: Gönülleri ve Zihinleri Kazanmak." Şu kitapta: Eds. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder. *Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru*. İstanbul: İletişim Yayınları, 243-262.
- Frazer, Michael, L. (2007). "John Rawls, Between Two Enlightenments." *Political Theory*, Sage Publications, 35(6), 756-780.
- Freeman, Samuel (2003). *Rawls*. New York: Routledge.
- Freeman, Samuel (2007). *Justice and the Social Contract. Essays on Rawlsian Political Philosophy*. Cambridge: Oxford University Press.
- Fried, Charles (2013). "In Memoriam: Ronald Dworkin." *Cambridge: Harvard Law Review*, 127(2), 16.
- Fudge, Derek (2013). *Union Rights: For Fair and Just Societies*. London: International Centre for Trade Union Rights. 20(2), 24-25.
- Gardner, Clinton (1992). "John Locke: Justice and the Social Compact." *Journal of Law and Religion*, Cambridge University Press, 9(2), 347-371.
- Gentilini, Ugo, Margaret Grosh, Jamele, Rigolini and Rusian Yemtsov (2020). "Exploring Universal Basic Income." Ed. Ugo Gentilini, Margaret Grosh,

- Jamele, Rigolini and Ruslan Yemtsov. Exploring Universal Basic Income. Washington: World Bank Group, 7-9.
- Giddens, Anthony (2000). Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi (Çev. Ü. Tatlıcan). İstanbul: Paradigma Yayınevi.
- Gill, Jeffrey, M. (1987). Thomas Hobbes and John Rawls, Two Views of a Social Contract. Undergraduate Senior Honors Thesis, Ball State University, ABD, Indiana.
- Goldsmith, Scott (2010). “The Alaska Permanent Fund Dividend: A Case Study in Implementation of a Basic Income Guarantee.” 13th Basic Income Earth Network Congress, Brazil, 1-24.
- Goldstein, Joseph, L. (1972). “Solon’s Law for an Activist Citizenry.” *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 21(4), 538-545.
- Hage, Sally, H., Erin, E. Ring and Melanie, M. Lantz (2011). “Social Justice Theory.” Division of Counseling Psychology, University at Albany, USA, 2794-2801.
- Harkin, Michael, E. (2009). “Levi-Strauss and History.” (Ed. B. Wiseman). *The Cambridge Companion to Levi-Strauss*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Harris, Margaret, Colin, Rochester and Peter, Halfpenny (2001). *Voluntary Organisations and Social Policy: Twenty Years of Change*. New York: Palgrave Press, SpringerLink.
- Hasnas, John (2005). “Reflections on the Minimal State.” *Politics, Philosophy and Economics Press*, 2, 115-128.
- Held, David, Hall, Stuart, and Gregor, McLennan (1984). *State and Society in Contemporary Britain: A Critical Introduction*. New York: Polity Press.
- Henry, John, F. (1999). “John Locke, Property Right and Economic Theory.” *Journal of Economic Issues*, 33(3), 609-624.
- Hernandez, Adrian, Fidel, Picos and Sara, Riscado (2022). “Moving Towards Fairer Regional Minimum Income Schemes in Spain.” *Journal of European Social Policy*, 32(4), 452-466.
- Hiilamo, Heikki (2022). “A Truly Missed Opportunity: The Political Context and Impact of the Basic Income Experiment in Finland.” *European Journal of Social Security*, 24(3), 177-191.
- Hobsbawm, Eric (2003). *Devrim Çağı* (Çev. B. S. Şener). Ankara: Dost Kitabevi.
- Hodgson, David and Watts, Lynelle (2017). “Social Justice and Fairness.” *Key Concepts and Theory in Social Work*, 114-130.
- Honer, Stanley, M., Thomas, C. Hunt and Dennis, L. Okholm (2003). *Felsefeye Çağrı: Sorunlar ve Seçenekler* (Çev. H. Ünder). Ankara: İmge Kitabevi.
- Houtman, Dick (2021). *The Dark Side of Welfare State: The Universal Basic Income between Citizenship and Social Justice*. KU Leuven, Centre for Sociological

- Research; Leuven, Leading Social Policy Analysis from the Front, Essays in Honour of Wim Van Oorschot, 169-179.
- Hoven, Jeroen, V. D. and Weckert, John (2008). Information Technology and Moral Philosophy. Cambridge: Cambridge University Press, 376.
- Hudson, Barbara (2013). "Social Justice." Eds. McLaughlin, E., Muncie, J. The Sage Dictionary of Criminology, Third ed. Sage: London, 33-432.
- Ikkala, Markku (2008). "Basic Income Discussion in Finland." A Paper Presented in the 12th BIEN Congress in Dublin, 3.
- Kalkavan, Hakan ve Ersin, İrfan (2020). "Sosyal Harcamalar İle Gelir Dağılımı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: OECD Üzerine Bir Uygulama." Sosyal Güvence Dergisi, 8(17), 265-282.
- Kangas, Olli (2006). Poliitiikka ja Sosiaaliturva Suomessa. In Paavonen, Tapani & Kangas, Olli: Eduskunta Hyvinvointivaltion Rakentajana, Helsinki: Edita, 210-211.
- Kaya, Muksit, Ş. (2019). "Türkiye’de Bir Sosyal Harcama Olarak Evrensel Temel Gelir Uygulaması." Politik Ekonomik Kuram, 3(1), 129-150.
- Klausen, Jitte and Klaus, S. Maier (2001). Has Liberalism Failed Women? Assuring Equal Representation in Europe and the United States, New York: Palgrave.
- Klotz, Philipp (2014). Liberty, Reciprocity and the Justification of a Basic Income. Unpublished Master’s Thesis, London School of Economics and Political Science, London.
- Kılıç, Ramazan ve Çetinkaya, Şahin (2012). "Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardım Stratejileri ve Bir Model Önerisi." Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (34), 93-112.
- Kızıler, Neslihan (2017). "Türkiye’de Yoksullukla Mücadele ve Sosyal Transfer Harcamaları." Journal of Life Economics Press, 4(1), 77-100.
- Kiander, Jaakko and Vartia, Pentti (2011). "Lessons from the Crisis in Finland and Sweden in the 1990s." Empirica Press, 38(1), 53-69.
- Kishlansky, Mark, A. (2017). Batı’nın Kaynakları (Çev. M. K. Atalar). İstanbul: Açılım Kitap, 2. Baskı.
- King, Peter (2012). "Social Justice." De Montfort University, Leicester, UK. 464-468.
- Koçdemir, Hakan (2010). Thomas Hobbes’da İktidar ve Adalet Kavramları. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Krook, Mona L., Joni, Lovenduski and Judith, Squires (2006). Western Europe, North America, Australia and New Zealand: Gender Quotas in the Context of Citizenship Models. In Women, Quotas and Politics, Ed. Drude Dahlerup, London: Routledge.
- Lacey, Alan, R. (2009). "ROBERT NOZICK." Princeton University Press, Chesham, Princeton and Oxford, 173-188.

- Lægaard, Sune (2022). "Equality of Opportunity and Religion." Department of Communication and Arts, Roskilde University, Denmark, 1-39.
- Langan, John, P. (1977). "Rawls, Nozick and the Search for Social Justice." Sage Journals, 38(2), 346-358.
- Lessnoff, Michael (1971). "John Rawls' Theory of Justice." Sage Journals, Political Studies Association, 19(4), 63-80.
- Liebermann, Sascha (2012). "Far, though Close – Problems and Prospects of Basic Income in Germany." Ed. E. Richard, K. Caputo. Basic Income Guarantee and Politics. International Experiences and Perspectives on the Viability of Income Guarantee. New York: Palgrave MacMillan.
- Locke, John (2007). Hükümet Üzerine Birinci İnceleme, Bay Robert Filmer ve Yandaşlarının Yanlış İlke ve Temellerinin Keşfi ve Yıkılışı (Çev. F. Bakırcı). Ankara: Kırılmaç Yayinevi.
- Locke, John (2011). Hükümet Üstüne İkinci Tez (Çev. A. Doğan). İzmir: İlya İzmir Yayinevi.
- Lovett, Frank (2011). Rawls's a Theory of Justice: A Reader's Guide. New York: Continuum, Kindle Edition.
- Maffettone, Sebastiano (2011). "Sen's Idea of Justice Versus Rawls' Theory of Justice." Indian Journal of Human Development, 5(1), 119-131.
- Magnani, Riccardo and Piccoli, Luca (2019). "Universal Basic Income with Flat Tax Reform in France." Journal of Policy Modeling, 1-15.
- Mahfud, Muh, A. (2019). "The Relevance of Ronald Dworkin's Theory for Creating Agrarian Justice in Indonesia." Yustisia Press, 8(3), 385-399.
- Mandle, Jon (2009). "Rawls's A Theory of Justice." Cambridge: Cambridge Introductions to Key Philosophical Texts, Cambridge University Press, 172-179.
- Marshall, Thomas, H. (1950). Citizenship and Social Class and Other Essays. Cambridge: The Syndics of the Cambridge University Press, 1-128.
- Maskivker, Rollins (2018). "Why a Uniform Basic Income Offends Justice." Erasmus Journal for Philosophy and Economics, 11(2), 1-27.
- Mays, Jennifer (2020). Basic Income, Disability Pensions and the Australian Political Economy: Envisioning Egalitarian Transformation, Funding and Sustainability. New York: Palgrave MacMillan.
- Meena, Rishabha (2017). "Robert Nozick's and John Rawls's Concept of Justice." India: National Law University Press, Jodhpur Winter Session, 2-8.
- Merkel, Wolfgang (2005). "Social Justice and the Three Worlds of Welfare Capitalism." European Journal of Sociology, 43(1), 59-91.
- Metin, Banu (2004). Türkiye'de Aktif İşgücü Piyasası Politikaları ve Özel İstihdam Büroları. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Mill, John, S. (1965). "Grundsätze der Politischen Ökonomie." 2(4), Leipzig, 450.
- Mill, John, S. (2001). Utilitarianism. Kitchener: Batoche Books.
- Mill, John, S. (2009). Hürriyet Üzerine (Çev. O. Dostel). Ankara: Liberte Yayınları.
- Miller, David (1976). Social Justice. Oxford: Oxford University Press.
- Moellendorf, Darrel (2006). "Equality of Opportunity Globalized?" Canadian Journal of Law and Jurisprudence, 19(2), 301-318.
- Morck, Randall, K. and Yeung, Bernand (2010). "Corporatism and the Ghost of the Third Way." Capitalism and Society, 5(3), 1.
- Mousena, Eleni, Trifeni, Sidiropoulou and Mareta, Sidiropoulou (2022). "Curriculum for Citizenship and Sustainability." IntechOpen Press, 1-17.
- Nelasco, Shobana and Nigam, Antisha (2021). Basic Income: Global Experiments and Experiences, India: Dijital Download and Online Edition.
- Nielsen, Kai (1996). "Conceptions of Justice." Ed. Mary Hawkesworth, Encyclopedia of Government and Politics, London: Routledge, 1.
- Nozick, Robert (1968). Anarchy, State and Utopia. USA: Blackwell, Oxford UK & Cambridge.
- Nozick, Robert (1973). "Distributive Justice." Princeton University Press, Philosophy & Public Affairs, 3(1), 45-126.
- Ogo, Ujumu, P. and Olusanjo, Olatunji, F. (2014). "Justice in Hobbes' and Rawls' Ideologies and the Quest For Social Order in Africa: A Philosophical Reflection." Khazar Journal of Humanities and Social Sciences, 55-67.
- Ong, Aihwa (2022). "Citizenship: Flexible, Fungible, Fragile." Citizenship Studies Press, 1-9.
- Osberg, Lars (2001). "Poverty Among Senior Citizens: A Canadian Success Story." Eds. Patrick Grady and Andrew Sharpe. The State of Economics in Canada: Festschrift in Honour of David Slater. Canada: Festschrift in Honour of David Slater, 151-181.
- Öztürk, Nazım ve Öztürk, Yasin (2010). Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Pamir, Nejdett (2007). "Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye." TMMOB Türkiye VI. Enerji Sempozyumu- Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye Gerçeği, Ankara, 16-83.
- Pan, Wenzhang (2020). "Differences Between Rawls and Locke: From the Perspectives of Rationality and Equality." Advances in Social Science, Education and Humanities Research, Atlantis Press, 497.
- Parker, Hermione (1993). Citizen's Income and Women. London: Citizens Income.
- Pasma, Chandra and Regehr, Sheila (2019). Basic Income: Some Policy Options for Canada. Canada: Basic Income Canada Network.

- Perkiö, Johanna (2012). "The Struggle over Interpretation: Basic Income in the Finnish Public Discussion in 2006-2012." A Paper Presented in the 14th BIEN Congress in Munich, Munich, 7-11.
- Perkiö, Johanna (2013). Basic Income Proposals in Finland, Germany and Spain. Austria: Paper Discussion Paper, 2, 3-12.
- Petersen, Christian, S. (2014). Money for Nothing? Arguments for Basic Income, Universal Pensions and Universal Child Benefits in Norway. Master Thesis, University of Bergen, Department of Comparative Politics, Norway.
- Pinto, Antonio, C. (2012). "The Nature of Fascism Revisited." Social Science Monographs, Boulder, Columbia University Press, New York, 121.
- Pogge, Thomas (2007). John Rawls, His Life and Theory of Justice. (Translated by Michelle Kosch). New York: Oxford University Press.
- Prakash, Bhaswat (2021). "Concept of Social Justice and Poor." Project: Social Justice in Law to Poor, 1-28.
- Ramizer, Iris, A. (2018). "The Racial Slur Against Bisaya in the Light of John Rawls' Theory of Justice." International Journal of Multidisciplinary Approach and Studies, 5(2), 117-126.
- Rawls, John, B. (1958). "Justice as Fairness." Ed. Samuel Freeman. John Rawls: Collected Papers, ABD: Duke University Press, Philosophical Review Edition, 67(2), 164-194.
- Rawls, John, B. (1971). A Theory of Justice. Cambridge: Harvard University Press, Revised Edition.
- Rawls, John, B. (1985). "Justice as Fairness: Political Not Metaphysical." Princeton University Press, Philosophy and Public Affairs, 14(2), 223-251.
- Rawls, John, B. (1993). "The Law of People." ABD: University of Chicago Press, 20(1), 36-68.
- Raventos, Daniel (2007). Basic Income, the Material Conditions of Freedom (Translated: Julie Wark). London: Pluto Press.
- Raventos, Daniel and Wark, Julie (2015). "The Basic Income Debate: Political, Philosophical and Economic Issues." Counterpunch, 1-6.
- Reisenberg, Peter (1992). Citizenship in the Western Tradition, Plato to Rousseau. USA: The University of North Carolina Press, 3-5.
- Richiardi, Matteo (2022). "A Basic Income for France: Ideas for a Debate." Freiburg Institute for Basic Income Studies, 1-17.
- Roemer, John, E. (2008). "Equality of Opportunity." The New Palgrave Dictionary of Economics, 2nd edition.
- Rose, Gillian (1995). "Place and Identity: A Sense of Place." Editor: Massey Doreen. A Place in the World? : Places, Cultures and Globalization. New York: Oxford University Press, 88-132.

- Saatçioğlu, Fuat ve Ukray, Murat (Çev.) (2018). *Das Kapital*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Sadeghi, L. and Price, B. (2007). *Social Justice*. Ed. Barak, Gregg. *Battleground: Criminal Justice*. Greenwood Press, Westport.
- Said, M. Yasir and Nurhayati, Yati (2021). "A Review on Rawls Theory of Justice." *Injurlens Journal of Law, Environment and Natural Resources*, 1(1), 29-36.
- Sandel, Michael, J. (1984). "The Procedural Republic and the Unencumbered Self." *Political Theory*, Sage Publication, 12 (1), 81-96.
- Sandel, Michael, J. (2015). *Adalet: Yapılması Gereken Doğru Şey Nedir?* (Çev. M. Kocaoğlu). Ankara: BigBang Yayınları.
- Sapmaz, Hatice (2021). "Evrensel Temel Gelirin Türkiye’de Uygulanabilirliği." *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 7(4), 25-35.
- Saripek, Doğa, B. (2012). *Latin Amerika’da Şartlı Nakit Transferleri Yolu İle Yoksullukla Mücadele: Brezilya ve Meksika Örnekleri*. Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Saripek, Doğa, B. (2016). "Sosyal Vatandaşlık ve Günümüzde Yaşadığı Dönüşüm: Aktif Vatandaşlık, Sosyal Politika Açısından Bir Değerlendirme." *Çalışma ve Toplum Dergisi*, (2), 67-93.
- Saripek, Doğa, B. (2017). "Hak Temelli Sosyal Politikadan Hayırseverlik Temelli Sosyal Politikaya Geçişte Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü." *İNSAN&İNSAN*, 4(11), 81-99.
- Scanlon, Thomas, M. (1999). "Rawls Theory of Justice. Development and Main Outliners of Rawls’s Theory of Justice". Routledge; 1st edition This Book: Ed. Henry D. Richardson and Paul Weithman. *Development and Main Outliners of Rawls's Theory of Justice*. New York: Garland Publishing, 53-89.
- Schaefer, David, L. (1943). *Illiberal Justice, John Rawls vs. The American Political Tradition*. London: University of Missouri Press.
- Schmidtz, David (2010). *Adaletin Unsurları* (Çev. H. Özler). Ankara: Liberte Yayınları.
- Schulz, Patricia (2017). "Universal Basic Income in a Feminist Perspective and Gender Analysis." *Global Social Policy*, 7(1), 89-92.
- Schwab, Klaus (2016). *The Fourth Industrial Revolution*. New York: Crown Business.
- Sen, Amartya (1979). *Equality of What? The Tanner Lecture on Human Values*, Cambridge: Cambridge University Press, 197-220.
- Sen, Amartya (1990). "Justice: Means Versus Freedoms." *Philosophy & Public Affairs*, 19(2), 111-121.
- Sen, Amartya (1992). *Inequality Reexamined*. Oxford: Clarendon Press.
- Sen, Amartya (2000). *Development as Freedom, A Division of Random House*. New York: First Anchor Books Edition.

- Sen, Amartya (2000). *Social Justice and the Distribution of Income*. Trinity College, Cambridge: Elsevier Science.
- Sen, Amartya (2009). *The Idea of Justice*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, Massachusetts.
- Sen, Amartya (2012). "Values and Justice." *Journal of Economic Methodology*, Routledge Taylor & Francis Group, 19(2), 101-108.
- Serter, Nur (1993). *Genel Olarak ve Türkiye Açısından İstihdam ve Gelişme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Simpson, Wayne (2021). *Is Basic Income Within Reach? Building the Case Amidst Progress and Poverty*. New York: Palgrave Macmillan.
- Smith, Anthony (1999). *Milli Kimlik* (Çev. B. S. Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Srivastava, Avushi (2021). "Thomas Hobbes Theory of Law and Justice with Contemporary Examples." *International Journal of Law Management & Humanities*, 4(3), 5076-5085.
- Srnicek, Nick and Williams, Alex (2015). *Inventing the Future: Postcapitalism and a World Without Work*. London, New York: Verso Press.
- Standing, Guy (2007). *Temel Gelir: Küreselleşen Dünyada Yoksullukla Bir Mücadele Yöntemi. Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru* (Çev. İ. Çekem). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Standing, Guy (2008). *Sosyal Güvenlik Ağları Çılgınlığı: Temel Gelir Doğu Avrupa'da Neden Gereklidir? Sosyal Politika Yazıları*, Editörler: Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Standing, Guy (2009). *Work After Globalization: Building Occupational Citizenship*. Cheltenham: Edward Elgar Press.
- Standing, Guy (2014). *A Precariat Charter: From Denizens to Citizens*. London: Bloomsbury.
- Standing, Guy (2014). *Prekarya: Yeni Tehlikeli Sınıf* (Çev. E. Bulut). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Standing, Guy (2017). *Basic Income: And How We Can Make It Happen*. London: Pelican.
- Standing, Guy (2020). *Temel Gelir* (Çev. C. Demirdövdü). İstanbul: Tellekt Yayınları.
- Stiglitz, Joseph, E. (2017). "The Coming Great Transformation." *Journal of Policy Modeling*, 39, 625-638.
- Sugden, Robert (1993). "Welfare, Resources and Capabilities: A Review of Inequality Rexamined by Amartya Sen". *Journal of Economic Literature*, 1947-1962.
- Sunal, Onur (2011). "Sosyal Politika: Sosyal Adalet Açısından Kuramsal Bir Değerlendirme." *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 66(3), 283-305.

- Taban, Sami (2008). İktisadi Büyüme: Kavram ve Modeller. Nobel Akademik Yayıncılık, 17, 1-183.
- Tekindal, Melike (2018). “Türkiye’de Sosyal Yardımların Yapısal İşlevsel Yaklaşımına Göre Analizi.” Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 29(2), 335-362.
- Terjomurti, Kukuh and Sukarmi, Sukarmi (2020). “The Critical Study of the Omnibus Bill on Job Creation Based on John Rawls View on Justice.” Unnes Law Journal, Jurnal Hukum Universitas Negeri Semarang, 6(2), Malang, Indonesia, 195-196.
- Tilly, Charles (2004). Social Movements. London: Paradigm Publishers, 1st Edition.
- Toprak, Düriye (2014). 1980 Sonrası Dönemde Türkiye’de Sosyal Devlet Harcamalarının Dönüşümü ve Yansımaları. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- TPAO (2021). “Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu.” Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, 1-48.
- Türkoğlu, İrfan (2013). “Sosyal Devlet Bağlamında Türkiye’de Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlik.” Akademik İncelemeler Dergisi, 8(3), 275-305.
- Waldron, Jeremy (1986). “John Rawls and the Social Minimum.” Journal of Applied Philosophy, 3(1), 21-32.
- Wei, Xiaoping (2008). “From Principle to Context: Marx Versus Nozick and Rawls on Distributive Justice.” Simon Fraser University Rethinking Marxism, 20(3), 472- 486.
- Weithman, Paul (2009). “John Rawls and the Task of Political Philosophy.” The Review of Politics, Published Online by Cambridge University Press, 71(1), 113-125.
- Widerquist, Karl, Jose, A. Noguera, Yannick, Vanderborght and Jurgen De Wispelaere (2013). Basic Income: An Anthology of Contemporary Research. Chichester: Wiley-Blackwell Press.
- Wood, Allen, W. (1972). “The Marxian Critique of Justice.” Wiley, Philosophy & Public Affairs, 1(3), 244-282.
- Wright, Eric, O. (2017). “Temel Gelir, Paydaş Gelir Transferleri ve Sınıf Analizi.” Ed. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder. Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru. İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Vallentyne, Peter (2006). Robert Nozick: Anarchy, State and Utopia. Ed. John Shand. Central Works of Philosophy Book. Columbia: Acumen Publishing, 5. Edition.
- Van Parijs, Philippe (1995). Real Freedom for All: What (If Anything) Can Justify Capitalism? Oxford: Clarendon Press.
- Van Parijs, Philippe (2001). A Basic Income for All. Editors: Rogers Joel, Joshua Cohen and Philippe Van Parijs. Boston: Mass Beacon Press.
- Van Parijs, Philippe (2004). “Basic Income: A Simple and Powerful Idea for the Twenty-First Century.” Politics & Society, 32(1), 7-39.

- Van Trier, Walter (1995). Every One a King: An Investigation into the Meaning and Significance of the Debate on Basic Incomes with Special Reference to Three Episodes from the British Inter-war Experience. Belgium: Katholieke Universiteit Leuven, Faculteit der Sociale Wetenschappen, 1-501.
- Vives, Juan, L. (1999). On Assistance to the Poor (Translated: Alice Tobriner). London: University of Toronto Press.
- Vobruba, Georg (2020). "The Way Out of Basic Income's Utopia Trap. Making Sense of the Basic Income Debate." Culture, Practice & Europeanization, 5(1), 123.
- Xiaopin, Wei (2008). "Distributive Justice, Injustice and Beyond Justice: The Difference From Principle to Reality Between Karl Marx and John Rawls." Social and Political Philosophy, 50, 857-872.
- Xiaoping, Wei (2015). "Did Marx Have a Principle of Distributive Justice?" 8th International Marx & Engels Colloquium Marxist Studies Centre - Cemarx at University of Campinas – Unicamp Campinas, 5, 1-10.
- Yaish, Meir (2001). "Equality of Opportunity." International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, Elsevier Ltd. 2nd edition, (7), 4722-4724.
- Yar, Fatih (2015). "Türkiye'de Gelir Dağılımı & Yoksulluk." Global Politika ve Strateji Analiz, 2, 5-30.
- Yücel, Tahsin (2005). Yapısalcılık. İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Zelleke, Almaz (2012). "Basic Income and the Alaska Model: Limits of the Resource Dividend Model for the Implementation of an Unconditional Basic Income." Alaska's Permanent Fund Dividend, 141-155.
- Zon, By, N. (2016). "Would a Universal Basic Income Reduce Poverty?" Policy Brief Press, 1-23.

Elektronik Kaynaklar

- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2023). Sosyal Yardım Programları. <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/> (Erişim Tarihi: 13.04.2023).
- Basic Income Earth Network (2022). About Basic Income. Basic Income Earth Network. <https://basicincome.org/about-bien/>, (Erişim Tarihi: 24.12.2022).
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2023). Doğal Gaz ve Petrol Üretimi. <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-dogalgaz>, (Erişim Tarihi: 13.06.2023).
- Harvard University (2022). <https://scholar.harvard.edu/sen/biocv>. (Erişim Tarihi: 25.09.2022).
- MISSOC (2022). "Mutual Information System on Social Protection". <https://www.missoc.org/>, (Erişim Tarihi: 28.12.2022).
- OECD (2023). <https://data.oecd.org/social-exp/social-spending.htm>, (Erişim Tarihi: 13.04.09).

TDK (2022). “Türk Dil Kurumu.” <https://sozluk.gov.tr/?kelime=> (Erişim Tarihi: 20.07.2022).

TÜİK (2023). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2021-45744>, (Erişim Tarihi: 13.04.2023).

TÜİK (2023). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-2021-45581>, (Erişim Tarihi: 14.04.2023).

TÜİK (2023). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2022-4968>, (Erişim Tarihi: 14.04.2023).

TÜİK (2023). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Mart-2023-49372>, (Erişim Tarihi: 13.05.2023).

TÜİK (2023). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kati-Yakitlar-Aralik-2022-49693>, (Erişim Tarihi: 14.04.2023).

